

**HAMİD KARZAI DÖNEMİ AFGANİSTAN'IN
BÖLGESEL DIŞ POLİTİKASI (2001-2014)**

**2024
YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER**

Mahjoubullah BIK

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Abdül Samet ÇELİKÇİ**

**HAMİD KARZAI DÖNEMİ AFGANİSTAN'IN BÖLGESEL DIŞ POLİTİKASI
(2001-2014)**

Mahjoubullah BIK

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Abdül Samet ÇELİKÇİ

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Aralık 2024

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	4
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖNSÖZ	6
ÖZ.....	7
ABSTRACT.....	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
ARAŞTIRMANIN KONUSU	11
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	12
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	12
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR	13
1. AFGANİSTAN SİYASİ TARİHİ.....	14
1.1. Afgan-İngiliz Savaşları ve Sonrası (1747-1919)	14
1.2. 1919-1992 Arası Dönem	16
1.2.1. Emanullah Han Dönemi (1919-1929)	16
1.2.2. Nadir Han Dönemi (1929-1933)	20
1.2.3. Zahir Han Dönemi (1933-1973)	21
1.2.4. Mohammad Davud Han Dönemi (1973-1978).....	23
1.2.5. Nur Muhammed Taraki Dönemi (1978-1979).....	26
1.2.6. Hafızullah Emin Dönemi (1979-1979).....	28
1.2.7. Muhammed Necibullah Dönemi (1987-1992).....	29
1.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Afganistan	30

1.3.1. Mücahitler Arasındaki İç Savaş ve Taliban'ın Doğuşu (1992-1996)...	30
1.3.2. Taliban Dönemi (1996-2001).....	32
1.4. Hamid Karzai Dönemi (2001-2014)	34
1.5. 2014 Sonrası Dönem	38
2. HAMİD KARZAI ÖNCESİ DÖNEMDE AFGANİSTAN DIŞ POLİTİKASI	42
2.1. Jeopolitik ve Jeostratejik Açılardan Afganistan'ın Önemi.....	42
2.1.1. Afganistan'ın Jeopolitik Önemi.....	42
2.1.2. Afganistan'ın Jeostratejik Önemi.....	43
2.2. 1919-1945 Arası Dönemde Afganistan Dış Politikası	44
2.2.1. Emanullah Han Dönemi (1919-1929)	44
2.2.2. Muhammed Nadir Han Dönemi (1929-1933).....	46
2.2.3. 1939-1945 Arası Dönemde Afganistan'ın Dış Politikası	47
2.3. Soğuk Savaş Döneminde Afganistan Dış Politikası	48
2.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Afganistan Dış Politikası	51
2.4.1. Mücahitler Dönemi (1992-1996)	51
2.4.2. Taliban Dönemi (1996-2001).....	53
3. HAMİD KARZAI DÖNEMİNDE AFGANİSTAN'IN BÖLGE	
DEVLETLERİ İLE İLİŞKİLERİ (2001-2014).....	55
3.1. Afganistan-Pakistan İlişkileri.....	56
3.1.1. Hamid Karzai Öncesi Dönemde Afganistan-Pakistan İlişkileri.....	56
3.1.2. Hamid Karzai Dönemi Afganistan-Pakistan İlişkileri	58
3.1.2.1. Pakistan'ın Afgan Hükümetine Muhalif Gruplara Desteği.....	59
3.1.2.2. Durand Sınırı Meselesi.....	64
3.2. Afganistan-Hindistan İlişkileri.....	65
3.2.1. Hamid Karzai Öncesi Dönemde Afganistan-Hindistan İlişkileri.....	65
3.2.1.1. Şahi Dönemi Afganistan-Hindistan İlişkileri.....	65
3.2.1.2. Afganistan'da İlk Cumhuriyet Dönemi (1973-1978).....	66
3.2.1.3. Demokratik Halk Partisi'nin İktidar Dönemi (1978-1991)	66
3.2.1.4. Mücahitler Dönemi (1992-1996).....	67
3.2.1.5. Taliban Dönemi (1996-2001)	67
3.2.2. Hamid Karzai Döneminde Afganistan-Hindistan İlişkileri (2001-2014)	68
3.2.2.1. Siyasi İlişkiler	69

3.2.2.2. Ekonomik İlişkiler	71
3.3. Afganistan-İran İlişkileri	74
3.3.1. Hamid Karzai Öncesi Dönemde Afganistan-İran İlişkileri	74
3.3.1.1. 1953-1971 Arası Dönem	74
3.3.1.2. 1971-1979 Arası Dönem	75
3.3.1.3. 1979-2001 Arası Dönem	77
3.3.2. Hamid Karzai Döneminde Afganistan-İran İlişkileri	78
3.3.2.1. Siyasi İlişkiler	79
3.3.2.2. İran'ın Afganistan'daki Muhalif Siyasi Gruplara Desteği	79
3.3.2.3. Uyuşturucuya Karşı Ortak Mücadele	82
3.3.2.4. Ekonomik İlişkiler	83
3.4. Afganistan-Rusya İlişkileri	89
3.4.1. Hamid Karzai Öncesi Dönemde Afganistan-Rusya İlişkileri	89
3.4.1.1. 7 Temmuz 1973 Darbesinde Sovyetler Birliği'nin Rolü	89
3.4.1.2. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı İşgali	91
3.4.2. Hamid Karzai Döneminde Afganistan-Rusya İlişkileri	96
3.4.2.1. Siyasi İlişkiler	96
SONUÇ	105
KAYNAKÇA	109
ÖZGEÇMİŞ	120

TEZ ONAY SAYFASI

Mahjoubullah BIK tarafından hazırlanan “HAMİD KARZAI DÖNEMİ AFGANİSTAN’IN BÖLGESEL DIŞ POLİTİKASI (2001-2014)” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Abdül Samet ÇELİKÇİ

.....

Tez Danışmanı, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 09/12/2024

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Muhammad Naim NAİMİ (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Abdül Samet ÇELİKÇİ (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Zekeriyya AKDAĞ (KBÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Doç. Dr. Zeynep ÖZCAN

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Mahjoubullah BIK

İmza :

ÖNSÖZ

Öncelikle eğitim hayatım süresince beni destekleyen ve bana olan inancını yitirmeyen aileme teşekkür ediyorum. Bu çalışma boyunca bana inanılmaz sabır ve hoşgörüyle danışmanlık yapan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Abdul Samet ÇELİKÇİ'ye çok teşekkür ederim. Ayrıca tez savunma jürimde yer alan kıymetli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Muhammad Naim NAIMİ'ye ve Dr. Öğr. Üyesi Zekeriyya AKDAĞ'a katkılarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak bu süreçte bana yardımcı olan ve isimlerini sayamadığım değerli dostlarıma da teşekkür ederim.

ÖZ

Afganistan, Orta Doğu ve Orta Asya'yı birbirine bağlayabilme özelliği nedeniyle jeopolitik ve jeostratejik açıdan oldukça önemli bir konuma sahiptir. Tarih boyunca farklı siyasi grupların çekişmelerinin bitmediği Afganistan, sahip olduğu özel coğrafi konumdan dolayı bir yandan küresel güçlerin kontrol etmek istediği bir ülke iken, diğer yandan ise bölgesel güçler için bir rekabet alanı haline gelmiştir. Bu bağlamda bölgesel düzeyde Afganistan, tarih boyunca Hindistan-Pakistan ve İran-Pakistan rekabetinin yaşandığı bir ülke olmuştur.

Taliban tarafından kontrol edildiği 1996-2001 arası dönemde, Afganistan uluslararası terörizm için güvenli bir bölge haline gelmiştir. 11 Eylül 2001 saldırılarını gerçekleştiren terör örgütü El Kaide de Afganistan'ı bir üs olarak kullanmaktaydı. 11 Eylül saldırılarının ardından aynı yıl ABD liderliğindeki NATO güçleri Afganistan'a müdahale etmiştir. Bu müdahalenin ardından 2001 sonunda Afganistan'da oluşturulan geçici yönetiminin lideri olarak seçilen Hamid Karzai, daha sonra 2004 ve 2009 yıllarında gerçekleştirilen seçimleri de kazanmış ve 2014'te kaybettiği seçimlere kadar Afganistan devlet başkanlığı görevini yürütmüştür.

Hamid Karzai dönemi Afganistan'ın bölge ülke ülkeleri ile olan ilişkilerinin geliştirilmesi açısından bir fırsat olarak görülmekteydi. Bu tezin konusu Hamid Karzai döneminde Afganistan'ın bölgesel dış politikasıdır. Çalışmanın temel amacı Karzai döneminde Afganistan'ın Pakistan, Hindistan, İran ve Rusya olan ilişkilerini ortaya koymaktır. Çalışmada Karzai döneminde Afganistan'ın bu ülkeler ile ilişkilerinin genel gidişatı, mevcut sorunlarının çözülüp çözülemediği, dolayısıyla Karzai dönemiyle ortaya çıkan fırsatların kullanılıp kullanılmadığı meselesi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan; Hamid Karzai; Bölgesel Dış Politika; Pakistan; İran; Hindistan; Rusya

ABSTRACT

Afghanistan has a very important geopolitical and geostrategic position due to its ability to connect the Middle East and Central Asia. Afghanistan, where conflicts between different political groups have never ended throughout history, has become a country that global powers want to control, and an area of competition for regional powers, due to its special geographical location. In this context, Afghanistan has historically been a country where India-Pakistan and Iran-Pakistan rivalries have taken place.

During the period when it was controlled by the Taliban between 1996 and 2001, Afghanistan became a safe region for international terrorism. The terrorist organization Al Qaeda, which carried out the September 11, 2001 attacks, also used Afghanistan as a base camp. Following the September 11 attacks, NATO forces led by the US intervened in Afghanistan in the same year. Following this intervention, Hamid Karzai was elected as the leader of the interim administration established in Afghanistan at the end of 2001. He later won the elections held in 2004 and 2009 and served as the president of Afghanistan until the elections he lost in 2014.

The Hamid Karzai period was seen as an opportunity for Afghanistan to develop its relations with regional countries. The subject of this thesis is Afghanistan's regional foreign policy during the Hamid Karzai period. The main purpose of the study is to reveal Afghanistan's relations with Pakistan, India, Iran and Russia during the Karzai period. The study examines the general course of Afghanistan's relations with these countries during the Karzai period, whether its existing problems were resolved, and therefore whether the opportunities that emerged during the Karzai period were used.

Keywords: Afghanistan; Hamid Karzai; Regional Foreign Policy; Pakistan; Iran; India; Russia

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Hamid KARZAI Dönemi Afganistan'ın Bölgesel Dış Politikası (2001-2014)
Tezin Yazarı	Mahjoubullah BIK
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Abdül Samet ÇELİKÇİ
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	09/12/2024
Tezin Alanı	Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	120
Anahtar Kelimeler	Afganistan, Hamid Karzai, Bölgesel Dış Politika, Pakistan, İran, Hindistan, Rusya

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Regional Foreign Policy of Afghanistan in the Hamid Karzai Era (2001-2014)
Author of the Thesis	Mahjoubullah BIK
Advisor of the Thesis	Dr. Öğr. Üyesi Abdül Samet ÇELİKÇİ
Status of the Thesis	Master's Degree
Date of the Thesis	09/12/2024
Field of the Thesis	International Relations Department
Place of the Thesis	UNIKA/IGP
Total Page Number	120
Keywords	Afghanistan, Hamid Karzai, Regional Foreign Policy, Pakistan, Iran, India, Russia

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Afganistan, Orta Doğu, Güney, Doğu ve Orta Asya'yı karadan birbirine bağlayabilme özelliği nedeniyle jeopolitik ve jeostratejik açıdan son derece önemli bir konumda yer almaktadır. Bununla birlikte, tarih boyunca bir yandan ülkede farklı siyasi grupların çekişmesi bitmek bilmezken, diğer yandan jeopolitik ve jeostratejik konumu nedeniyle Afganistan küresel güçlerin odağında olmuştur. Öte yandan sahip olduğu özel coğrafi konum, Afganistan'ı bölge ülkeleri için de sürekli bir rekabet alanı haline getirmiştir.

1980'lerin ortalarından itibaren Sovyetler Birliği'nin çözülmeye başlaması, 1989'da Afganistan'da on yıl süren Sovyet işgalinin ve ardından Sovyet destekli Dr. Necibullah döneminin 1992'de sona ermesi, Afganistan'da yeniden iç savaşın yolunu açmıştır. 1992'de başlayan iç savaş dönemi Afganistan'da farklı mücahitlerin iç savaşına sahne olmuş ve bu mücahit gruplardan biri olarak 1994'te ortaya çıkan Taliban'ın 1996'da Afganistan'ın büyük kısmında kontrolü sağlamasına kadar devam etmiştir. Taliban yönetiminin hakim olduğu 1996-2001 arası dönemde Afganistan, yaşadığı iç sorunlar bir yana, aynı zamanda uluslararası terörizm için bir üs haline gelmiştir. Nitekim, 11 Eylül 2001'de Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) yönelik gerçekleştirilen saldırıları üstlenen terör örgütü El Kaide de Afganistan'ı merkez üs kullanmaktaydı. 11 Eylül saldırıları ve ardından Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve NATO'nun askeri müdahalesi, bu ülkeyi bir kez daha küresel ilginin ve terörle mücadele politikalarının odağı haline getirmiştir.

ABD-NATO müdahalesiyle başlayan süreçte, Taliban yönetiminin devrilmesinin ardından geçiş döneminde Hamid Karzai geçici devlet başkanı olarak 2001 yılında iktidara gelmiştir. Ardından 2004 ve 2009 seçimlerini kazanarak 2014'e kadar iki dönem daha devlet başkanlığı görevini yürütmüştür. Bu tez, Afganistan'ın Hamid Karzai dönemindeki (2001-2014) bölgesel dış politikasını konu edinmektedir. Çalışma Afganistan'ın iki sınır komşusu Pakistan ve İran, ayrıca bölgenin iki önemli gücü olan Hindistan ve Rusya ile olan ilişkilerinin gelişimine odaklanmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Afganistan, tarihsel olarak bölgesel düzeyde Hindistan-Pakistan ve İran-Pakistan rekabetinin yaşandığı bir ülke olmuştur. 11 Eylül sonrası dönemde Taliban'ın devrilmesinin ardından başlayan ve 2014'e kadar devam eden Hamid Karzai dönemi, Afganistan'ın bölge ülkeleriyle olan ilişkilerini düzeltmesi ve geliştirmesi için önemli fırsat olarak görülmektedir. Bu çerçevede Afganistan'ın bölge ülkeleriyle olan ilişkilerinin bu dönem özelinde incelenmesi önem arz etmektedir. Bu tezin temel amacı Hamid Karzai döneminde Afganistan'ın bölge ülkelere yönelik dış politikasını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda bu çalışmada Afganistan'ın Pakistan, Hindistan, İran ve Rusya ile olan ilişkilerinin incelenecek, Karzai döneminde bu ilişkilerin nasıl bir gelişim gösterdiği gösterilecektir. Aynı zamanda söz konusu bu ülkelerin bölgesel rekabetleri doğrultusunda Afganistan'ın iç işlerine müdahale girişimlerinin incelenmesi hedeflenmektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu tezde literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda, konuyla ilgili bilgi toplamak için Farsça, Türkçe ve İngilizce kaynaklar taranmış ve bu kaynaklardan yararlanılarak tezin konusu işlenmiştir. Ayrıca, literatür taraması ile elde edilen bilgiler, tezde tarihsel anlatı yöntemiyle işlenmiştir.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Bu tez çalışması temelde Afganistan'ın Hamid Karzai döneminde nasıl bir bölgesel dış politika izlediği sorusuna cevap aramaktadır. Buna bağlı olarak Karzai Afganistan'ın uluslararası toplumun desteğini yeteri kadar kullanıp kullanamadığı ve bu bağlamda bölge devletleriyle olan ilişkilerinde kazanım elde edip edemediği soruları da bu tez kapsamında cevap aranan sorulardır. Bu çalışma, Hamid Karzai döneminde, Afganistan'ın bölge ülkeleriyle olan ilişkileri bağlamında ilk dönemlerde belirli gelişmeler kaydedilse de, oluşan fırsatları yeteri kadar değerlendiremediğini iddia etmektedir.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR

Bu tez Afganistan'ın bölgesel dış politikasına odaklanmakta ve bu çerçevede öncelikle Afganistan'ın sınır komşuları olan Pakistan ve İran, yine yakın komşuları ve bölgenin iki önemli gücü olan Hindistan ve Rusya olan ilişkilerini incelemektedir. Öte yandan, bu çalışma Afganistan'ın söz konusu ülkelerle olan ilişkilerini Hamid Karzai dönemi ile sınırlı olacak şekilde incelemektedir. Yani, bu çalışma 2001-2014 arası dönemi incelemektedir. Bununla birlikte, çalışma kapsamında Afganistan'ın siyasi tarihine ve genel dış politikasına da yer verilecektir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Tezin birinci bölümünde öncelikle Afganistan'ın siyasi tarihine yer verilecektir. Tezin ikinci bölümünde Afganistan'ın dış politikası ana hatlarıyla ele alınmıştır. Tezin üçüncü ve son bölümünde ise Afganistan'ın bölgesel dış politikası incelenmiş ve Pakistan, Hindistan, İran ve Rusya olan ilişkileri analiz edilmiştir.

1. AFGANİSTAN SİYASİ TARİHİ

1.1. Afgan-İngiliz Savaşları ve Sonrası (1747-1919)

Afşar İmparatorluğu hükümdarı Nadir Şah Afşar'ın bir suikast sonucu öldürülmesinin ardından, daha önce İran'a bağlı Mazenderan'ın valisi olan Ahmed Şah Abdali, Afganistan'ın Kandahar kentini ele geçirmiş ve farklı etnik gruplardan birçok aşiret liderinin katıldığı Loya Jirga (Büyük Şura) ile Afganistan şahı seçilmiştir. 1747'de Şah olmasıyla beraber, aslında Afgan kelimesi Afganistan'da Peştunlar için kullanılmasına rağmen Afganistan'da yaşayan tüm etnik gruplara Afgan adını vererek tüm Afganların uyruğunun Afgan olduğunu ilan etmiş ve yine bu dönemde Afganistan'ın başkenti Meşhed'den Kandahar'a taşınmıştır. Ahmed Şah başa geldikten sonra başta Hindistan olmak üzere komşu ülkelere seferler düzenlemeye başlamış ve Sind'e kadar hakimiyet kurmuştur. O dönemde İngiliz birlikleri de Hindistan'a girmişti. Ahmed Şah ile İngiliz destekli güçler arasındaki en büyük çatışmalardan biri Ahmed Şah'ın kazandığı ve İngiltere için ciddi bir tehdit haline gelen Pani Pat Muharebesi oldu. Ahmed Şah fetihlerden çok sayıda ganimet elde etmiş ve hükümet harcamalarının tamamı savaş ganimetlerinden karşılanmıştır. Ahmed Şah siyasi ve askeri alanda çok kararlı ve başarılıydı ancak ekonomik alanda bir planının olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim ekonomik olarak başarısız bir görüntü sergilemiş, sanayi ve kalkınma alanlarında pek bir ilerleme kaydedememiştir.¹

Afganistan'daki Şahı hükümetlerinin geleneğine göre babasının varisi olan Ahmed Şah'ın oğlu Timur Şah, babasının ölümünden sonra 1773'te tahta çıkmıştır. Timur'un tahta çıktığı dönemde Fransız İhtilali gerçekleşmiş ve dünyayı etkisi altına almıştı. Timur Şah daha çok babasının fetihlerini korumak ile ilgilenmiştir.² Timur Şah'ın ölümünden sonra çok sayıda oğlu olduğu için taht anlaşmazlıkları yaşanmış, bunun sonucunda beşinci oğlu tahta gelmiştir. Kendisini babasının veliahtı olarak gören Timur Şah'ın ilk oğlu Humayun buna karşı çıkmış ve bu yüzden hapse atılmıştır. Bu süreçte kraliyet ailesi içinde de benzer durumlar yaşanmış devam etmiş ve aslında bu durum böyle bir fırsat bekleyen İngilizlerin işine yaramıştı. Nitekim İngilizler,

¹ Sir John Malcolm, Major General, The History of Persia from the Most Early Period Containing an Account of the Religion, Government and Character of the Inhabitants of that Kingdom, London: 1829, P. 56

² Groh molifan kitab darsı departımınt tarih nısab talımı, tarih masır Afganistan, 2018, Kabil, s.17

kardeşler arasındaki nifak ateşini körükleyerek görüş ayrılıklarını artırmış ve böylece Afganistan'ın işgalinin önünü açmıştır.³

Afganistan'daki iç karışıklıklar ve taht kavgalarından en iyi şekilde İngilizler yararlanmıştır.1839'da İngilizler Afganistan'ı işgal ettiğinde, işgalin amacının bölge ülkelerinin tehditlerine karşı İngiliz destekli Sih kuvvetlerinin Peşaver'deki hakimiyetini korumak ve Şah Şuca'dan Afganistan'a müdahale etmeme taahhüdü almak olduğunu resmen açıklamışlardı.⁴

İngilizler Afganistan'ı işgal ettiğinde durum farklıydı. İngilizler Afganistan'ın tamamını işgal etmeyi, Şah Şuca ise Afganistan halkı üzerindeki gücünü kontrol etmeyi düşünüyordu.⁵ Bu dönemde İngilizler, İngiliz birliklerini Afganistan'da önemli mevkilere atamış, Afganistan halkına baskı yapmaya, halkın üzerindeki vergileri artırmaya ve insanları dini törenlerden alıkoymaya başlamıştır. Sonuçta İngilizler de Afganistan'ı ağır kayıplarla terk etmiş, ama Afgan halkının kayıpları İngilizlerden daha fazla olmuştur.⁶

Emir Şir Ali Han'ın İngilizlere karşı yenilgisinden sonra Muhammed Yakup Han 1979'de İngilizlerin yardımıyla iktidara gelmiştir. Bunun karşılığında İngilizler ile Gendüme Antlaşması'nı imzalayarak Afganistan'ın geniş bölgelerini İngilizlere devretmiştir. Bu süreçte Afganistan'ın dış politikasının kontrolünü de İngilizlere devretmiştir. Bu durum halk tarafından büyük tepkiyle karşılanmış ve bir ayaklanma yaşanmıştır. Ayaklanmanın sonucunda İngilizler Afganistan'dan ikinci kez sürülmüştür.⁷

Afganistan tarihinin bir diğer önemli şah ise Abdurrahman Han'dır. Abdurrahman Han, modern Afganistan'ın kurucusudur ve yeni Afganistan haritası Abdurrahman Han tarafından oluşturulmuştur. Abdurrahman Han, bir miktar para karşılığında Durand Antlaşması'nı imzalamış ve Peştun kabilelerini iki sınır bölgesine ayırmıştır. Afganistan halkının bugün hala Abdurrahman Han'ın hatalarının bedelini ödediğini ifade etmek mümkündür. Aynı zamanda çok zalim bir insan olan Abdurrahman Han Hazara halkının yaklaşık yüzde altmış ikisini öldürmüş, kızlarını ve

³ Hikmatullah Ahmadi, Contemporary history of Afghanistan, Maywand Publisher, 2010, Kabul, p.20

⁴ Velayati Ali Ekber, İslam Tarihi ve Kültürü, Cilt 2, Tahran, 2013, S. 233

⁵ Naim Naimi, Horasandan Afghanistana Şahlık Rejimi 1947-1993, karabük, 2023, S. 37

⁶ Sistani Mohammad Azim, Ulusal Kahraman Mohammad Akbar Han, Danesh Publishing House, 2013 Kabil, S.98

⁷ Hensman Howard, The Afghan War of 1979-80 , second edition, London, 1882 P.16

kadınlarını seks kölesi olarak kullanmasına neden olmuştur. Emir Abdurrahman Han, Hazara halkını öldürerek Durand Hattı'nın diğer tarafındaki Peştunları da Hazara bölgelerine göndermiştir.⁸

Abdurrahman Han'dan sonra emir olan Habibullah Han'ın başarıları arasında Afganistan'a ilk arabanın ithal edilmesi, Afganistan'ın en ünlü okullarından biri olan Afganistan'daki ilk modern okul olan Habibe Lisesi'nin kurulması ve Afganistan'daki çeşitli yolların yenilenmesi gösterilebilir. Habibullah Han'ın en büyük başarısı ise Afganistan'ı Birinci Dünya Savaşı'ndan uzak tutmaktır. Emir Habibullah Han, Rusya ve İngiltere'nin yanında yer almanın Afganistan'ın olacağı anlamına geleceğini düşünüyordu, çünkü Afganistan bölge üstü güçlerin merkezindeydi ve her zaman bu ülkelerin kontrolü altındaydı. İslam ülkeleri Emir Habibullah Han'ın savaşa katılmasını talep etse de o hep reddetmiş ve Birinci Dünya Savaşı'ndan uzak durmuştur.⁹

1.2. 1919-1992 Arası Dönem

1.2.1. Emanullah Han Dönemi (1919-1929)

Emanullah Han, Afganistan'a I. Dünya Savaşı'nın ardından 1919'da bağımsızlığını kazandıran lider olarak dikkat çekmektedir. Emir olan unvanını Şah olarak değiştirip tahta gelen Emanullah Han, Afganistan'da bağımsızlık ilan ederek halka adalet, eşitlik, özgürlük, rüşvetin yasaklanması ve adaletsizliğin önlenmesi gibi konularda reformlar vaat etmiştir. Bu süreçte önemli din adamlarının ve halkın Emanullah'a verdiği destek, onu Afganistan'ın siyasi bağımsızlığı yönünde harekete geçmeye yöneltmiştir.¹⁰

Emanullah Han iktidarının ilk yıllarında bölgede Türkiye'nin pan-Türkizm, İran'ın pan-İrancılık politikalarına karşı inatla pan-İslamizm politikası izleyerek İslam ülkelerinin dikkatini çekmiş ve İngilizlerin başarısız olmasına neden olmuştur. Bu süreçte Almanya ve Fransa Emanullah Han'ı desteklemiştir. Emanullah Han'ın ulusal düzeyde yanında Mahmud Tarzi ve Şah Muhammed Veli Han Derwazi gibi isimler bulunmaktaydı. Bir modernist olan Emanullah Han, geleneksel Afgan toplumunu

⁸ Arya Rahmat, Amir Abdurhman Han fothers of amir Afghanistan, Hamburg,2011, P. 3

⁹ Fazel Fazlurrahman, Afghanistan az saltanat Abdurrahman Han ta sedaret Mohamed Haşım Han,İntişarat Sedaret, Kabil, 2003, S.20

¹⁰ Popalzay Aziz, Nigahi ba Istrdad ve Istıklal Afghanistan, İntişarat Matbiya Dawlatı, kabil, 1989,S. 5

modern bir topluma dönüştürmeye çalışmış ve 1929 yılına kadar iktidarda kalmıştır. Afganistan'ın bağımsızlığını kazanmasının yanı sıra, Emanullah Han'ın en önemli hamleleri arasında siyasi reformlar, yabancı hükümetlerle ilişkilerin kurulması, tarihsel izolasyonun sona ermesi ve kabinenin kurulması yer almaktadır. 1880'den 1919'a kadar Afganistan'ı yönetenler, ülkeyi iki süper gücün, İngiltere ve Rusya'nın pençesinden korumanın en iyi yolu olarak tecrit politikasını seçmişlerdi. Her ne kadar izolasyonizm Avrupa'nın siyasi işgaline ve ekonomik sömürüsüne karşı başarılı bir silah olsa da, kültürel, politik ve ekonomik olarak izole edilmiş olan ülkenin kalkınmasına çok zarar vermiştir. Bu dönemde orduyu ve askeri üsleri güçlendirmek ilk stratejiydi ve ekonomik kalkınma ikincil önem taşımaktaydı. Afganistan'ın Üçüncü Afgan Savaşı'nda İngilizlere karşı kazandığı zafer Emanullah Han'a da fazla güven kazandırmış ve adının İslam dünyasında, özellikle de sömürge yönetimi altındaki Müslümanlar arasında ünlü olmasını sağlamıştır. Bu nedenle de Emanullah Han, iktidarının ilk yıllarında ısrarlı bir şekilde pan-İslamcılık politikası izledi. Devrimci ve Sovyet güçlerine karşı Buhara Emiri'ni desteklemiş ve onlara silah ve belki de askeri yardım sağladı. Emanullah Han, destekçileri tüm insanlar için özerklik hakkı ve Osmanlı Sultanının laik ve manevi otoritesinin korunmasını isteyen Hindistan'daki halifeliğin dini siyasetini de destekledi. Pek çok Hintli Müslüman, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve onun manevi liderliğinin korunmasını, Müslümanların birliği ve refahı için bir zorunluluk olarak görüyordu.¹¹

Öte yandan Emanullah Han sosyal reformlar, kadın ve erkek için eşit haklar sağlamaya çalışmış ve çok eşliliği yasaklamıştır. Emanullah Han, kadınların ikinci veya üçüncü sınıf olmadığını, erkeklerle eşit olduğunu söylemiş ve Afganistan'ın modern bir ülke haline gelmesini istemiştir. Buna göre eğitilmiş ve zeki insanlar işe alınmalı, aşiret reisleri ve mollalar bu işe karışmamalıdır. Bakan olanların ve iyi mevkilerde bulunanların önde gelen, bilgili şahsiyetler olması gerekmektedir. Daha önce Emanullah'ın yönetiminde aşiretler ve mollalar yer alıyordu. Avrupa'dan döndükten sonra Kraliçe Süreyya'ya özgür olmasını, özgür yaşamasını ve Avrupa kıyafetleri giymesini söyledi. Kraliçe Süreyya dahil birçok kişi farklı kıyafetler giymiş, bunun üzerine mollalar ve aşiret reisleri Afganistan'da İslam'ın yok edildiğini söyleyerek Emanullah Han'ın mürted ve kafir olduğuna dair fetva yayınlamışlardı.

¹¹ Dashti Ahmad, The failure of Emanullah Han's reforms and the formation of Bacha Saqqa's government in Afghanistan, Islamic History Studies, Tehran, 2011, P.111

Emanullah Han'ın İslam'dan yüz çevirdiğini ifade ederek ona karşı cihat ilan ettiler ve İngilizlerin yardımıyla onu mağlup ettiler. Pağman Loye Jirga'sının ardından din adamları Emanullah Han'a ve onun reformlarına karşı çıkmıştır. Şubat 1928'de Hindistan'da bulunan Nur-ül Meşauih Hazretleri Fazl Ömer Mücaddidi, din alimleriyle bir toplantı yaptı. Toplantıya Afganistan'dan kaçan din alimleri de katıldı. Emanullah Han'ın reformlarına karşı savaşılmaya ve din adamları ve kabile liderlerinden oluşan bir ağı harekete geçirerek Host'tan ayaklanma başlatmaya karar verdiler. Nur-ül-Meşauih'in küçük kardeşi Hazreti Muhammed Sadık Mücaddadi ve yeğeni Muhammed Masoom Mücaddadi, Kabil'deki gizli operasyonları koordine ediyordu. Muhalefet, Kraliçe Süreyya'nın peşesiz fotoğraflarını alıp halka yeniden dağıttı. Akademisyenlerin protestoları çoğunlukla başörtüsünün kaldırılması ve kadın hak ve özgürlükleri etrafında dönüyordu.¹² Emanullah Han'ın Rusya ve Türkiye'ye yaptığı ziyaretler, bu reformların onun Sovyet yanlısı olduğuna ve Türkçülüğüne atfedilmesine yol açmıştı. 1928'in ortalarında din alimleri Şor Bazar mescidinde bir araya gelmiş ve inançsızlık fetvası vermeden önce kralı reformlarını iptal etmesi konusunda uyarmaya karar vermiştir. Ancak Emanullah Han onların bu isteğini reddetmiştir. Daha sonra alimler kralın kafir olduğunu bildiren bir fetva yayınladılar. Miah can olarak bilinen Şems el-Maşa'ih'in en büyük oğlu Fazılrahman, Mangal ve Zadrin kabilelerini krala karşı kışkırtmak için dört yüz alim tarafından imzalanan fetvayı 1924 Eylül ayında başlarında Host'a götürdü. Hükümet vakanın farkına vardı ve hepsini Host'ta tutuklayıp Kabil'e nakletti. Olayla ilgili olarak Muhammed Sadık Mocaddadi, yeğeni Mia Can ve diğerleri hapse atıldı, diğerleri ise idam edildi. Akademisyenlerin hapsedilmesi, idam edilmesi ve beğenilmeyen reformların uygulanması hoşnutsuzluk zeminini artırmıştır. Köylerde halkın Emanullah Han'a karşı çıkmasının en önemli nedeni maaşlara zam yapılmadan görev süresinin iki yıldan üç yıla çıkarılması ve hükümetin kadın özgürlüğü ve aile işlerine müdahalesi yönündeki politikasıydı.¹³

İnsanlar meselelere geleneksel inançları açısından bakmaktaydı ve eğitim seviyesinin düşük olması nedeniyle reformların hedeflerini iyi anlayamamıştı. İlk isyan 1929 Kasım ayının ortasında Celalabad Şinvar İlçesi'nde patlak verdi. İsyanlılar Celalabad'a hücum ederek kralın kışlık sarayını ve diğer hükümet binalarını ateşe verdiler. Kısa sürede bu isyanlar ülkenin hemen hemen her yerine yayıldı. Bu süreçte

¹² Zarifi Farhad, Nıtk hay Alahazrat Mir Amanullah Han, İntişarat Akadimi olum, 1989, S.9

¹³ Asadi Murtaza, Sarzamin ve mardum Afghanistan, İntişarat Alimi, Tehran, S. 178

hükümet isyancı liderlerle müzakere yapmak zorunda kalmış, Perşembe tatili, çocuk evliliklerinin yasaklanması, çok eşlilik ve Avrupa kıyafetlerinin zorunlu olarak giyilmesi gibi konularda yapılan bazı reformları kaldırmıştır. Bu, bilim adamlarının öfkelerini bir nebze olsun azaltmış, ancak çok geçmeden Hamedullah Ahundzade Tagab'ın önderliğinde kuzey halkının (Parvan) ayaklanması başlamıştır. Başlangıçta Emanullah Han ile işbirliği yapan ve ondan Fahr-ül-Meşaih unvanını alan Hamedullah Ahundzade Tagab, Pağman loye Jirga'nın sonra onun aleyhine çalışmıştır. Şah onu birkaç kez müzakereler için Kabil'e davet etmiş ve onu getirmek için bir müfreze asker gönderilinceye kadar bu daveti reddetmiştir. Ancak tabur, kendisi ve Habibullah Kalkani liderliğindeki bir grup kaçakçı tarafından pusuya düşürülerek öldürülmüştür. Bu olay Habibullah Kalkani'nin ününün ve hareketinin başlangıcıydı. Bu olaydan sonra isyancılar, Habibullah Kalkani'nin önderliğinde cihat ilan ederek hükümete karşı yeni ve güçlü bir cephe oluşturdular. Emanullah Han, başkenti ve monarşiyi korumak için, sosyal reformların çoğunu iptal etmek ve eylemlerini askıya almak için pazarlık yapmak zorunda kalmıştır. Türkiye'de okuyan Afgan kızları geri çağırmak, kız okullarını hızla kapatmak ve Deoband akademisyenlerinin Afganistan'a gelip ülkeye yerleşmelerine izin vermek zorunda kalmıştır.¹⁴

Mollaların artık öğretmenlik sertifikası almasına gerek yoktu. Zorunlu askerlik yasaklanmış, dini hususların dikkate alınmasını sağlamak için illere muhasebeciler atanmıştır. Şah ayrıca Batılı kıyafet ve elbiseler giyme kararını da kaldırmıştır. Son umutsuz dönüş olarak Şah, gönülsüzce de olsa dini aydınlar ve kabile reisleri arasından seçilen 50 soyludan oluşan bir konsey kurmayı kabul etmiş ve onların tavsiyelerine uyma sözü vermiştir. Hükümetin uygulamak istediği herhangi bir önlemin bu Konsey tarafından onaylanması gerekiyordu ve kendisi reformlarının büyük bir kısmından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Ancak bu tavizler işe yaramamıştır. Hükümetin diğer bölgelerde, özellikle de Şinvar'da yaşadığı sıkıntılar, Habibullah Kalkani'nin hızlı ilerleyişine zemin hazırlamış ve Kalkani 14 Ocak 1929'da Kabil kapılarına ulaşmayı başarmıştır. Sonunda Emanullah Han ülkenin çıkarlarının kendisinin kamu işlerinden istifa etmesi gerektiğini ifade ederek istifa etmiştir. Aile üyeleriyle birlikte Kandahar'a taşınarak iktidarı kardeşi Enaitullah Han'a devretmiş, ancak Habibullah Kalkani bu yeni gelişmeyi kabul etmemiştir. 17 Ocak'ta Enaitullah Han da Habibullah Kalkani'nin (Bacha Saqav'ın) baskısıyla Afganistan'dan Hindistan'a doğru yola çıkmıştır. Böylece

¹⁴ Farrokh Mehdi, Political History of Afghanistan, Ehsani Publisher, Tehran, 1992, P. 360

Habibullah Kalkani Kabil'i ele geçirerek tahta çıkmıştır. Emanullah Han, kraliyet sistemi içerisindeki liderlerin çoğuna karşı cesur ve kararlı bir hükümdardı. Türkiye'de Mustafa Kemal Atatürk ve İran'da Muhammed Rıza Şah ile aynı anda Afganistan'ı kalkınma ve ilerleme yoluna sokmak istiyordu; Ancak sadece bu hedefinde başarısız olmakla kalmamış, onun başarısızlığıyla birlikte ülkenin modernleşme hareketi uzun bir süre durmuştur.¹⁵

1.2.2. Nadir Han Dönemi (1929-1933)

Afganistan, Abdurrahman Han ve Habibullah Han'ın kırk yıllık soykırım ve kölelik döneminden geçmiş, Emanullah Han'ın on yıllık reformist politikalarını ve Habibullah Kalkani' ile kısa bir gerileme dönemi yaşamıştır. Tüm bu dönemde, en azından büyük şehirlerde ve başkentte eğitilmiş ve entelektüel bir sınıf oluşturulmuş, ulusal birliğin ve ulusal hükümetin yaratılmasına yönelik büyük bir siyasi dönüşüm için gerekli platformlar oluşturulmuştu. Nadir Han, yurt dışında edindiği siyasi ve askeri tecrübeleri kullanarak Afgan halkını eşit hak ve görevlere sahip, ilerici tek bir ulus haline getirebilirdi. Ancak taht koltuğuna oturduğu günden vefat ettiği güne kadar aydınları öldürmekten, kültüre, dile, kabilelere, insanlara karşı acımasız davranmaktan asla çekinmemiştir. Afganistan'ın bugünkü büyük sorunlarının büyük bir kısmının onun dört yıllık iktidarı sırasında oluşturduğu mirasın ürünleri olduğu söylenebilir.¹⁶

Nadir Han, Erge ve dolayısıyla Kabil'i işgal ettikten hemen sonra, 1929'da resmen krallığını ilan etmiş ve Kabil'in Kuzey olarak bilinen kuzey bölgelerine saldırı emri vermiştir. Nadir Han ilk başta Kur'an-ı Kerimim kapak sayfasını imzalayarak teslim olması halinde, Habibullah Kalkani'yi affedeceğini açıklamıştı ancak teslim olduktan sonra 1929 yılının Kasım ayı başında onu idam ettirmiştir.¹⁷

1929'dan 1963'e, yani Zahir Şah dönemindeki “Demokrasinin On Yılı” olarak adlandırılan döneme kadar geçen 33 yıllık dönemde (Nadir Han'ın ölümünden sonra bile), ülkede tam anlamıyla bir hükümet yoktu. Ülkeyi yalnızca bir aile yönetiyordu. Örneğin, 1929'da Nadir Han'ın kabinesi, kardeşi Muhammed Haşim Han'ın

¹⁵ Mary Louise Clifford, Land and People of Afghanistan, translated by Morteza Asadi, publisher, Scientific and Cultural Publishing Company, Tehran, 1989, P. 179

¹⁶ Nasir Mehrin, Four years of Muhammad Nadir's reign, Ariai Quarterly, Kabul, P.3

¹⁷ Ahmedi Nasim, Habibullah Kalkani, Az Şoruş ve Saltanat Ta Edam ,Mahnama Kabul Press, Kabil, 2015, S.8

başkanlığında kuruldu ve bu kabine 1946'ya kadar on yedi yıl sürdü. Bu hükümetteki bakanlıklar, elçilikler ve daire başkanları ilk aşamada yalnızca Şahı ailesiyle ve Muhammadzai ailesiyle ve Şah Allah Navaz Han vb. gibi Hindistan'dan bir dizi özel ve güvenilir kişiyle ilişkiydi. Yönetmek için dini kullanmak amacıyla 1929'da hükümetin şariat ve siyasi muhaliflerine yönelik eylemlerini meşrulaştıran fetvalar yayınlayan Cemiyet el-Ulema kuruldu. Bu dönemde ülkenin hiçbir yerinde hiç kimse güvende değildi.¹⁸

8 Kasım 1933'te Muhammed Nadir Han, öğretmenlere hediye dağıtımı sırasında Abdurrahman Han döneminde Hazara kölelerinin çocuklarından biri olan Abdulhalik Hazara tarafından öldürülmüştür. Onun yerine 19 yaşındaki oğlu Muhammed Zahir Han kral ilan edilmiştir. Suçu kişisel bir eylem olarak görmeyen Nadir Han'ın kardeşleri, Abdulhalik Hazara kabilesinin geleneğine göre küçük kız kardeşi, ebesi ve amcaları da dahil olmak üzere tüm ailesine işkence yapmış ve idam etmiştir.¹⁹ Nadir Han, sadece Afganistan halkına karşı öldürme ve suç işleme uygulamasını sürdürmekle kalmamış, aynı zamanda resmi olarak etnik üstünlük iddiasında bulunmuş ve çeşitli hilelerle Farsça konuşan halkların canlarına kıyarak malların gasp etmiştir. Tarihi tahrif etmeye yönelmiş, Farsça dışında başka bir dil konuşamadıkları halde, Afganistan halkının kültürünü, dilini, tarihini yok etmeye başlamıştır.²⁰

1.2.3. Zahir Han Dönemi (1933-1973)

Dört yıllık iktidarın ardından 8 Kasım 1933'te Muhammed Nadir Han'ın Abdulhalik Hazara tarafından öldürülmesinden sonra, 19 yaşındaki oğlu Muhammed Zahir Han Şah olarak ilan edilmiştir. Ancak pratikte Muhammed Zahir Han'ın amcaları, onun yerine uzun yıllar devlet yönetimini idare etmiştir. Muhammed Zahir Han'ın büyük amcası Muhammed Haşim Han 1946 yılına kadar ülke yönetiminde öne çıkan isim olmuştur. Başbakan unvanını taşıyan Muhammed Haşim Han, bu dönemde esas itibarıyla hükümetin her hareketini kontrol eden kişiydi. Onun zamanında tiranlık

¹⁸ Saleh Jamshid, Cehat Mulati Buhara ve Havadis honin dar Şemal Hindukuş, İntşarat Bina, Tahran, 2000, S.166

¹⁹ <http://www.hambastagi.org/new/fa/category/history/255-shaheed-abdul-khaliq-real-hero-of-afghanistan.html>

²⁰ Farhang Mohammad Sediq, Afghanistan Dar panc karn Ahir, İntşarat İrfan, Tahran, 2009, S.395

ve suç doruğa ulaşmıştı. Onun döneminde birçok politikacı ve önde gelen hapse atılmıştır. Ancak Muhammed Haşim Han'ın ardından kardeşi Şah Mahmud Han başbakan olmuş ve nispeten ılımlı biri olarak ülkede reform yapmaya başlamıştır.²¹

Muhammed Haşim Han'ın yönetimi esnasında Afgan hükümetinin ekonomik faaliyetleri ve idari sistemi yeterince büyümüştü. Ancak Şah Mahmud Han döneminde demokrasi ve özgürlük adına küçük de olsa adımlar atılmıştır. Şah Mahmud Han dönemde Afganistan'da siyasi örgütlenmelerin ilk çekirdekleri ortaya çıktı. Cavanan Bidar (Aydın Gençler) ve Hizb-e-Vatan (Vatan Partisi) Muhammed Zahir Han döneminde Afganistan'da kurulan ilk iki siyasi örgüttü. Ancak 1942 yılında Kabil'de binlerce kişinin katıldığı protesto ve gösterilerden sonra Afganistan'da yeni kurulan partilerin siyasi faaliyetleri kısmen engellendi. Ancak gerçek şu ki Afganistan'daki siyasi hareketler belli bir yola girmiş durumdaydı. Özellikle Afgan gençlerinin farklı ülkelere yaptıkları eğitim gezileri, onlara dünyadaki önemli siyasi hareketlerden haberdar olmalarına zemin sağlamıştır. O dönemde Sovyetler Birliği'ne okumaya giden gençliğin büyük bir kısmı Rus ve Çin tipi Marksist hareketlere ilgi duyuyordu.²² Bazıları Afganistan'da da güçlü milliyetçi siyasi örgütler kurdu. Gençliğinden dolayı hâlâ aile üyelerinin etkisi altında olan Mohamad Zahir Han, saltanatının ikinci döneminde bir nebze de olsa fikri ve pratik bağımsızlığa kavuştu. Başbakanlığı aile üyelerinden alıp aile dışı kişilere devretti. Aynı zamanda Afganistan'da başörtüsünün yeniden düzenlenmesi konusunu gündeme getiren ilk kişi oldu. Ancak bu sefer Emanullah Han'ın hükümdarlığındaki kadar hızlı değil, yavaş yavaş adımlar atıyordu ve önce hükümet yetkililerinden eşlerinin artık burka giymemeleri istedi. Böylece önce devlet görevlilerinin eşleri burkalarını çıkardı, daha sonra toplum yavaş yavaş başörtüsünü çıkarmaya alıştı. Afgan halkı da Muhammed Zahir Şah'ın 40 yıllık saltanatını Afganistan'ın ekonomik büyüme dönemi olarak görüyordu. Görev yaptığı süre boyunca bankacılık sektörü hızla büyümüş ve Afganistan'da çok sayıda banka kurulmuştur. Uluslararası ticaret de büyümüş ve çoğunlukla hammadde olmak üzere Afganistan'ın ihracatı artmıştır.²³

26 Temmuz 1973'te Muhammed Zahir Han'ın kuzeni ve kız kardeşinin kocası Muhammed Davud Han, Muhammed Zahir Han'ın Afganistan'daki yokluğundan

²¹ Mosavi Ali, Tarih Tahlili Afghanistan az Zahir Şah ta Karzai, Matba Balh, Mazarı Şarif, 2009, S. 24

²² Gafarı Abdulvası, kanun ve kanuneyat dar davran Zahir Şah, bahş bancum, Kabul, S.5

²³ Nangiyalay Şuhrat, Mohamad Zahir Şah, İntişarat Mayvand, Kabul, 2000, S. 45

yararlanarak cumhuriyeti ilan etti. Danışmanlarının önerisi üzerine istifasını açıklayan Muhammed Zahir Han, yaklaşık 30 yıl boyunca Afganistan dışında yaşamıştır.²⁴ Sovyet işgalinin sona ermesinden sonra Mücahitlerin Afganistan'ı ele geçirmesi ve iç savaşın tırmanmasıyla birlikte Muhammed Zahir Han'ın geri döneceğine dair söylentiler ortaya çıkmışsa da Mücahitler onun dönmesini şiddetle reddetmiştir.²⁵ Sonraki dönemde Taliban yönetimi kurulduğunda Taliban'ın tüm Afganistan'ı ele geçirip iktidarı Muhammed Zahir Şah'a devredeceğine dair söylentiler yeniden ortaya çıktı ancak bu da bir kurguydu. Muhammed Zahir Han, Taliban'ın devrilmesinden sonra 2002'de Afganistan'a dönmeyi başardı ve dönemin Cumhurbaşkanı Hamid Karzai tarafından sıcak bir şekilde karşılanmıştır.²⁶

Muhammed Zahir Han, 2002'de Loya Jirga'da (Afganların Büyük Jirgası) Ulusun Babası unvanıyla ödüllendirilmiş ve 23 Temmuz 2007'deki ölümüne kadar bu unvanla yaşamıştır. Zahir Han'ın devrilmesinden sonra Afganistan o kadar çok acı ve yıkıma uğradı ki, insanların çoğunluğu onun saltanatını altın, en barışçıl ve en iyi dönemi olarak görüyor. Belki de Afganistan'daki yaklaşık otuz yıllık kriz sırasında herkesin kendisini iktidara yaklaştırmak için Muhammed Zahir Han adını kullanmaya çalışmasının nedeni budur.²⁷

1.2.4. Mohammad Davud Han Dönemi (1973-1978)

Mohammad Davud Han'ın Zahir Han'a karşı yaptığı darbe ile Afganistan'da rejimi tekrar değiştirmiştir.²⁸ Daha sonra rejim değişikliğine yönelik ilk adımlar kararnamelerle ilan edilen Demokrasi On Yılı'nın bazı kararlarına son vermektir. Mesela anayasa yürürlükten kaldırılmış ve parlamento kapatılmıştır. Kraliyet ailesinin üyeleri İtalya'ya gönderilmiş, Abdul Veli önce bir süreliğine hapse tutulmuş ve ardından İtalya'ya gitmesine izin verilmiştir. Sovyetler Birliği'ne karşı oluşan kişiler ve

²⁴ https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2009/03/090317_ram_daud_khan

²⁵ Daymıryan Mir Ahmad, Dars Hay Ke Metavan Az Muzakrat Sulh Afghanistan Dar Sal Hay 1980 ve 1990 Amoht, Camiya Kalıbı Asya, 2021, s. 9

²⁶ https://www.bbc.com/persian/afghanistan/story/2007/07/070724_s-shah-aftermath

²⁷ <https://www.jomhornews.com/fa/news/57510/>

²⁸ ubariz Abdul Hamid, Tahlil Ruydad Hay Siyasi Dar Afghanistan 1919-1996, İntişarat Maywand, Peşaver, 1998, P.238

çevrelere baskı uygulanmıştır. Öne çıkan birçok isim, darbe planlama suçlamasıyla delil sunulmadan işkenceye maruz kalmış, bazıları da idam cezasına çarptırılmıştır.²⁹

Otokratik hükümet bireysel, siyasi ve toplumsal özgürlüğü yasakladı. Darbe, tutuklama ve taciz iddiaları Muhammed Haşim Han'ın cumhurbaşkanlığı döneminde olduğu kadar yaygınlaşmıştır. Ekonomik alanında ise daha ciddi sözler verilmiştir. Toprak reformu sözü verilmiş ve arazi araştırmaları başlamıştır. Önerilen reformlara göre, toprak sahipleri 50 dönüm araziye kendilerine ayırabiliyor ve geri kalanını gelecekte taksitlerle ödenecek nakit karşılığında hükümete teslim etmek zorunda kalıyordu. Planların bir kısmının 7 yıllık planlarla hayata geçirilmesi gerekiyordu. 7 yıllık planın metni 1976 yılında yayımlanmıştır. Daha önce bankaların kamulaştırılacağı duyurulmuştu. Bankaların ve büyük sanayilerin kamulaştırılmasının yanı sıra, toprak reformunu amaçlayan ilk önlemlerin kapitalistleri ve büyük toprak sahiplerini endişelendirdiğini belirtmekte fayda var. İlk iki yılda sermayelerinin büyük bir kısmı çeşitli yollarla yurtdışına aktarılmıştır. Sivil toplum içerisinde özgür basın yasaklanmıştır. 13 Ağustos 1973'te yayın hayatına başlayan Jomhuriat gazetesi, hükümetin istek ve düşüncelerinin aktarıyordu. Muhammed Davud Han, "Halka Hitap" ettiğinde, eğitim programlarında değişiklik ve reform yapacağını ifade etmiş ve "Demokrasi On Yılı" hükümetleri gibi okuma yazma bilmemeyi ortadan kaldıracığına söz verdi. Okul müfredatı önceki döneme biraz benziyordu. En sevdiği reformlardan biri ilkokul notlarını altıdan sekize çıkarmaktı. Ancak bazı öğrencilerin ilkokulu düşük seviyede bitirdiği iddiası üzerine sekizinci sınıftan sonra yapılan giriş sınavında çok sayıda öğrenci derslerden ve okuldan mahrum kalmıştır. Önceki hükümetlerin de planları arasında yer alan okul ve eğitim kurumu sayısındaki artış hayata geçirildi. İran ve birçok Arap ülkesinde düşük ücretli işgücü piyasasındaki patlama ve Afganistan'da işsizliğin artması, birçok insanın bu ülkelere yönelmesine yol açtı. Cumhuriyetçi hükümet, pasaport alma kolaylıkları sağlayarak ekonomi işçilerinin göçünü kolaylaştırmıştır.³⁰

Davud Han Perçem grubuna bağlı bakanları kabineden ihraç etmiştir. Ancak Afganistan Demokratik Halk Partisi'ne bağlı aktif askerler orduda görev yapmaya devam etti. Davud Han reform programlarından çekilmeye başlamış, artan oranlı vergi

²⁹ Sistani Mohammad Azim, Introduction to the Sawor Coup and Its Impact on Afghanistan, Dar-ul-Nashar Afghanistan, Kabul, 1995, P. 39

³⁰ Tanin, Zahir, Afghanistan Dar karn 20, İntişarat Mohammad Ebrahim Shariati Afghani, Tahrán, 2011, s.169

programı, toprak reformu programının yerini almıştır. Özel Temsilcisi olan kardeşi Muhammed Naim'in birbirini takip eden olumlu gezilerinin ardından bazı Arap ülkelerine ve İran'a seyahat etmiştir. Tüm seyahatlerinde yardım ve borç vaatleri almıştı. İran Şahı'nın 2 milyar dolarlık vaatleri onu daha da ikna etti. Aklındaki projelerin giderlerinin finanse etmek için Asya Kalkınma Bankası ve Dünya Bankası'ndan olumlu yanıt almayı başardı. İkinci aşamada Davud Han, Sovyetler Birliği'ne olan bağımlılıktan kurtulurken, alınıdaki Sovyet bağımlısı damgasını da çıkarmaya çalıştı. Bu nedenle birçok röportaj ve konuşmada önemli konulara değinmiştir.³¹ Mesela Herat'ta şöyle dedi: “Kardeşler! İthal ideoloji asla tek başına bir ulus için iyi değildir.” Sovyetler Birliği'nden görelî bir kopuşun ve Perçem Partisi'nden uzaklaşmanın bariz işaretleriyle karakterize edilen bu yaklaşım, aynı zamanda planın kabulü ve Pakistan'la ilişkilerin iyileştirilmesi yönünde tavsiyelerle de bağlantılıydı. Karşılıklı propagandanın sona ermesi iki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesinin başlangıcı oldu. İşte o zaman Zülfikar Ali Butto Kabil'e geldi (1976) ve aynı yılın Ağustos ayında Davud Han Pakistan'a gitti. İlk defa karşılıklı konuşmalar ile dostluk ilişkisi kurulmuştur. Dünya İnsan Hakları Günü mesajında Peştunlar ve Beluclardan bahsetmedi bile. İki ülkenin liderleri arasında imzalanan ortak deklarasyon, Mohammad Davud Han'ın bölgesel politikasının öne çıkan bir örneğiydi. Aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin arzularından biri olan Asya Güvenlik Planı'nın kapsamlı bir şekilde kabul edilmesini de kabul etmedi. General Zia-ul-Hak'ın Buttoya karşıtı darbe yaomasından sonra Davud Han, darbeyi Pakistan'ın iç meselesi olarak nitelendirdi. Gerektiğinde anayasayı ve Muhammed Davud'un liderliğini ve fikirlerini onaylayan Loya Jirga, onun Afganistan'ı yönetme yönündeki ana niyetini ve adımlarını gerçekleştirmiştir. Olağanüstü hal üç yıl sonra sona erdi. Loya Jirga'nın hazırlanmasından önce ve sonrasında bir grup Ulusal Devrim adında bir parti kurmaya çalıştı ve bu, cumhuriyetin ömrünün son günlerine kadar hiçbir yere varamadı. Bu sırada yoldaşlarından yeni hiziplerin ortaya çıkması yeni zorlukları da beraberinde getirdi. Tüm seyahatler ve dünyanın bazı ülkeleriyle ilişkilerdeki değişikliklerden sonra Kremlin liderlerinin Halk ve Perçem Partilerinden memnuniyetsizliği artarken, halkın ve fiili muhalefetin memnuniyetini çekecek zeminler sağlanamamıştır. Davud Han, Temmuz 1977'nin sonlarında Sovyetler Birliği'ne gitti. Sovyet lideri Brejnev'in

³¹ Mohammad Nabi Azimi, Urdu ve Siyaset Dar 30 Sali Ahir Dar Afganistan, İntişarat Saba Kitabkhaneh, Peşaver, 1997, s.75

kibirli hareketleri nedeniyle resmi görüşmeleri çok sert şekilde sonuçlandı ve Afganistan'a kırılgan şekilde içinde döndü. Saltanatının ikinci aşamasında Halk ve Perçem Partileri, farklılıkları çözmek ve birliği sağlamak için anlayış adımları attı ve bu da Davud Han Cumhuriyeti'nin devrilmesine yol açtı.³²

1.2.5. Nur Muhammed Taraki Dönemi (1978-1979)

Nur Muhammed Taraki rejiminin reformları, idari reformlar, toprak reformları ve cehaletle mücadele olmak üzere üç ana eksene dayanmaktaydı. Rejim, güçlü bir hükümet ve iyi donanımlı ve sadık bir ordunun yardımıyla devrime karşı muhalefeti engellemeyi başaramamıştır. Bu dönemde ordudaki milyonlarca köylü, hükümeti desteklemeye ve yeni ideolojiyi yayarak din adamlarının etki alanını sınırlamaya çağrıda bulundu. Yeni hükümetin ilk kabinesinde Siyasi Büro üyesi ve Tarım ve Toprak Reformları Bakanı olan Saleh Mohammad Ziri, rejimdeki reformların doğru hedefleri yansıttığı görüşündeydi. Ancak dış müdahale ve uygulamadaki yetersizlik nedeniyle çeşitli tepkilere maruz kalmıştır.³³

Muhalefet sadece sosyal ve ekonomik reformların uygulanmasına göstermiyordu. Hükümetin, Afganistan'ın tarihi üç renkli bayrağının rengini komünizmin simgesi sayılan kırmızı bayrakla değiştirmesi, mihrap ve devlet amblemini de "Halk" kelimesiyle değiştirme kararı, muhalefeti yoğunlaştırmıştır. Hükümet Sembol değişikliğine İstiklal Marşı da dahil oldu. Ancak Afgan toplumunun ciddi değişim ve dönüşüm ihtiyacına rağmen Halk rejiminin reformları Afganistan'ın ihtiyaç duyduğu türden reformlar değildi. Çünkü bu reformlar zorlama ve halkın inançlarına aykırıydı. Halk rejimi sosyal ve ekonomik reformları hayata geçirerek eski Afganistan'ı yok etmek istiyordu. Ancak reformların uygulanmasındaki aşırılıklar, halkın gelenek ve inançlarına uyulmaması, farklı gruplar arasında yaygın memnuniyetsizliğe neden olmuştur. Darbenin ertesi gününden itibaren iktidarı sağlamlaştırmayı en önemli görevi olarak gören yeni rejim, bu hedefe ulaşmak için

³² Aziz Arianfar, Tufan Dar Afghanistan, İntişarat Mayvand, 2003, Peşaver, s.38

³³ <https://www.bbc.com/persian/blog-viewpoints-56891497>

baskı ve terör politikasını hükümetin öncelikli gündemi olarak belirlemiş ve 1978'in başlarında başlayan kitlesel tutuklamalar ertesi yıl zirveye ulaşmıştır.³⁴

Ayrıca öğrenciler, profesörler, memurlar, devlet çalışanları gibi sosyal gruplar ile hükümete isyan eden Nuristaniler, Hazaralar, Badahşaniler gibi bazı etnik gruplar da hükümetin tutuklama ve saldırılarının başlıca hedefindeydi. Tutuklananlar ya Poliçerhi hapishanesinde atlıyordu ya da kurşunların hedefi oluyordu. Poliçerhi hapishanesinin kendisi bir işkence yeri olarak görülüyordu. Ancak şiddet ve baskı direnişe neden oldu. İlk büyük isyan Nuristan bölgesinde meydana geldi. Mart 1979'un başında Nuristan isyancıları Konar Vadisi'nin üst kısmındaki Kamdiş bölgesinin kontrolünü ele geçirdi ve Nuristan'ı özgürleştirdiğini ilan etti. Sonraki aylarda isyanın kapsamı Paktia, Nangarhar, Kapisa, Uruzgan, Badhis, Belh, Gazne ve Herat ilerine kadar genişletildi. İç direnişin başlamasıyla birlikte, 1978 darbesinden önce komşu ülke Pakistan'da yoğunlaşan ve Muhammed Davud hükümetine karşı silahlı kampanyalar başlatan din alimleri ve İslami harekete bağlı gençler yurt dışında direniş başlatmış ve halk ayaklanmalarının liderliğini ve kontrolünü ele geçirmeye çalışmıştır. Direniş aynı zamanda tasavvuf ve dini cemaatlerin şahsiyetlerini ve büyüklerini de sahneye çıkarmıştır. Demokratik Halk Partisi hükümeti tarafından ailesinden 100'e yakın kişinin tutuklatılıp öldürtülen Kabil'deki soylu Şurbazar ailesinden Sibghatullah Mucaddadi, Demokratik Halk Partisi rejime karşı cihat fetvası açıkladı ve direniş hareketinin dini liderliğini devralmaya çalıştı. Nuristan, Kunar, Paktia, Hazaracat ve Badahşan'daki ayaklanmaların ardından 1978 ve 1979 yaz ve kış aylarında ilk büyük şehir ayaklanması Herat'ta yaşandı. Herat isyanı her ne kadar ağır bir şekilde bastırılrsa da direniş hareketinin kaderi üzerindeki etkisi çok büyük olmuştur.³⁵

Bu süreçte 1970'lerden itibaren devam eden Muhammed Davud Han'ın reform çabaları aksamış ve Davud Han'ın döneminden duyulan memnuniyetsizlik, Sovyetler Birliği'nden önemli destek almaya başlayan ulusal komünist partilerin büyümesini ateşlemiştir. Bu rejimin şiddetinin birincil hedefi olan pek çok eğitilmiş Afgan, toprak sahibi elit ve dini lider ülkeden kaçmış ve bu vahşet politikası, daha sonra Mücahitler olarak anılacak olan İslami grupların direnişini ateşlemiştir. Öte yandan Nur Muhammad Taraki rejiminin gelecekte Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgaline

³⁴ Ahmadi Ashraf, Nur Mohammad Taraki Az Rahbari Kodatay 7 savur Ta Hakimeyat Davlat kamonisti,Fasilnama Kalkin, 2022, S. 21

³⁵ Nur Basir amn, Influences of the Russian Revolution of 1917 on the Short Stories of Nur Muhammad Tarakai, International Journal Pukhtunkhwa Journal, kabul,2018,P.73

zemin hazırladığını düşünen kesimler de bulunmaktadır. Sonunda rakip komünist grubun lideri Hafızullah Emin, Ekim 1979'da Taraki'yi devirmiştir.³⁶

1.2.6. Hafızullah Emin Dönemi (1979-1979)

27 Nisan darbesinin başlangıcından bu yana diğer partililerle birlikte faaliyet gösteren Hafızullah Emin, darbenin komutanı olarak bilinmekteydi. Ordu desteği ile gerçekleştirilen ve 27 Nisan 1978 Devrimi “Kızıl Darbe” olarak anılmaktadır. Hafızullah Emin, en başından beri, özellikle de Perçem Partisi’nin grubu ortadan kaldırıldıktan sonra çok yönlü hareket ediyordu. Emin, 25 Eylül 1979'da başka bir hamleyle sadık öğrencisi olarak bilindiği hocası Taraki'yi devirerek resmi olarak tüm işleri eline almıştır.³⁷

Emin'in iktidarı 100 günden fazla sürmese de bu kısa sürede işlenen suçlar çok fazla olmuştur. 6 Temmuz 1979'da, Emin'in öğretmeni Taraki'ye yaptığı darbeden 100 gün sonra, Ruslar 120.000 silahlı asker ve modern askeri teçhizatla Afganistan'a girdiler. Bu işgal, Demokrat Halk Partisi'nin Perçem Parti fraksiyonuna mensup olan Babrak Karmal ve Ali Kishtmand tarafından desteklenmiştir. Rusların bu işgaline Nisan 1978 Devrimi'nin yeni ve evrimsel aşaması adı verilmiştir. Babrak bu süreçte kendi eylemini meşrulaştırmak için Emin'i CIA ajanı olarak nitelendirmiştir. Emin, CIA ajanı olmasa da beceriksizlikleri, kötü yönetimi ve verimsizliği nedeniyle işgale zemin hazırlamıştır. Perçem grubu, Rus ordusuyla birlikte gelip hükümeti devralmasını meşru göstermek için Emin'i CIA ajanı olarak adlandırmıştı, halbuki 27 Nisan 1978 darbesinden sonra Ruslar için en fazla emeği geçen ve onların silahlı saldırısını kolaylaştıran tek kişi Emin idi. İlk adım 5 Aralık 1978'de anlaşmanın imzalanmasıydı. Bu anlaşma resmi olarak Taraki ve Amin tarafından imzalanmasına rağmen, aslında Emin tarafından planlanmıştır. Çünkü Taraki, Emin'in elinde adeta bir oyuncak haline gelmişti. Emin'in o zamanki Sovyetler Birliği ile yakın ilişkilerini kanıtlayan meselelerin de olduğunu ifade etmek mümkündür.³⁸

³⁶ Asadullah Shafahi, Behind the Scenes of Afghanistan, Al-Hadi Publishing House, Tehran, 1990, P. 47

³⁷ Nasir Mehrin, 100 Days of Hafizullah Amin's Rule and the birth of the sixth of July, Free Afghanistan Quarterly, Kabul, 2010, P.2

³⁸ Nasir Mehrin, Hafizullah Amin in the Court of History, Foundation Publishing House, Kabul, 2014, P.37

Emin Amerikalı eğitimli bir adam olmasına rağmen Sovyet bağlantılı bir komünistti. Mir Ekber Hayber'in cenazesinin ardından Taraki ve diğerlerinin tutuklanıp hapse atıldığı gece, kendisine Sovyet büyükelçiliğinden Emin'e darbe emri gönderilmiştir. Genel olarak Emin'in ABD ile ilişkisine dair sunulan belgeler çok güvenilir değildir. Yani Hafızullah Emin'in ABD ile koordinasyon içinde olduğunu söylemek mümkün değildir.³⁹ Öte yandan yukarıda da ifade edildiği gibi Babrak'ın Rus ordusuyla birlikte Afganistan'a girmesi ve Rus askeri saldırganlığını hukuken meşrulaştırmasına rağmen, aslında Emin kısa sürede Ruslara en büyük hizmeti yapmış oldu. Bu konuda Babrak'ın elindeki tek belge Taraki ve Emin'in Ruslarla imzaladığı 5 Aralık 1978 tarihli anlaşmaydı. Aslında piyon değişimi tamamen Ruslar tarafından yapılmıştı ve bunun tek sebebi de bu kişilerin beceriksizliğiydi. Çünkü Ruslara Afgan halkının yüzde 99'unun 27 Nisan 1978 Devrimi'ni savunduğunu, direnişin her geçen gün güçlendiğini ve stratejik bölgelerin birer birer Mücahitlerin eline geçtiğini söylemişlerdi. Emin'in CIA'in hizmetkarı olduğunun söylenmesi muhalefet grubunun iddiasıydı. Herat'ta bir günde 25.000 kişinin şehit edilmesi dahil çeşitli suçlar, katliamlar, halk ayaklanmalarının vahşice bastırılması ve ülkedeki askeri personelin ayaklanmaları, yabancılara karşı işledikleri zalimce eylemler arasında yer alıyordu.⁴⁰

1.2.7. Muhammed Necibullah Dönemi (1987-1992)

Dr. Necibullah olarak da bilinen Muhammed Necibullah, 1965 yılında Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin Perçem grubuna katılmış ve siyasi faaliyetlerinden dolayı iki kez hapse atılmıştır. 1978'de İran'a büyükelçi olarak atanan Dr. Necibullah, Hafızullah Emin'in rejimini devirmek için komplo kurmakla suçlandıktan birkaç ay sonra görevden alınmış, Doğu Avrupa'ya sürgün edilmiş ve 1979'da Sovyetler Birliği'nin Perçem grubu tarafından kontrol edilen hükümeti desteklemek üzere Afganistan'ı işgal etmesine kadar sürgünde kalmıştır.⁴¹

Dr. Nejibullah 1980'den 1985'e kadar HAD'a (Devlet İstihbarat Teşkilatı) başkanlık etmiş, bu süreçte şiddeti, katılığı ve zulmüyle tanınmıştır. Müslüman Mücahitlerin gerilla savaşının yoğunlaşması göz önüne alındığında, Dr. Nejibullah'ın

³⁹ Andishmend Mohammad Ikram, Political Untold, Parnd Publishing House, Kabul, 2018, P.210

⁴⁰ Lait Abdul Jabbar, Hakayık Puşt Parda İşğali Afghanistan, İntişarat Mayvand, Peşaver, 2018, s.90

⁴¹ Mohammad Ikram, Çeguna Rusha Az Dr. Necibullah'a ve Hizbi Demokratik Halk Puşt Kard, Fasıl Nama Horasan Zamin, 2017, S. 12

bu yöndeki eylemleri ve performansı, mevcut rejim ve Sovyetler açısından bakış açısına göre değerliydi. 1986'da Babrak Karmal'ın yerini alan Dr. Necibullah, Karmal'ın katı kontrolünü azaltarak cumhurbaşkanı olarak toplum desteğini kazanmaya çalışmış, ancak pek başarılı olamamış ve sonunda 1992'de Mücahitler tarafından devrilmiştir. BM ofisine sığınan ve dört yıl saklanan Dr. Necibullah, ülkede devam eden iç savaşların ardından 1996 yılında başkent Kabil'i ele geçiren Taliban militanları tarafından idam edilmiştir.⁴²

1.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Afganistan

1.3.1. Mücahitler Arasındaki İç Savaş ve Taliban'ın Doğuşu (1992-1996)

1980'lerin ortalarından itibaren Sovyetler Birliği'nde bir çözülme ve dönüşüm süreci başlamıştır. Bu süreç devam ederken, Ekim 1989'de Sovyetler, yaklaşık on yıl süren savaşın ardından Afganistan'ı terk etmiştir. Mücahitler on dört yıllık direnişin ardından nihai zaferin eşiğindeydi. Rusların Afganistan'dan çekilmesiyle birlikte cihatçı örgütler askeri zafere daha fazla yaklaşmıştı.⁴³ Pakistan ve İran'da, ev sahibi ülkelerin emriyle oluşturulan örgütleri birleştirme çabaları pek etkili olmamıştır. Bu çabalar ancak İran'daki dağınık partileri İslam Birliği Partisi adı altında birleştirmeyi başarmıştır. Gulbeddin Hikmetyar'ın partisi (İslam Partisi) dışındaki tüm örgütlerin katılımıyla Afganistan'da 1992'de bir geçiş hükümeti kurulmuştur.⁴⁴

Gulbeddin Hikmetyar, askeri grupların hiçbirisiyle anlaşamamış ve herkesi karşısına almıştır. Hikmetyar'ın İslam Partisi, sahte bahanelerle yeni kurulan hükümete karşı olduğunu açıkça ilan etmiştir. Öte yandan, aslında yeni hükümetin destekçisi olan Vahdet Partisi'nin lideri Abdul Ali Mazari, Batı Kabil'de binlerce silahlı kuvveti bulunan yeni hükümette kendisine özel bir yer verilmemesinden rahatsızdı. Bu süreçte her taraftan askerlerin ve silahlı adamların girişiyle Kabil, tamamen askerileştirilmiş ve kontrol edilemez bir şehir haline gelmişti. Sonunda Vahdet Partisi ile Hikmetyar'ın İslam Partisi ile Mücahit hükümeti arasında savaş başladı ve bu iç savaş üç yıl sürdü.

⁴² Akbari Gul Han, İcma Siyaset Mili Ve Şahsiyat Dr. Necibullah, İntişarat Vida , Delhi, 2003, S.223

⁴³ Ali Hossein Karimi, Haşt Savur Hatira Cammi Ma, Fasil Name Rozdaniş, 2021, S. 11

⁴⁴ <https://8am.media/fa/a-brief-look-at-the-two-major-events-of-7-and-8-sawr/>

Üç yıl sonra hükümet, Kabil'in batı kesimlerindeki hakimiyetini genişletmeyi başardı.⁴⁵

Sovyet işgali sonrasında Mücahit gruplar arasında başlayan ve üç yıldan fazla bir süre devam eden iç savaş dönemi, Taliban'ı 1994'te Kandahar'da ortaya çıkaran dönemdir. Taliban diğer mücahit gruplar gibi Afganistan'da Sovyet sonrası dönemde başlayan iktidar mücadelesinin içinde yer almaktaydı. Grup bu süreçte hızla Kandahar eyaletinin tamamını ele geçirmiş ve şehirde görev yapan çeşitli partilerin hükümeti ve silahlı kuvvetlerini silahsızlandırmıştır. Taliban aralıksız olarak Herat şehrine saldırmış ve Herat kısa bir direnişin ardından Taliban'ın eline geçmiştir. Taliban ile savaşmak için Kabil'den giden yardım güçlerinin çoğunu öldürülmüştür. Taliban, Kandahar ve Herat vilayetlerinden çok sayıda silah ve mühimmat aldıktan sonra Gazne şehrine saldırmış, kısa bir savaştan sonra Gazne eyaletini de ele geçirmiştir. Gazne'den sonra sıra Maidan Vardak vilayetine ulaşan Taliban, bu ili de çok kolay bir şekilde ele geçirmiş, kısa sürede Maidan vilayetindeki Kızıl Köprü'ye ve Pağman bölgesinin yönetim noktalarına ulaşmıştır.⁴⁶

Art arda kazanılan zaferler ve önde gelen hükümet ve sivil toplum komutanlarının silahsızlandırılmasıyla Taliban, yol boyunca eyaletlerdeki tüm muhalif güçleri yanına toplamıştır. İlginçtir ki Taliban, Kabil'in dış mahallelerine varıncaya kadar sürekli olarak otoyolların güvenliğini sağlamak ve halkı rahatsız eden güçleri ve gangsterleri silahsızlandırmak için harekete geçtiğini ifade ediyordu. Başkent'in dış mahallelerine vardıklarında hükümetin gruba kayıtsız şartsız teslim olmasını talep ettiler. İslam Devleti de Taliban'ın silahsızlanacağını ve pek çok muhalif gücü olay yerinden uzaklaştıracağını düşünüyordu, aslında her şey onların lehine gibi görünüyordu. Ama gerçek farklıydı ve Taliban yerinde durmayarak Pağman ve çevresindeki hükümet güçlerine sürekli saldırılar düzenlemiş ve bu saldırılar püskürtülmüştür.⁴⁷

Savunma bakanı ve hükümet güçlerinin başkomutanı Ahmed Şah Mesut da aynı dönemde Taliban'la kendi bölgelerinde müzakere yapmak üzere Meydan Vardak'a gitmiş, ancak müzakereler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ardından Taliban saldırılarına

⁴⁵ Aziz Muhammed, 8 Savur Salgardı Perozi Cehat, Fasıl Nama 24th, Kabil, 2015, s.7

⁴⁶ <http://dedaban.blogfa.com/post/52>

⁴⁷ Fasehi Abolfazl, Cehat Ve İmür Siyasi Dar Afghanistan 1978-1988, Seyaset Baynulmilali İran , Tahran, 2023, S.283

yeniden başlamış ve Pağman'ın bazı kısımlarını alıp İslam Partisi bölgelerini tehdit etmeyi başarmıştır. 20 Mart 1994'te Taliban, İslam Partisi ve Vahdet Partisi'nin Kabil'in güneyindeki genel merkezlerine saldırdı ve her iki gücü de yenilgiye uğrattı.⁴⁸ Taliban güçleri, Hikmetyar'ın İslam Partisi ve İslami Birlik Partisi'ni mağlup ettikten sonra hükümetle karşı karşıya gelmiştir. Taliban, çeşitli partilerden çok sayıda ve dağınık güçlerin oluşturduğu bariyeri kırarak önemli bir konum elde etmiştir. Bu yenilgiler ve Taliban'ın hızlı zaferi arasında, defalarca İslam Devleti'ni teslim olması konusunda uyardılar. Taliban ile İslam Devleti arasındaki savaş yaklaşık bir yıl sürmüş, Taliban birçok saldırıda Kabil'e girmeyi başaramamış, taktik değiştirmiş ve bu sefer saldırılarına Nangarhar eyaleti üzerinden başlamış, komutanları silahsızlandırarak 48 saat içinde Nangarhar eyaletini ele geçirmiştir. Sarobi bölgesinde yalnızca tek bir askeri güce sahip olan hükümet, bölgeyi ve aslında Kabil'e açılan kapıyı savunmak zorunda kalmış. Ancak Taliban hızla bir dizi hükümet gücünü kuşatarak yakalamış ve öldürmüştür.⁴⁹

Kabil'in giriş kapısı Sarobi'nin Taliban güçleri tarafından işgal edilmesiyle hükümet güçlerinin morali büyük ölçüde düşmüş ve bu güçler Kabil çevresinde vur kaç saldırıları başlatmıştır. Sonuçta Afganistan İslam Devleti, dört yıl, dört ay ve dört hafta süren sürekli ve yorucu çatışmaların ardından çökmüştür. 6 Mayıs 1996'da Taliban ilk olarak Pul-e-Çarhi hapishanesini ele geçirmiş ve mahkumları serbest bırakmıştır. Taliban o gece devlet radyosundan Afgan halkına zaferini duyurmuştur. Kısaca özetlemek gerekirse Afganistan İslam Devleti'nin iç sorunları ve stratejik farklılıklarının yanı sıra aslında siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal bir çıkmaza girdiği söylenebilir. Nihai olarak Taliban, Afganistan'ın çok büyük bir kısmını kontrolünü ele geçirmiştir.⁵⁰

1.3.2. Taliban Dönemi (1996-2001)

Afganistan'ın büyük bölümünü kontrol altına alan Taliban, Kabil'deki BM ofisine sığınan eski Afgan Devlet Başkanı Necibullah'ı bularak onu ve kardeşi Shahpour Ahmadzai'yi Ariana Meydanı'nda idam etmiştir. Taliban Kabil'e girdikten

⁴⁸ Çzgür Çınarlı, *Afganistandaki Uzun İç Savaş Suraci 1992-2001*, Hacetepe Üniversitesi, 2009, P. 88

⁴⁹ Vafaizadeh Mohammad Qasim, *Muzakirat Sulh Dar Çahıl Salı Guzašta, Mutaliyat İstraticık Afghanistan*, Kabil, 2017, S.40

⁵⁰ Tabesh Naser, *Tarih Mohtasar Pancsala Afghanistan*, İntişarat Mohsen, Kabil, 2014, S.67

sonra devletin adını Afganistan İslam Emirliği olarak duyurmuş, tüm özel medya kuruluşlarını kapatmış ve Afganistan Radyosu'nun adını Şeriat Radyosu olarak değiştirmiştir. Taliban yönetimi ayrıca Kabil Stadyumu'nu kadın ve erkekler için infaz alanına çevirmiş ve binlerce erkeğin gözü önünde kadınları kurşuna dizmiştir. İslam'ı kendilerine göre yorumlayarak katı kurallar dayatmış ve kadınları en temel haklarından mahrum etmiştir. Ayrıca vatandaşların normal yaşamlarına da birçok kısıtlama getirmiştir. Mesela gençlere saçlarını kesmeleri ve sakallarını tıraş etmemeleri emredilmiş, burka dışında kıyafet giyilmesi, ayrıca müzik dinlemek de yasaklanmıştır. Kadınlar, beş yıllık Taliban rejimi sırasında burka giymek de dahil olmak üzere birçok kısıtlamayla karşı karşıya kalmıştır. Kadınların devlet dairelerinde çalışması yasaklanmış, okullara ve üniversitelere gitmelerine izin verilmemiştir. Kadınların şarkı söylemesi suç sayılmış ve ağır şekilde cezalandırılmıştır.⁵¹

Taliban yönetimi beş yıllık iktidarı döneminde her türlü insan hakkı ve kültürel hak ihlaliyle suçlanmıştır. Mesela, 2001 yılında uluslararası tepkiye rağmen Afganistan'ın merkezindeki ünlü Bamyân Buda heykellerinin Taliban tarafından yok edilmesi bu ihlallere bir örnektir. Öte yandan iç savaş, ülkenin ekonomik ve sosyal dinamizminin temeli olan aile ve kabile dayanışmasına dayalı toplumsal yapıyı sarsmıştır. İşgal ve iç savaş yıllarında 1 milyona yakın sivil ölmüş, 100 bine yakın kadın da dul kalmıştır. Bu dönemde temel sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan zorluklar nedeniyle bebek ölüm oranı yüzde 25 ile dünyanın en yüksek oranına ulaşmış ve her dört çocuktan biri beş yaşına gelmeden hayatını kaybetmiştir. Afgan halkının Birleşmiş Milletler ve yabancı STK'lardan gelecek insani yardıma ihtiyaç duymaktaydı. Taliban rejimi "İslam Emirliği" adıyla kuralları sıkı bir şekilde uygularken, dış yardım kuruluşlarına şüpheyle yaklaşıyordu. Taliban, 1998 yazında ülkedeki tüm yabancı yardım kuruluşlarının ve BM ofislerini kapatarak faaliyetlerine son verdi. Birleşmiş Milletler, Afganistan İslam Emirliği'ni, açlık kriziyle karşı karşıya olan 160.000 sivil gıda yardımının ulaşmasını engellemekle suçlamıştır.⁵²

⁵¹ Sina Vahid, Ektisat Seyasi Taliban, Mutaliyat Orasyai Merkezi, Kabil, 2021, S.231

⁵² Haidari Milad, Cang Aghanistan Ba İtiad Şoravi Ve Zuhor Taliban, Naşir Jangaran, Kabil 2014, S.8

1.4. Hamid Karzai Dönemi (2001-2014)

27 Kasım 2001’de ABD’nin Afganistan’a askeri saldırısından ve Taliban güçlerinin resmi olarak düşmesinden kısa bir süre sonra Almanya’nın Bonn şehrinde daha sonra anlaşma olarak anılacak bir konferans düzenlendi. Bu fikrin baş mimarı Birleşmiş Milletler’in Afganistan işleri özel temsilcisi Ahtar Ebrahimi olmakla beraber, destekçileri ABD, Avrupa Birliği ve özellikle Almanya idi. Bu konferansın ana hedeflerinden biri, Afganistan’daki savaşı ve trajediyi sona erdirecek, ulusal uzlaşmayı, kalıcı barış ve istikrarı tesis edecek ve bu ülkede insan haklarına saygı gösterecek meşru bir geçiş hükümeti kurmaktır. Ayrıca Afganistan’ın bağımsızlığını, ulusal egemenliğini ve toprak bütünlüğünü tesis etmek, Afgan halkına demokrasi, çeşitli parti ve grupların varlığıyla, sosyal adalet ilkelerine uygun olarak siyasi geleceğini belirleme hakkını tanımak, seçimler yoluyla parlamentoyu oluşturmaktır.⁵³

En başından beri, Bonn Konferansı’nın etkililiği konusunda uluslararası toplumdaki siyasi partiler ve aktivistler tarafından çeşitli spekülasyonlar yapılmaktaydı. Bununla beraber, zamanla Bonn konferansının etkinliği konusunda Afganistan medyası, uzmanları ve halkı arasında farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlardan biri, Bonn Konferansı’nın belirlediği hedeflere ulaşabildiği veya en azından Afgan toplumunu siyasi çatışmadan, kültürel geri kalmışlıktan ve ekonomik zorluklardan kurtarabildiği ve güvenlik durumunu bir dereceye kadar iyileştirebildiği gerçeğine dayanmaktadır. Yani genel olarak bu yaklaşımı savunanlar Bonn konferansını Afganistan açısından bir başarı olarak görmekteydi.⁵⁴

Bu yaklaşımı destekleyenlere göre, Bonn Antlaşması’nın imzalanmasının ardından Afganistan’da üniter bir hükümetin kurulması, Loya Jirga’nın oluşturulması, anayasanın onaylanması ve tanınması, bir başkanlık makamının oluşturulması, parlamento seçimleri, ordunun ve ulusal polisin oluşumu gibi olumlu ve etkili adımlar atılmıştır. Bonn Antlaşması’nın toplumsal açıdan olumlu göstergeleri arasında özellikle Taliban yönetimi sonrasında Afgan toplumunda kadınların varlığının yaygınlaşması, klasik eğitimin önceki dönemlere göre dikkat çekici bir şekilde yaygınlaşması, ülkede örgütlerin, küçük sivil toplum kuruluşlarının ve insani yardım

⁵³ Çeganizadeh Gulam Ali, Arzyabi Ravand Sulh Pasaz Tavafik Bonn, Merkez Mutaliyat İstraticik, Sall Çaharum Kabil, 2014,S.74

⁵⁴ Ahmadi Mohammad Nabi, Afghan Democracy, Opportunities and Challenges, Amiri Publications, Kabul, 2013,P.35

kuruluşlarının varlığının artması gösterilebilir. Bu gruba göre, ülkenin para biriminin değiştirilerek kredilendirilmesi, asfalt yolların genişletilmesi gibi inşaat ve altyapı faaliyetlerinin yürütülmesi, Afganistan'ın ekonomik yapısında özel ve yabancı sektör yatırımlarının artırılması, birleşik bir hükümet oluşturulması da Bonn Konferansı'nın diğer hedefleri arasındaydı.. Ancak yukarıdaki alanların hepsinde, en önemlisi Afganistan'daki barış, istikrar ve güvenlik süreci olmak üzere pek çok anlaşmazlık devam etmiştir.⁵⁵

Bu anlaşmazlıklar, Bonn Konferansı'na eleştirel yaklaşanların görüşlerinden oluşan ikinci bir yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bakış açısına göre Bonn Konferansı'nın sonucunda ortaya çıkan olumlu gelişmelere gölge düşüren birçok eksiklik ve zorluk mevcuttu. Bu eleştirel yaklaşımın dört temel gerekçesi bulunmaktaydı. İlk olarak Bonn Konferansı'ndaki en büyük boşluklardan biri bazı önemli siyasi güçlerin yokluğu idi. Bonn zirvesinden yedi yıl sonra, BM'nin Bonn Anlaşması Özel Temsilcisi ve Bonn Anlaşmasını hazırlayanlardan biri olan Ahtar Ebrahimi, Bonn Anlaşmasının aceleyle imzalandığını ifade etmiştir. Anlaşmayı imzalayanlar Afganistan'daki tüm önemli siyasi kesimleri temsil etmiyordu. Toplantıya ülkenin bazı önemli siyasi alanlarının temsilcileri katılmamış ve birçok önemli siyasi konu bu toplantıda ele alınmamıştır. Bonn Konferansı'nın ikinci eksikliği Afgan sivil toplum temsilcilerinin ciddi bir şekilde orada bulunmamasıydı. Bonn Konferansı'na getirilen bir diğer ve en önemli eleştirilerden biri de Taliban'ın gelecekteki Afgan hükümetine karşı bir grup olarak görülmemesi ve grup temsilcilerinin toplantıda hazır bulunmamasıydı. Bonn Konferansı'na bir diğer kusuru da Pakistan ile Afganistan ve bölge ülkeleri arasındaki ilişkiler meselesinin bir bütün olarak göz ardı edilmesi idi.⁵⁶

Konferansla ilgili değerlendirmeler bir yana, Bonn Konferansı'nda Afganistan'ın temsilcileri tarafından Afganistan'ın geçici yönetiminin başına Hamid Karzai seçilmiş ve bu ciddi sorumluluk Karzai'ye yüklenmiştir. Hamid Karzai, ilk konferansta alınan karara göre geçici yönetime liderlik etmek üzere Kabil'e gelmiş ve geçiş dönemi başkanlığı da kendisine emanet edilmiştir. Karzai, Taliban sonrası dönemde 2004 yılında Afganistan'da yapılan ilk başkanlık seçimlerinde Afgan halkının oylarının çoğunluğunu almayı başarmış ve beş yıl boyunca seçilmiş başkan olarak

⁵⁵ Usuli Zakaria, Transfer of power from Burhantin Rabbani to Hamed Karzai, Arya publisher, Kabul, 2022, P.131

⁵⁶ <https://www.iess.ir/fa/analysis/2609/>

Afganistan yönetiminin sorumluluğunu üstlenmiştir. Karzai, Afganistan'da 2009'de yapılan ikinci cumhurbaşkanlığı seçiminde de birçok tartışmanın ardından ülkenin cumhurbaşkanı ilan edilmiş ve 2014 yılına kadar bu görevde kalmıştır.⁵⁷

Hamid Karzai, Afganistan'ın altın çağı denebilecek kritik bir dönemde, Afganistan'ın uluslararası toplumun ilgisinin üst sıralarında yer aldığı ve bu ilginin Afganistan'ın gerçekten ihtiyaç duyduğu askeri destek ve mali yardımla birleştirildiği on üç yıl boyunca Afgan hükümetinin başındaydı. Öte yandan, Hamid Karzai'nin geçiş dönemi başkanlığı sırasında, 2003'te onaylanan Afganistan'ın mevcut anayasası, Karzai'nin on üç yıllık iktidarı sırasında yürürlükte idi. Karzai hükümeti anayasaya belirli ölçüde bağlı kalsa da zaman zaman aynı anayasa bu hükümet tarafından ihlal edilmiştir.⁵⁸

Hamid Karzai'nin ilk başkanlık döneminin sona ermesinin ardından ve Karzai'nin de adaylardan biri olduğu ikinci başkanlık seçiminde Temsilciler Meclisi'nin 15. döneminin bazı üyeleri, Başkan Hamid Karzai'nin iktidarının ilk beş yılında ülke anayasasını ihlal ettiği bir listeyi belge olarak sunmuştur. Bu üyeler Seçim Şikayet Komisyonu'na başvurarak Cumhurbaşkanı Hamid Karzai'nin isminin aday listesinden çıkarılmasını talep etti. Seçimlerin ertelenmesi, devlete ait malların ihalesiz olarak belirli kişilere devredilmesi ve devlet arazilerinin yürürlükteki kanunlar dikkate alınmadan dağıtılması o dönemde Temsilciler Meclisi üyelerinin Seçim Şikayet Komisyonu'na ilettiği başlıca konular arasındaydı. Ancak yaklaşık dört ay önce güvenoyu için Temsilciler Meclisi'ne gönderilen Anayasa Hukuku Uygulamayı İzleme Komisyonu üyeleri, bu Meclis'ten henüz güvenoyu alamamıştı. Afganistan halkının parlamentodaki temsilcileri, bu komisyon üyelerine Hamid Karzai hükümetinin 70'den fazla anayasa ihlali vakasının listesini sunmasına rağmen bir sonuç alınamadı.⁵⁹

Temsilciler Meclisi vekillerinin ikinci kez dile getirdiği temel hukuk ihlali vakaları arasında Baş Hakim (kaziul kuzat) ve Başsavcı'nın (loy saranval) görevden uzaklaştırılmasının ardından çalışmalarına devam etmesi de yer almaktaydı. Ayrıca Loye Jirga'nın çeşitli nedenlerle kanun yapması Afgan kanun koyucuların çoğu tarafından yasa dışı bir uygulama olarak tanımlanmış ve çoğu durumda Afgan

⁵⁷ Kamran Mirhazar, ikinci cilt konferansı, Kabul Press Quarterly, Kabil, 2011,P.2

⁵⁸ Mushtaq Mohammad Rahimi, an overview of Hamid Karzai's government, Biograph Foundation, 2018, P.39

⁵⁹ <https://www.khorasanameen.net/php/read.php?id=1609>

Parlamentosu temsilcileri bu Loye Jirgai'ya katılmaktan kaçınmıştır. Hamed Karzai'nin on üç yıllık iktidarı boyunca hukukun üstünlüğü ilkesine genel olarak bakıldığında iki şey görmek mümkündür. Birincisi, bu hükümette Afganistan'ın yeni onaylanan anayasası sadece çıkarların olduğu yerde işlemekteydi, bunun dışında kanuna dikkat edilmemektedir. Yani, hükümetin liderleri istediklerini yapmış ve aslında kanunun ne dediği onlar için önemli değildi.⁶⁰

İkincisi, yasalara uyma ve yasalara saygılı bir hükümet kurma yönündeki tüm açıklamalara rağmen, Karzai'nin on üç yıllık iktidarı boyunca yasaların çiğnendiği birçok vaka yaşanmış ve bazen Başkan Hamid Karzai bu durumların doğrudan sorumlusu olmuştur. Hamid Karzai'ye muhalefetin kırılğan siyasi koalisyonu denilebilir. On üç yıllık iktidarı sırasında, siyasi muhaliflerinin oluşturduğu koalisyonları bozduğuna dair birçok kayıt bulunmaktadır. Hamid Karzai'nin siyasi inceliğiyle bozulan bu koalisyonların bir kısmı, yine geniş halk desteğine sahip olan önde gelen partiler ve büyük mücahit liderler tarafından oluşturulmuştur. 2007 baharında çok sayıda cihatçı lider ve Afganistan'ın önde gelen siyasi figürleri bir araya gelerek Milli Cephe adı altında yine belirli hedefler peşinde koşan bir koalisyon kurdular. Bu cephenin temel hedefi muhalefet olarak hükümetin performansını yakından takip etmektir ve uzun vadeli hedefi başkanlık sistemini parlamentodan parlamentoya dönüştürmektir. Bu cephe çok uzun sürmedi ve Başkan Hamid Karzai, üyelerin arasına girip onlara hükümette yer almayı teklif ederek cephenin yapısından ayırmayı başardı. Taliban'ın üstlendiği intihar saldırısında Mustafa Kazemi'nin öldürülmesi Milli Cephe'nin bünyesine vurulan ilk darbe oldu. Daha sonra Şehzade Mustafa (Zahir Han'ın oğlu) da gruptan ayrılarak Hamid Karzai hükümetinde görev aldı. General Fahim'in ayrılması ve 2009 seçimlerinde Hamed Karzai'nin seçim ekibine katılması, ayrıca Muhammed Mohakik ve Abdul Rashid Dostum'un Ulusal Cephe bünyesinden ayrılmasından sonra bu cephe tamamen dağıldı.⁶¹

20 Kasım 2011'de Ahmad Zia Mesut, Abdul Rashid Dostum ve Mohammad Mohakik, Hamid Karzai hükümetine karşı güçlü bir muhalefet olmak için bir koalisyon kurdular. Bu koalisyona Milli Cephe de deniyordu. Ancak çok geçmeden bu

⁶⁰ Sadr Omar, Political solution of Afghanistan conflict, Afghanistan Institute of Strategic Studies, Kabul, 2018,P.74

⁶¹ Nourmohamadi Morteza, Examination and Analysis of the Role of Ethnic Politics in the Political Structure of Contemporary Afghanistan, The Quarterly of Research on Global Relations, Tehran, 2022, P.246

cephenin mensupları arasında görüş ayrılıkları oluştu ve her biri kendi yoluna gitmeyi tercih etti. Her ne kadar Ahmed Zia Mesut liderliğindeki Milli Cephe tam olarak dağılmamışsa da beklendiği gibi bu cephe Karzai hükümetinde güçlü bir muhalefet rolünü oynayamamıştır. Karzai hükümetinin belki de güçlü yanlarından biri olabilecek konulardan biri hükümette sürekli tekrarlanan siyasi hamlelerin olmasıydı. Hamid Karzai, on üç yıllık iktidarı boyunca hükümetin ana bünyesine daha az sayıda yeni insanı dahil etmiş ve eski parçalarını özel bir beceriyle bir araya getirmeye daha çok çalışmıştır. On üç yıllık iktidarı döneminde Karzai'nin hükümet yetkililerini bir bakanlıktan diğerine, bir makamdan diğerine atadığı defalarca yaşanmıştır ve Karzai'li yıllar hep böyle geçmiştir.⁶²

1.5. 2014 Sonrası Dönem

2014'te Eşref Gani'nin seçimi kazanmasından ve Karzai döneminin sona ermesinden sonra, Ulusal Birlik (Vahdet Milli) hükümetinin kurulmasına rağmen Afganistan'da, siyasi liderlik ve yönetim sorununu çözülememiştir. Ulusal Birlik hükümetinin kurulmasına rağmen, yeni cumhurbaşkanı, hükümeti tek başına yönetme sorumluluğunu üstlenmiştir. Hükümetteki tüm görevden almalar ve yer değiştirmeler başkalarının görüşleri dikkate alınmadan gerçekleşmiştir. Karzai döneminde nüfuzu ve yetkisi daha fazla olan valilerden bu güçleri alınmış Cumhurbaşkanı verilmiştir. Bu bağlamda ülkedeki ana güç ve karar verici gruplardan biri olan mücahit liderlerin gücünü azaltmaya çalışılmıştır.⁶³

2014'te başbakan olarak atanan Abdullah Abdullah, ulusal birlik hükümetinde eşit ortak olduğuna inanıyordu ancak Eşref Gani ve milletvekilleri, Afgan anayasasına göre asıl gücün cumhurbaşkanına ait olduğu konusunda kararlıydı. Dolayısıyla başarısız olan güç paylaşımı ve cumhurbaşkanının tek yetkiye odaklanması, birkaç yıl içinde birçok iç anlaşmazlığa neden olan faktörlerden biriydi. Cumhurbaşkanlığının ikinci sorunu Eşref Gani'nin müttefiklerini yanında tutamamasıydı. 2014 yılında göreve gelmesinden sonraki süreçte pek çok müttefiki hükümetten ayrılmıştır. Eşref Gani neredeyse her şeyi eksiksiz yönetiyor, insanlara güvenmekte zorlanıyor ve her

⁶² Omar Samad, The Republic and Its Enemies, The State of the Republic in Afghanistan, Strategic Studies of Afghanistan, Kabul, 2019,P.47

⁶³ <https://www.khorasanameen.net/php/read.php?id=1609>

şeyin kontrol ediyordu. Bu bağlamda Afganistan'ı inceleyen birçok uluslararası gözlemci de Eşref Gani'nin yönetim tarzını eleştirmiştir. Bu durum da Eşref Gani'nin etrafını yalnızca sadık insanlarla çevrelemesine neden olmuştur. Ayrıca Eşref Gani'nin, hükümetinin üst düzey üyeleriyle ne siyasi düşünce ne de davranış açısından pek fazla ortak noktasının olmaması da durumu karmaşıktırılıyordu.⁶⁴

Eşref Gani'nin yeni cumhurbaşkanı seçilmesiyle ülke yeni bir zorluklar ve sorunlar dönemine girmiştir. Hükümetin yolsuzlukla mücadele konusundaki geniş iddialarına rağmen Afganistan, uluslararası şeffaflık açısından dünyanın yolsuzluk yapılan ülkeleri arasında ilk sıralarda yer almaya devam etti. Göreve geldiği ilk günlerde yolsuzlukla mücadele sorumluluğunu bizzat üstlenen Cumhurbaşkanı Gani, çeşitli kararnamele çıkararak farklı kurumlardan yetki alarak işlerin sorumluluğunu bizzat üstlenmiştir. 2014 yılında Afganistan dünyanın yolsuzluk yapılan ülkeleri arasında ikinci sırada yer alırken, 2020'ye gelindiğinde, Gani'nin neredeyse altı yıllık iktidarının ardından, bu ülke dünyada yolsuzluğun en fazla olduğu ülke olarak bilinmekte ve bu da hükümetin yolsuzlukla mücadele yönetim politikalarının başarısızlığını göstermektedir. Öte yandan Gani'nin yürütme organının başında olduğu dönemde güvenlik açısından da Afganistan'da pek bir ilerleme olmamıştır. Bu süreçte askeri ve sivil kayıpların giderek arttığı gözlemlenirken, şiddetin düzeyi de benzeri görülmemiş bir şekilde artmaktaydı. Örneğin Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu'nun 2020'deki raporunda ülkedeki toplam sivil kayıp sayısının 8.500 ölü ve yaralı olduğu açıklanmış, bu istatistikle ülkede şiddetin arttığı ve hükümetin yetersizlikleri ortaya koyulmuştur. Ülkede hedefli suikastların artması ve failleri yakalanamaması veya bu tür saldırıları önlenememesi, Gani'nin ülkeyi yönetme becerisini sorgulatmıştır. Ayrıca Cumhurbaşkanı Gani'nin altı yıllık başkanlığı sırasında ülkede savaşın yayılması o kadar artmıştı ki, Taliban ülkenin birçok yerinde nüfuz sahibi olmaya başlamıştı. Bunun nedeni Gani'nin silahlı kuvvetlerin yetersizliğidir. Yani Gani'nin liderliğini yaptığı hükümet savaş yönetimini düzgün bir şekilde yönetemeyen bir hükümetti.⁶⁵

20 yıl süren savaşın sonunda Taliban Kabil'i ele geçirmiş ve zaferini ilan etmiştir. Güçlü bir ordunun kurulamaması, can kaybı ve savaşın ekonomik maliyeti,

⁶⁴ Dehzad Abdulmanan, Causes of the collapse of the Afghan government against the Taliban, Nazari Political Quarterly, Kabul, 2020, P.4

⁶⁵ Akhlik Abdul Shakur, Social Factors of the Fall of the Republic, Hasht Sobh Quarterly, Kabul, 2022,P.3

Taliban'ın mali kaynaklarının kesilmemesi ve ABD'nin savaş sırasında yaptığı hatalar, Afgan hükümetinde yolsuzluk ve etnik merkeziliğin oluşması, hukuk dışı yönetimler, Taliban'ın savaş taktikleri ve etnik politikasındaki değişiklikler, bölge ülkelerinin IŞİD ile çatışma başlığı altında Taliban'a verdiği destek ve ABD'nin bu durumdan memnun olması, bu grubun yeniden Afganistan'da kontrolü ele geçirmesinin temel faktörlerdir.⁶⁶

Ağustos 2021'de Kabil'de hükümetin devrilmesi ve Taliban'ın yeniden iktidara gelmesinin ardından Afganistan bir kez daha karanlık ve çalkantılı bir döneme girdi. Bu grup, çoğu son derece dar görüşlü, baskıcı politikalar ve kısıtlamalar uygulayarak ülkeyi ciddi bir geriliğe sürüklemiştir. Afganistan halkı ülkenin yeniden inşası, sosyal ve ekonomik ilerlemesi konusunda umut beslerken, Taliban kadın haklarına geniş kısıtlamalar getirerek, ifade özgürlüğünü bastırarak ve ekonomiyi felce uğratarak bu umutları umutsuzluğa dönüştürdü. Taliban'ın iktidara geldikten sonra yaptığı ilk ve en belirgin eylemlerden biri kadın ve kız çocuklarının haklarına ciddi kısıtlamalar getirmek oldu. Taliban, kızların orta ve üniversite eğitimine erişimini hızla yasaklamış ve kadınların birçok işte çalışmasını ve kamusal alanlarda bulunmasını engellemiştir. İç direnişle ve uluslararası kınamalarla karşı karşıya kalan bu kısıtlamalar, Afganistan'ın genç neslinin gelecek umutlarını büyük ölçüde karartmaktadır.⁶⁷

Birleşmiş Milletler Bilim, Kültür ve Eğitim Örgütü'nün (UNESCO) istatistiklerine göre Taliban, Afganistan'da okul çağındaki kız çocuklarının yüzde 80'ine denk gelen toplam 2,5 milyon kız çocuğunu eğitimden mahrum bırakmıştır. Bu kısıtlamalar kız çocuklarını temel eğitim haklarından mahrum bırakmakla kalmamış, aynı zamanda ülkenin genç nüfusunun yarısını eğitimden mahrum bırakarak Afganistan'ın geleceğini de riske atmıştır.⁶⁸ Taliban, bu süreçte bilgiye erişimi kontrol etmek, sansürlemek ve engellemek amacıyla medyayı ve gazetecileri ciddi şekilde baskı altına aldı. Bağımsız medyayı kapatarak ve gazetecileri tehdit ederek insanların bağımsız ve güvenilir bilgiye erişimini ciddi şekilde sınırladı. Pek çok gazeteci ülkeyi terk etmek zorunda kaldı ya da hayati tehlikelerle karşı karşıya kaldı. Afganistan Gazeteciler Merkezi'nin raporuna göre 2024 yılının ilk yarısında gazetecilere yönelik

⁶⁶ Dawlatyar Ahmad, The Factors that Led to the Taliban's Return to Power and the Future of Afghanistan, Crisis Research Center, 2022, p.1

⁶⁷ Farzad Ahmad, Taliban and the destruction of hope and future in Afghanistan, Narrative chapter, Kabul, 2022, p.12

⁶⁸ Adel Adele, Death in slow motion of women and girls under Taliban rule, Amanisti Publisher, London, 2022, p.18

89 tehdit ve tutuklama olayı kaydedilmiştir. Taliban bu dönemde Kabil'deki iki televizyon kanalı ve Gazni, Lağman, Parvan ve Host vilayetlerindeki 5 radyo kanalı da dahil olmak üzere en az 7 medya kuruluşunu kapatmıştır.⁶⁹

Taliban'ın ekonomi politikaları da ülkenin ekonomik durumunu ciddi şekilde etkilemiştir. Taliban'ın iktidara gelmesinin ardından uluslararası mali ve kalkınma yardımlarının kesilmesi, yolsuzluk ve grubun başta madenler ve uyuşturucu olmak üzere ülkenin mali ve ekonomik kaynaklarını kontrol etmeye odaklanması Afgan ekonomisinin kritik bir duruma gelmesine neden oldu. İşsizlik ve yoksulluk oranları önemli ölçüde artmıştır. BM raporlarına göre Afganistan nüfusunun %48'i yoksulluk sınırının altında yaşamakta ve %12,4'ü gıda güvensizliğiyle mücadele etmektedir. Böyle bir durumda Taliban'ın ekonomi politikalarının halkın ekonomik durumunu iyileştirmek yerine daha çok askeri ihtiyaçları karşılama ve hükümet altyapısını güçlendirme odaklı olması ekonomik koşulların daha da kötüleşmesine neden olmaktadır. Taliban izolasyoncu politikalar benimseyerek Afganistan'ı uluslararası toplumdan ayırmıştır. Sivil özgürlüklere yönelik ciddi kısıtlamalar, uluslararası toplumla işbirliği yapma konusundaki isteksizlik ve açık insan hakları ihlalleri, Afganistan'ın teknoloji geliştirme, altyapı iyileştirme ve insanların yaşam standartlarının iyileştirilmesi gibi birçok alanda geri kalmasına neden oldu.⁷⁰

Bu durum sadece yabancı yatırımları azaltmakla kalmamış, aynı zamanda ülkeye bilgi ve yeni teknoloji transferini de ciddi şekilde sınırlamıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı son dönemde hiçbir ülkenin Taliban'ı Afganistan'ın meşru hükümeti olarak tanımadığını vurgulamış, bu durum Afganistan'ın uluslararası toplumla etkileşim olasılığını daha da belirsiz hale getirmiştir. Son olarak, Taliban'ın son üç yılda Afgan halkının geri kalmasına neden olan politika ve tedbirleri uygulayarak sadece ülkenin ilerlemesine engel olmadığı, aynı zamanda geçmiş yıllardaki başarıların çoğunu da yok ettiği söylenebilir. Bu grup, insan haklarını kısıtlayarak, ifade özgürlüğünü bastırarak, ekonomiyi yok ederek ve Afganistan'ı uluslararası toplumdan izole ederek ülkenin kalkınma ve ilerleme umutlarını büyük ölçüde kararttı.⁷¹

⁶⁹ Omar Sohrab, Limitation, Suppression and Censorship of Access to Information and Freedom of Expression in Afghanistan, Rowdadi, Kabul, 2024, p. 18.

⁷⁰ Soroush Ruhollah, Afghanistan's economic crisis after 2021, Afghanistan Analysts Network, 2022, P.2

⁷¹ <https://www.iess.ir/fa/translate/3806/>

2. HAMİD KARZAI ÖNCESİ DÖNEMDE AFGANİSTAN DIŞ POLİTİKASI

2.1. Jeopolitik ve Jeostratejik Açılardan Afganistan'ın Önemi

2.1.1. Afganistan'ın Jeopolitik Önemi

Afganistan'ın coğrafi konumu, bölgenin jeopolitiğinin tanımlanmasında önemli bir rol oynamakta ve Asya'nın kavşağı veya Asya'nın kalbi olarak anılmaktadır. Makinder, her kıtada ülkelerin kontrol etmeye çalıştığı noktalar olduğuna ve bu noktalara hakim olmanın kıtanın kalbine ve merkezine hakim olmak anlamına geldiğine inanıyordu. Afganistan'ın modern çağdaki jeopolitik önemini belirlemek, uluslararası sistemin jeopolitiğiyle bağlantılı olarak ülkedeki siyasi gelişmelerinin doğasının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Coğrafi faktörler bir ülkeye etki etmek ve etki etmek için zemin sağlamaktadır. Dahası, coğrafi konum, bir devletin diğer devletleri ikna etme ve ödüllendirme, onlarla pazarlık etme ve savaşma yeteneğinde belirleyici bir rol oynar. Denize kıyısının bulunmamasının, Afganistan politikası açısından hem olumlu hem de olumsuz sonuçları bulunmaktadır. Bu durum, ülkenin siyasi gelişimini çoğunlukla olumsuz yönde etkilemekte ve Afganistan'ı iyi ilişkileri olmayan komşularına bağımlı hale getirmektedir.⁷²

Teknolojinin ve uzun menzilli silahların ilerlemesi ve gelişmesiyle birlikte coğrafyanın önemi azalmıştır. Ancak bazı coğrafi bölgelerin hala büyük güçler açısından pratikte öneme sahip olduğu da görülmektedir. ABD'nin 2001'den sonra Afganistan'daki varlığı, ülke coğrafyasının pratik önemini göstermektedir. Öte yandan, Pakistan, İran, Çin ve Orta Asya cumhuriyetleri gibi önemli ülkelere komşu olması jeopolitik önemini artırmıştır. Bu nedenle dünyanın ve bölgenin büyük güçleri, jeopolitik hedef ve programlarını gerçekleştirmek için bu ülkenin coğrafi avantajlarını kullanmaya çalışmıştır. Örneğin bölgedeki iki nükleer güç olan Hindistan ve Pakistan, uzun vadeli hedeflerine Afganistan coğrafyası üzerinden ulaşmaya çalışmaktadır. Ayrıca, Afganistan Orta Asya cumhuriyetlerine ulaşmada, bu ülkeler için en kısa koridordur.⁷³

⁷² Hekmatnia, Hasan, Afghanistan Heartland of Asia, Publications payk e nour,2004, kabul, P. 100

⁷³ Rahimi, Sardar Mohammad, Jeopolitik Afghanistan Dar kar 20,İntişarat Saeed, Kabil,2012, S. 108

2.1.2. Afganistan'ın Jeostratejik Önemi

Afganistan, antik çağlardan bu yana bölgede her zaman jeopolitik ve jeostratejik açıdan büyük öneme sahip olmuş ve bu ülkede birçok tarihi olay yaşanmıştır. Antik çağlardan 1800'lü yıllara kadar Hindistan'ın kapısı konumunda olduğundan sürekli kuzeyden ve batıdan saldırılara maruz kalmıştır. Çünkü Hindistan'a ulaşmanın en kolay yolu bu olmuştur. Pek çok hükümdar Hindistan'a bu yoldan ulaşmak için Afganistan'ı işgal etmiştir. Bu yolla Hindistan'ı işgal edip İngilizleri Hindistan'dan kovmak isteyen son imparator, o zamanki Afganistan Kralı Şah Zaman tarafından planı bozulan Fransız Napolyon Bonapart idi.⁷⁴

Bir ülkenin gelişmişliği ve geriliği, iç ve dış politikalarının dinamizmi ve istikrarsızlığı, ulusal gücü ve uluslararası sistemdeki konumu ile diğer önemli ve hayati unsurlar o ülkenin coğrafi konumuna bağlıdır. İlk bakışta, Afganistan'ın coğrafi konumu, 19. yüzyılda ülkeyi bir denge unsuru hale getirmişti. Dönemin büyük güçleri İngiltere ve Rusya, tehdit altında kalmaması için Afganistan'ın bariyer olarak tutulması konusunda anlaşmışlardı. 20. yüzyılın ortalarından itibaren ABD ile Sovyetler Birliği arasında büyüyen rekabet, bölge ülkelerinin de Doğu ve Batı bloklarına bölünmesine yol açtı. Başlangıçta rakip ülkelerin yanında yer almayan Afganistan, Sovyetler Birliği'ni desteklemek zorunda kalmış ve bu durum ülkede krize ve iç savaşa yol açmıştır. 21. yüzyılda ABD, Afganistan'ın jeostratejik konumunun sağladığı avantajlardan yararlanmak istemiş, bu durum ABD'nin terörle mücadelede, Çin, İran, Pakistan ve Orta Asya Cumhuriyetlerinin davranışlarını kontrol etmek ve izlemek için Afganistan'ı kullanmasına yol açmıştır. Afganistan'ın, Güney Asya'yı Orta Asya'dan ayıran iki güvenlik bölgesine ayırdığı ve bölgesel etkileşimlerin ön saflarında yer aldığı için, yeni dönemde yalıtıcı bir ülke rolü oynadığını ifade etmek mümkündür. Afganistan, büyük ve bölgesel güçlerin rekabetinin yanı sıra, maden kaynakları nedeniyle komşuları Pakistan ve İran'ın da dikkatini çekmektedir. İran ve Pakistan'ın yılda ortalama 1000 metreküp Afganistan suyunu bedel ödmeden kullanması bu durumda etkili olmaktadır.⁷⁵

⁷⁴ Ğiashi, Toriyali, Maa Ve Camiya Madanı, Merkez Ve kultur Mehen, Meşhed 2004, S. 12

⁷⁵ Azimi, Azim, Daramad Bar kudrat Mili Dar Afghanistan, Merkez mutaliat Stratejik Afghanistan, Kabil, 2015, S. 53

Dolayısıyla, Afganistan'ın büyük güçler tarafından kontrolü, Orta Asya'nın bir kısmının ve belki de ötesinin kontrolü anlamına geldiği söylenebilir. Bu nedenle birden fazla uluslararası ve bölgesel aktörün kendi çıkarları doğrultusunda Afganistan'a müdahale etmeye çalışmaktadır. Bu amaca ulaşmak için aktörler meseleye bağımsız olarak dahil olabilir veya dolaylı olarak da hareket edebilir. Başka bir ifadeyle sistemin yapısı tek tek devletlerin davranışlarını etkilerken, büyük güçlerin politikaları da küçük ve gelişmekte olan ülkeleri etkilemektedir. Gelişmekte olan bir ülke olan Afganistan, 2001 yılından bu yana süreçten, gelişmelerden ve büyük güçlerin etkileşimlerinden fazlasıyla etkilenmektedir. Çin ile ABD, Rusya ile ABD arasındaki rekabet ve tabii ki Hindistan ile Pakistan arasındaki rekabet, ülkenin iç ve dış politikasının istikrarsızlığını da etkilemiş/etkilemektedir.⁷⁶

2.2. 1919-1945 Arası Dönemde Afganistan Dış Politikası

2.2.1. Emanullah Han Dönemi (1919-1929)

Şah Emanullah Han modern bir hükümet kurmak için halkın birliğine ve sempatisine ihtiyaç duymaktaydı. Şah Emanullah Han'ın hükümdarlığından önce Afgan toplumu bölünmüş, geleneksel ve otoriter bir sisteme sahipti. Güçlü etnik ve kabilesel farklılıklar ciddi bir sorun oluşturmaktaydı. Gabriel Almond'un geçiş sürecindeki toplumlarla ilgili analizinde belirttiği gibi, Şah'ın iktidarını tesis etmesinin yanı sıra, ulusal bir devrime de ihtiyacı vardı. Almond, gelişmekte olan bir ülkenin liderinin, beğensin ya da beğenmesin, daha sonra katılım ve refah taleplerine olumlu yanıt vermektense ulusal birlik ve etkili devlet gücü inşa etme hedefine daha fazla öncelik vermesi gerektiğini ifade etmektedir.⁷⁷

Emanullah Han döneminde Afganistan dış politikasına etki eden iki önemli güç bulunmaktaydı. Bunlar, dönemin de etkili güçleri olan Rusya ve İngiltere idi. Emanullah Han, Ruslarla dostane ilişkiler kurma yönünde açık bir adım atarak 28 Şubat 1919'da Lenin yönetimindeki Sovyetler Birliği'ni tanımış ve ardından 27 Mart 1919'da Sovyetler Birliği de Afganistan'ın bağımsızlığını tanımıştır. Eylül 1919'da Sovyetler Birliği ve Afganistan iki konu üzerinde anlaşmaya varmıştır. Bunlardan biri

⁷⁶ Nurzad Nasser, Afghanistan Dar Merkez Kudrat Hay Buzurg, Merkez Mutalıyat Stratejik Şark, Kabil, 2022, S. 3

⁷⁷ Binish Mohamad Wahid, Contemporary Afghanistan and the challenge of political order, Publisher, Afghanistan Center for Strategic Studies and Research, Kabul, 2010, P. 99

Afganistan yönetiminin Ruslar tarafından ele geçirilen Pencdeh'in Sovyetler Birliği topraklarının bir parçası olduğunu kabul etmesi, diğeri ise Afganistan'ın Orta Asya'daki halk ayaklanmalarının ve kurtuluş mücadelelerinin yanında yer almaması gerektirir.⁷⁸

Bu dönemde Rusya ile Afganistan arasında, dostane ilişkileri güçlendirmek ve Afganistan'ın bağımsızlığını korumak amacıyla, Moskova Antlaşması imzalanmıştır. 28 Şubat 1921'de imzalanan bu dostluk antlaşmasına göre Pencdeh ve Merv'in Sovyet topraklarının bir parçası olduğu kabul edilmiştir.⁷⁹ Öte yandan, iki devlet arasında 21 Ağustos 1926'da bir saldırmazlık ve tarafsızlık antlaşması olan Pağman Antlaşması imzalanmıştır. Buna göre Sovyetler, Afganistan topraklarının bir parçası olan Darkad Adası'ndan ayrılacaktı. Rusya ile Afganistan arasında bu dönemde çeşitli antlaşmaların imzalanmasının, jeopolitik ve ekonomik önemi büyük olan Afganistan'ı kontrol etmek isteyen dönemin iki süper gücü olan Rusya ve İngiltere arasındaki rekabetten kaynaklandığı ifade etmek mümkündür. Rusya, ürettiği mallara yönelik bir tüketici pazarı aramakta, bu yüzden sıcak ve açık denizlere ulaşabilmeyi hedeflemekteydi. Ayrıca, Afganistan, İpek Yolu'nun varlığı ve nüfusundan dolayı Sovyetler için iyi bir tüketim pazarıydı ve bu sayede, zengin maddi kaynaklar da elde edilebilirdi.⁸⁰

Emanullah Han döneminde Afganistan dış politikasını etkileyen bir diğer güç İngiltere ile de bir antlaşma imzalanmıştır. Dışişleri Bakanı Mahmud Tarzi'nin karşı çıkmasına rağmen Emanullah Han, içişleri bakanı Ali Ahmed Han'ı müzakere heyetin başkanı olarak Ravalpindi'ye göndermiştir. Mahmud Tarzi, İngilizlerin kendi isteklerini Afganlara empoze etmesini önlemek için iki ülke arasındaki görüşmelere milliyetçilerin katılmasını talep etmiştir. Ayrıca Mahmud Tarzi, ayrılmadan önce, bu görüşmelerin içeriğinin ve kararlarının Afganistan'ın koşulsuz özgürlüğü, Durand Hattı boyunca uzanan sınır aşiretlerinin kendi kaderini tayin haklarının korunması ve İngilizler tarafından savaş tazminatı ödenmesi temeline dayanması gerektiğinin altını çizmiştir. Ancak Ali Ahmed Han, 8 Ağustos 1919'da Hamilton'la, belirtilenin aksine, beş maddelik bir anlaşma imzalamıştır. Buna göre;

⁷⁸ Tanveer Muhammed Haleem, Tarih Roznama Nıgarı Dar Afghanistan,İntişarat Mutalıyat Islami,Kabil 2018, S. 90

⁷⁹ Tanin Zahir, Afghanistan Dar Karn Bestum,İntişarat Şariati Afghani, Mohammad Ibrahim, Tahrn 2014,S. 121

⁸⁰ Zamani Khair Mohammad, History of Afghanistan's International Relations, Kabul Resalat Publishing House, 2009,P. 94

1. Taraflar arasında barışı sağlanacak,
2. Savaşın nedeni Afganlar olduğu için, Hint Okyanusu üzerinden mal ihracatı ve girişine yönelik geçiş yolu kapatılacak,
3. Hindistan'da bulunan Emir Habibullah Han'ın mal varlığına İngilizler tarafından el konulacak ve Emanullah Han'a kota verilecek,
4. Afganların İngiliz hükümetine olan istekliliğine dayanarak taraflar arasındaki siyasi ilişkilerin yenilenecek,
5. Afgan hükümeti, Hindistan ile Afganistan arasındaki sınırı (Durand Hattı) tanıyıp imzalayacak ve Hayber bölgesindeki sınır sınırlarını İngiliz hükümetine devredecekti.

Ülkenin güney sınırlarındaki kabileleri ve aslında tüm Afganistan'ı hayal kırıklığına uğratan bu antlaşma ile askeri güçlere Durand Hattı'ndan yaklaşık 50 kilometre uzağa çekilme emri verilmiştir. Kabil'de Mahmud Tarzi ve Abdul Hadi Davi, Şah'ı ve kararlarını protesto etmiş ve bunun üzerine Emanullah Han, Ali Ahmed Han'ı görevden alarak gözetim altına almıştır. Bu anlaşma aslında İngiltere, Sovyetlerin sıcak ve açık denizlere ulaşmasını engellemeyi hedeflemiştir. Çünkü İngilizler, Afganistan'ı jeopolitik açıdan Hindistan'a açılan kapı olarak görüyor ve bu açıdan kendisini tehdit altında hissediyordu; ayrıca İngilizler, Afganistan'a hem mali hem de ekonomik açıdan fayda sağlayabilecek bir ekonomik kaynak olarak bakıyordu.⁸¹

2.2.2. Muhammed Nadir Han Dönemi (1929-1933)

Muhammed Nadir Şah, tahta ele geçirdikten sonra dış politikada Afganistan'ın diğer ülkelerle ilişkilerini güçlendirerek sürdürmeyi hedeflediğini ve yine dış ilişkilerin Emanullah Han döneminde olduğu gibi devam edeceğini ifade etmişti. Ancak pratikte dış politikası oldukça farklı ilerlemiştir. Emanullah Han'ın dış politikası hiçbir zaman İngiliz hükümetinin lehine olmamıştır. Sovyetler Birliği ile Afganistan arasında iyi ilişkiler olasılığı konusunda endişe ve belirsizlik bulunmaktaydı, çünkü Emanullah Han'ın Sovyetler Birliği ile bütünlük gösteren ilişkileri yoktu. İki ülke arasındaki ilişkiler defalarca kötüleşmişti. Zaten bu nedenle Emanullah Han'ın bağımsızlık politikası kabul edilmiştir. Muhammed Nadir Şah, Emanullah Han ile dış politikası

⁸¹ Lal Zada, Treaties and contracts related to Afghanistan, London 2026, P. 15

konusunda aynı anlayışa sahipti. Nadir Şah'ın dış politikası pratikte Londra'ya güvenmekti. Nadir Şah'ın saltanatının ilk yılında İngiliz hükümeti, Afgan hükümetine 10.000 tüfek, 5 milyon fişek ve 180.000 pound yardımda bulunmuş, ancak Afgan hükümeti haberi gizli tutmuş ve zamanında kamuoyuna açıklamamıştır. Bu durum aynı zamanda Nadir Şah hükümetinin perde arkasında İngiltere'ye bağımlı olduğu algısını da güçlendirmiştir.⁸²

Askeri yardım da dahil olmak üzere acil yardımın alınması ve İngiliz istihbarat görevlileri ile muhalifleri hakkında bilgi sağlama konusunda işbirliği yapılması, Nadir Şah'ın dış politikasında İngiltere ile kurduğu dostluğun açık göstergesiydi. Ayrıca Nadir Şah, İngiliz Hindistan hükümetine en ufak bir sıkıntı yaratmayacak bir politika benimsemiştir. Öte yandan, Sovyetler Birliği ile ilişkiler konusunda hoşgörü ilkesini ve sarsıntısız normal ilişkiler ilkesini kendi hükümetine uygun görmüştür. Bu politikanın uygulanması, Afganistan'a gelen Sovyet muhaliflerine yönelik kısıtlamaları ve baskıcı operasyonları gerektiriyordu. Buhara'nın eski kralı için Kabil'de izlenen politika İbrahim Bey'e yönelik baskıcı çabalar, hem bu ilişkileri hem de kendi iktidarını pekiştirmek için fayda sağlayacak sonuçlar doğurmuştur. Bu politika, Muhammed Nadir Şah hükümetine hedeflenen kolaylıkları sağladı ve aynı zamanda Emanullah Han'ın stratejik bir arka plana sahip olması ihtimaline karşı, eylemleri hakkındaki endişelerini de etkisiz hale getirdi. Sonuç olarak Sovyetler Birliği kısa sürede Nadir Şah hükümetini tanımış ve endişeleri ortadan kalkmıştı. Bu sayede diğer ülkelerin olanaklarından daha sonraki kalkınma ve reform programları için faydalanabilmiştir.⁸³

2.2.3. 1939-1945 Arası Dönemde Afganistan'ın Dış Politikası

Muhammed Nadir Şah'ın ölümünden sonra henüz genç yaşta olan Muhammed Zahir Şah Afganistan kralı seçilmiş ve kırk yıllık bir süre ile Afganistan'ın en uzun süre tahtta kalan kralı olmuştur. Bu yeni dönemde başbakanlık görevini ise Muhammed Haşim Han üstlenmiştir. On dört yıl başbakanlık yaptı ve bu süre zarfında Afganistan'ın dış politikası İngilizlerin kontrol altındaydı. Ancak Zahir Şah döneminde Afganistan'ın Sovyetler ile ilişkileri de ihtiyatlıydı. Bu dönemde, Sovyetler Birliği ile 1921 yılında antlaşma, 1931'de yenilenmiştir. Ayrıca yine bu dönemde Afganistan'ın

⁸² Faiz Mohammad'ın kitabı, Siraj al-Tawarih, Cilt 4, Tahrir Sarvar Molaei, İntişarat Mayvand, Kabil, 2011, S. 225

⁸³ Sultan Ali Kishmand, Roydad Hay Tarihi Afghanistan, İntişarat Mayvand, Kabil, 2002, S.280

Almanya ile ilişkileri de son derece iyi bir seyir izlemiştir. Çünkü, Afganistan'ı üç kez işgal etmesi nedeniyle Afganistan halkı İngilizleri sevmiyordu ve doğal olarak Almanya ile dostluk kurulmuştur. Almanlar, kültürel ilişkilerin yanı sıra, Afganistan'la da siyasi ilişkiler kurmuştu. Her ne kadar Serdar Abdülaziz'in Berlin'de öldürülmesi nedeniyle bu ilişkileri zedelemiş olsa da katilinin idam edilmesiyle ilişkiler yeniden düzelmiştir. Hem Almanya'nın hem de Afganistan'ın arzusu, iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmektir. Zahir Şah'ın dış politikası Nadir Şah'ın dış politikasının devamı olarak görülebilir.⁸⁴

2.3. Soğuk Savaş Döneminde Afganistan Dış Politikası

Soğuk savaşın kendine özgü iki kutupluluk koşullarında, kraliyet ailesinin üyelerinden oluşan bir konsey toplanarak başbakan Muhammed Haşim Han'ı istifaya zorlamıştır. Haşim Han'ın on üç yıllık başbakanlığına İngilizlerin etkisiyle son verilmiş, böylece Zahir Şah, 36 yaşında siyasi alanın hakimiyetini eline geçirerek iktidarı tam anlamıyla elde etmiştir.⁸⁵

Dış politika alanında, Pakistan'daki Peştun isyanlarının baş sorumlusu olarak Pakistanlı generalin haksız suçlamalarıyla karşı karşıya kalan Şah Mahmud hükümeti silahsızlandırılmıştı. Yani ne kendisi ne de dışişleri bakanı Peştunistan konusunda diplomasi konusunda deneyimliydi. Yalnızca Savunma Bakanı Serdar Muhammed Davud Han, Milli Kulüp aracılığıyla Peştunistan'ın kurulmasına destek beyanında bulundu; Pakistan hükümetini Peşaver'deki Peştunların Loye Jirga toplantısını öldürmek ve bastırmakla suçladı. Peştun halkının Durand Hattı'nın ötesinde ayrılık sınırına kadar olan iddiasını desteklediler. Ancak Şah Mahmud ve Şahı hükümeti, Pakistanlı generallerin sıcak ve soğuk olmamasını 36 derecelik bir politikayla, sadece siyasette ve diplomaside bir siyasi acemi gibi deneyimsiz bir kişi olan Necibullah adlı Şah'ın elçisi aracılığıyla anlatmıştı. Peştunların Pakistan'dan ayrılmasını istemediğimizi söyleyen generaller. Biz Pakistan'da onların sadece kendi kaderlerini tayin etmelerini istiyoruz. Bu, içişlerinde yarı özerkliğe sahip oldukları anlamına geliyor. Peştun Loye Jirga'nın 1948'de Peşaver'de kanlı bir şekilde bastırılması ve

⁸⁴ Mousavi Seyed Ali, Tarih Tahlılı Afghanistan Az Zahir Şah Ta Hamid Karzay, İntişarat Belh, Mezar-ı Şerif, 2018, s.23

⁸⁵ The Battle of Pamir Karim, Afghanistan from Shah Shuja al-Mulk to Babrak Karmel, Danesh Publications, Toronto, 2018, P. 149

Peştunların öldürülmesi ve Peştunların lideri Han Abdul Gaffar Han'ın tutuklanmasının ardından, bir dizi Peştun halkının ve Azad Peştunistan liderlerinin kaçmasına yol açtı. Afganistan'ın Peştun sınır bölgeleri Paktia ve Celalabad'da, Pakistan uçakları 1948 ve 1949'da isyancıları öldürme bahanesiyle Babür Paktia'nın da aralarında bulunduğu Afganistan'daki sınır bölgelerine saldırdılar. Aralarında General Liakuat Han ve isyancı bir İngiliz olan General Ayub Han'ın da bulunduğu Pakistanlı generaller, Şah Mahud hükümetine karşı mücadelede, Afgan hükümetinin isyanların arkasında Hindistan ile işbirliği içinde hareket ettiği yalanını tekrarlıyorlardı. Yalnızca Davud han ve aralarında Abdul Majid Zabeli, zengin tüccarlar, Naeem Han ve Mohammad Gul Mohmand'ın da bulunduğu Milli Kulüp üyeleri, Peştunistan'ı destekleyen ve Afgan halkının Pakistan'a karşı duygularını kışkırtan etnik ve ırksal burunlardı. Afgan parlamentosu, Pakistan'ın Afgan Babürlerine yönelik saldırılarını oy çokluğuyla kınadı. Afgan halkının Pakistan'a karşı duyguları o kadar yükseldi ki, 1949'da Davud Han ihtiyati askerlerin genel seferberliği emrini yayınladı.⁸⁶

Pakistan, İngiltere'nin Güney Asya'daki bölgesel politikası bağlamında, Afganistan'a açgözlü gözüyle bakan Sovyetler Birliği'ne karşı mücadelede, Şah Mahmud hükümetinin isyancı liderleri barındırması durumunda Afganistan'ın isyancılara yardım sağlanmasına doğrudan müdahalesine dönüştü. Acmal Hatak ve diğerleri de dahil olmak üzere Meşrik'teki misafirhaneyi Peştun liderleri için hazırlamak daha sıkıydı. Afganistan'daki siyasi durum son derece karanlıktı. Böyle bir durumda Amerika ve İngiltere Pakistan'a destek vermiş, 1950 yılında İngiliz Sömürge Dairesi, Pakistan'ı Şirketin bölgedeki yönetiminin tüm ayrıcalıklarının mirasçısı ilan etmiştir. Durand Hattı, Afganistan ile Pakistan arasındaki uluslararası kabul görmüş sınır olarak tanımlanmıştır. Amerika, 1953 yılında Pakistan ordusunu gelişmiş askeri silahlarla donatarak askeri ittifakın kanatları altına almış, ayrıca Durand Hattını Afganistan ile Pakistan arasındaki sınır olarak tanımıştır. Şah Mahmud hükümetinin Peştunistan siyasi meselesindeki tek başarısı, Afganistan'ın doğu ve güneyindeki kabile hanlarının bir takım reislerine ve Peştunlara barınak ve sığınak sağlamasıydı. Pakistan'ın siyasi baskıları, Peştunistan ve Durand hattında Afganistan'ın müdahil

⁸⁶ Can Mohammed, Morori Bar Tarih Afghanistan Dar Se Dahah Ahir ,İntişarat Hayyam, Kabil, 2013, s. 65

olmasını giderek daha fazla zorluyordu ve Pakistan'ın istikrarsızlığında isyan yaratıyordu.⁸⁷

Afganistan'ı Sovyetler Birliği'ne çekme projesinin meyve vermesine uygun strateji İngilizler tarafından planlandı. Tarih, Afganistan'ın iç ve dış düşmanların hedefinde olduğu ve Pakistan'ın Afganistan'a saldırmak için bir plan yaptığı ve aynı zamanda Davud han Ulusal Kulübü'nün Afganistan ile Pakistan arasında sert sloganlarla sözlü bir savaş başlattığı söylentisinin kamuoyuna duyurulduğu zamanı gösteriyor. öyle bir duruma düştü ki, Afganistan'daki savaş durumu ve Harçi'den gelen tehditler bahanesiyle monarşi, 1953-1946'da Şah Mahmud Hani'nin taçlandığı demokrasiden, 1953-1963'te Sardar Muhammed Davud Han'ın diktatörlük hükümetine geçti. Oyunların ikinci turundaki aynı siyasi süreçte, Sadrat Davud döneminde Peştunistan'ın siyasi kalbi ensesindeydi. 1954'te zengin Rockefeller ailesinin hizmetinde olan, CIA direktörü Alan Dallas'ın kardeşi ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dallas'ın, Davud hükümetinin talebini reddetmesi ve şansölye yardımcısı Sardar Naeem ile düzensiz ilişkiler kurmasının ardından; Davud han Loya Jirga, 1955 yılında silah alıcılarını kurdu ve Afganistan'a silah satan herhangi bir ülkenin, Afgan hükümetinin o ülkeden silah satın almasına karar verildi. Kruşçev mutluydu ve David'in isteğini kabul etti. Kruşçev ve Bulganin, Davud'un döndüğü Aralık 1955'te Kabil'e vardılar. Sovyet lideri, bölgede emperyalizme karşı mücadelede Afgan-Sovyet dostluğunun çok önemli olduğunu belirtti. Davud Han'ın hükümetine yüz milyon dolarlık bir çek sundu ve Çekoslovakya'dan gelen Sovyet yapımı silah sevkiyatı Ocak 1956'da Kabil'e ulaştı. Afgan ordusuna askeri danışmanların ve Farsça tercümanların gelmesi ve Sovyet cumhuriyetlerinden mühendislerin ve şarkıcıların gelmesiyle birlikte, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'daki ekonomik, politik, kültürel ve istihbarat etkisi tesis edildi. Zahershah, Temmuz 1957 ve Ağustos 1963'te tekrar Sovyetler Birliği'ne gitti. Davud Han, Ekim 1956, Haziran 1958, Mayıs 1960 ve Nisan 1961'de dört kez Sovyetler Birliği'ne resmi bir gezi yaptı. Davud han'ın başkanlığı entelektüel ve politik bir tiranlık dönemi idi. Siyasi liderler ve ulusal şahsiyetler marjinalleştirildi. Davud han bir gecede Sovyet kültürüne ve liderliğine aşık oldu.⁸⁸

⁸⁷ Pirzadeh Ghaznavi Abuzar, Political History of Afghanistan Contemporary with the 26th of Cancer 1352 Coup and the Republic of Davud Han, Ehsan Publishing House, Tehran, 1389,P. 160

⁸⁸ Abdul Sabre Hareketi, Afghanistan Dar Zaman Nuhust Vaziri Sardar Mohammed Davud Han, İntişarat Saeed, Kabu, 2015,S. 139

2.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Afganistan Dış Politikası

2.4.1. Mücahitler Dönemi (1992-1996)

Mücahitlerin İslam Devleti'nden beklenen ve görev süreleri boyunca ilan edilen ve az çok takip edilen ilkeleri arasında siyasette ve dış ilişkilerde İslam öğretilerine önem vermek, ülkenin bağımsızlığını korumak, tarafsızlık politikası izlemek, cihat sırasında başta Afganistan destekçileri olmak üzere tüm ülkelerle ilişkileri genişletmek, komşularla daha fazla işbirliği yapmak ve Afganistan dışındaki mülteci ve göçmen statüsünde bulunan Afganları desteklemek gibi ilkeler yer almaktaydı. Cihat sırasında Mücahitlerin ana destekçilerinden biri olan Pakistan, Mücahitlerin hükümetini tanıyan ilk devlet olmuştur. Pakistan Başbakanı Navaz Şerif, Mücahit hükümetinin kurulmasından iki gün sonra Kabil'i ziyaret etmiş, Sibgatullah Müceddedi ile görüşmüş ve ardından Müceddedi de Pakistan'ı ziyaret etmiştir. Afganistan'ın dış politikasının kısa süreli modernleşme süreci, büyük ölçüde Pakistan'dan etkilenmiştir. Cumhurbaşkanlığının Burhantin Rabbani'ye devredilmesinin ardından Pakistan ile ilişkiler soğumuştur. Mücahitler, siyasi bağımsızlığını korumak için Hindistan ve Pakistan ile ilişkilerinde bir denge kurmak amacındaydı. Ancak Pakistan başından beri Afganistan'ın Hindistan'a yakın olmasını istememekteydi. Pakistan'ın Afganistan için en iyi seçeneği Güldüddin Hikmetyar idi, çünkü o Pakistan için en iyi ve en güvenilir kişiydi. Afganistan'ın Pakistan'la ilişkileri her zaman gergin olmuştur. Hükümetin düşmesi ve Kabil'de Taliban hükümetinin kurulmasıyla Pakistan amacına ulaşmıştı. Mücahit hükümetinin Tacikistan İslami Hareketi'ne verdiği destek, başta Rusya olmak üzere Orta Asya ülkelerini öfkeliendirmiş ve Rusya, General Dostum'a desteğini açıklamıştır.⁸⁹

Güneyde Güldüddin Hikmetyar'ın güçleriyle savaşıyan Burhantin Rabbani hükümeti, merkezde Abdul Ali Mazari'nin, kuzeyde ise General Dostum'un güçleriyle çatışmıştır. Daha önceki dönemde Dr. Necibullah'ı destekleyen Hindistan, Pakistan'la olan rekabetinde de Burhantin Rabbani'ye destek vermiştir. İran ve Pakistan, aralarındaki görüş ayrılıklarını gidermek için General Dostum, Abdul Ali Mazari, Güldüddin Hikmetyar ve Afgan hükümeti arasında bir koordinasyon konseyi sağlamaya çalışmış ancak bu girişim Pakistan'ın müdahalesiyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Öte yandan, Pakistan Başbakanı Benazir Butto'nun Kabil ziyareti

⁸⁹ Pehlavan Cengiz, Davran Mücahitin Ve Zhour Taiban, İntişarat Katar , Tahran, 1998, S.178

Mücahitler tarafından memnuniyetle karşılanmış ancak Butto, Taliban'ı desteklemeye ikna olmuştur. Bu doğrultuda, İngiliz kuvvetlerinin Pakistanlı generallerin işbirliğiyle oluşturduğu Taliban, harekete geçerek Kandahar'a saldırmıştır. Kandahar, Taliban tarafından işgal edilmiş ve Burhantin Rabbani, kendisine bağlı güçlerin Taliban'a direnmesini engellemiştir. Taliban Herat'ın kontrolünü ele geçirdiğinde Kabil'deki insanlar Pakistan büyükelçiliğine saldırıp onu ateşe vermiş, bu da Mücahitler ile Taliban arasındaki ilişkileri gerginleştirmiştir. Mücahit hükümeti ilişkilerini genişletmek için Arap ülkelerine gitmiş ve Burhantin Rabbani de cumhurbaşkanı olarak ikinci döneminde Mısır'a gitmiştir. Mısır da dahil olmak üzere Arap ülkeleri Mücahit hükümetiyle işbirliği yapma sözü vermiş, ancak Mısır da son kertede Suudi Arabistan'a tabiydi. Suudi Arabistan, Abdul Rab Rasul Sayyaf liderliğindeki İslam Birliği'ni destekliyordu ve Mücahit hükümetiyle iyi ilişkileri yoktu. Mısır hükümeti ayrıca Hindistan ve İran'la yakın ilişkileri bahane ederek Mücahitlerle bağlarını kopardı. Bu dönemde, Afganistan'ın yakın ilişki kurduğu devlet olarak yalnızca Sudan kaldı. Torabi'nin Kabil ziyareti sırasında iki ülke arasındaki ilişkiler daha iyileşmiş ve Sudan'daki Afgan büyükelçiliği 2001 yılına kadar aktif kalmıştır.⁹⁰ Yine bu süreçte, daha önce Sovyetler Birliği'ne karşı mücadelede Mücahitlerin müttefiki olan ve onları destekleyen ABD, Mücahitlere olan desteğini giderek azaltmış ve Mücahitlere karşı Taliban'ın kurulmasında büyük rol oynamıştır. Ancak Mücahitler, İmam Ali Rahman'ın Farhar'a gelmesi ve Mesut ile Rabbani'nin Tacik barış sürecine destek vermesinin ardından Rusya'ya karşı ılımlı davranmış ve Tacik muhalif güçlere arabuluculuk yapmada önemli bir rol oynamıştır.⁹¹

Afganistan'ın komşularına ve bölge ülkelere yönelik dış politikası, bazen Mücahit hükümetinin bir parçası olan, bazen de hükümetten ayrı olan cihatçı örgüt ve grupların her biriyle olan ilişkilerinden büyük ölçüde etkileniyordu. Gülbüddin Hikmetyar'ın İslami Partisi, Mazari'nin İslami Birlik Partisi ve Abdul Rab Rasul Sayyaf'ın İttifakı sırasıyla Pakistan, Suudi Arabistan ve İran tarafından desteklendi. İslami Cunbaş, Türkiye ve Özbekistan'ın desteğine güveniyordu. Böylece bir yandan Mücahit hükümetinin dış ilişkilerini yönlendirmede iç çatışmalar etkili olurken, diğer yandan da bölge hükümetlerinin yönlendirmelerinin ve müdahalelerinin etkisiyle arttı ya da azaldı. Afganistan'ın Mücahitler döneminde dış politikasındaki ana stratejisi,

⁹⁰ Pamir Karim Muharebesi, Afganistan'ın Kanlı Trajedisinde Pakistan'ın Rolü (Afganistan ve Pakistan'ın Son Yarım Yüzylında Afganistan Siyasi Tarihi) Ma Yayinevi Kabil, 2010, s.215

⁹¹ <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-40401910>

Cihat sırasında Mücahitlerin destekçisi olarak Batı'ya nispeten yakın olmak, aynı zamanda bağlantısızlık durumuna geri dönmektir. Afganistan bu dönemde dış politikasını ilerletmek için diplomatik araçları az çok kullanmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve birçok yeni devletin ortaya çıkması, Afganistan'ın dış ilişkilerinin de ortaya çıkmasına ve genişlemesine yol açmıştır. Ancak bu dönemde Afganistan'ın dış politikasının yoğun olarak iç politikadan ve Mücahitler arasındaki karmaşıklıklardan ve çatışmalardan etkilendiği; buna diplomatik alandaki eğitim ve deneyim eksikliğinin de eklenmesiyle diplomasi aracının etkin bir şekilde kullanılamadığını ifade etmek mümkündür. Kültürel unsurlar ve propaganda araçları, özellikle Profesör Burhanitin Rabbani gibi şahsiyetlerin ve ülkenin İslam dünyasındaki diğer bazı yetkililerinin tanınmış bilimsel ve manevi konumu göz önüne alındığında, bu dönemde Afganistan'ın dış politikasını ilerletmede az çok etkili olan diğer mekanizmalardır.⁹²

2.4.2. Taliban Dönemi (1996-2001)

Taliban'ın Afganistan'ı yönettiği beş yıl boyunca, Taliban hükümetini yalnızca üç ülke tanımıştır. Bu ülkeler Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'dir. Bu dönemde Afganistan'ın dış politikası stratejik açıdan özellikle izolasyoncu hale gelmiştir.⁹³ ABD, Taliban'ın iktidara gelmesi için gerekli koşulları yaratmasına rağmen, Taliban'ın Afganistan'daki hakimiyetini tanımamıştır. Taliban'ı Burhanitin Rabbani'ye tercih eden ABD, Taliban'ı Afganistan'ı birleştiren birleşik bir güç olarak görüyordu. Afganistan'da bir Pakistan kukla hükümetinin kurulması, ABD'nin enerjisinin İran yerine Orta Asya'dan Pakistan'a aktarılması konusundaki görüşünün güvence altına alınmasına yardımcı olmuştur. Taliban'ın Nurem'de bir siyasi ofisi bulunmaktaydı, 2000 ve 2001'de Molla Ömer'in dışişleri bakan yardımcısı ve özel temsilci ABD'yi ziyaret etmişti. Ancak kadın hakları örgütlerinin baskısı ABD'nin Taliban hükümetini tanımasını engellemiş ve Kabil'deki ABD büyükelçiliğinin kapatılmasına yol açmıştır. Taliban, Birleşmiş Milletler'e bağlı İslam ülkeleri tarafından da tanınmamıştır. Ayrıca Afganistan'ın İslam İşbirliği Teşkilatı'ndaki yeri Mücahitlerin elindeydi. Türkmenistan ve Çin, Taliban ile ekonomik bağlarına rağmen hiçbir zaman siyasi bağ kurmadılar. Ayrıca, Taliban'ın Çin

⁹² Dolatabadi Basir Ahmad, Cunbuşa Ve Ahzabi Seyasi Dar Afghanistan, İntişarat Qom, Tahran, 2008, S.121

⁹³ Mohakek Abdul Gaffar, Afganistan, Taliban Ve Cehan, İntişarat Kabil Song, 2010, S.67

ve Türki ülkelerdeki terörist gruplara verdiği destek de son yıllarda Taliban'la ilişkileri gerginleştirmişti. Taliban'ın Herat'ı ele geçirmesinin ardından Mesut, General Dostum ve Mohammed Mohakek liderliğinde, Pakistan, İran, Türkiye, Çin ve Hindistan'ın desteklediği Kuzey İttifakı kuruldu. İttifak, uluslararası güçlerin desteğiyle 2001 yılında Taliban'ın devrilmesinde kilit rol oynadı.⁹⁴

⁹⁴ Mojdeh Vahid, Afghanistan Ve Panc Sal Hakmeyat Taliban, İntişarat Ney, Tahran, 2003, S.143

3. HAMİD KARZAI DÖNEMİNDE AFGANİSTAN'IN BÖLGE DEVLETLERİ İLE İLİŞKİLERİ (2001-2014)

2002 ile 2005 yılları arasında Afganistan, bölge ve ötesindeki ülkeler arasında yakınlık ve işbirliği açısından benzeri görülmemiş bir platform haline geldi. Yıllar geçtikçe bölgede ve farklı kıtalarda çok sayıda ülke bir araya gelerek, siyasi farklılıklara bakılmaksızın Afganistan'ın terörün pençesinden kurtarılması, barış, güvenlik ve refahın sağlanması ortak hedefi doğrultusunda birlikte çalışmıştır.⁹⁵

Hiç şüphe yok ki, ABD'de yaşanan trajik 11 Eylül olayları ve Afganistan'daki terör mağdurlarına gösterilen sempatinin yanı sıra Afgan siyasetçilerin birlik ve eşgüdümlü çabaları da böyle bir atmosferin oluşmasında kilit rol oynadı. Afganistan'ın tarafsızlık ve bağlantısızlık politikasının ruhunu aktif diplomasi ile bir kez daha canlandıran bir atmosfer. Aralık 2002'de İyi Komşuluk İlişkileri Kabil Deklarasyonu ve 2005'te Afgan liderliğindeki Rika sürecinin ve 2010'da Asya'nın Kalbi'nin kurulması bu ruhu güçlendirdi. Çeşitli sektörlerde çok sayıda büyük bölgesel kalkınma projesi hayata geçirildi ve çeşitli ticaret ve transit yolları oluşturuldu. Bu gelişmelere rağmen, 2006 yılında bölgesel ve küresel güvensizlik ve rekabet nedeniyle bu ortamın bozulmasının etkileri ortaya çıktı ve Afganistan'ın siyasi güvenliği ve istikrarı her geçen gün zorlanmaya başladı. O günlerde bölgedeki uluslararası müttefiklerle koordinasyon içinde güven inşa edecek aktif ve yenilikçi bir diplomatik aygıtı ciddi bir ihtiyaç vardı; Onlara, yabancı birliklerin varlığının Afganistan'ın terörizmle mücadele yeteneğiyle ilgili olduğu ve başka hiçbir şeyin gündemde olmadığı konusunda güvence vermek. Ne yazık ki yolsuzluk, milliyetçilik ve keyfi muamele, diplomatik aygıtın gerekli reforma ve arındırılmasına izin vermedi.⁹⁶

Pakistan, İran ve Hindistan, ortak sınırların yanı sıra coğrafi yakınlığa, etnik ve kültürel ortaklıklara ve sınır anlaşmazlıklarına sahip üç ülkedir. Öte yandan istikrar ve güvenlik, Afganistan'daki etkili aktörlerin her zaman en önemli hedeflerinden biri olmuştur. Bu koşullar Afganistan'daki gelişmelerin bölgesel ve bölge üstü aktörlerin Pakistan'la etkileşimini hem olumlu hem de olumsuz etkilemesine yol açmıştır. Son

⁹⁵ Mahmud Saykal, How has Afghanistan's foreign policy been managed in the last hundred years, 2019, P. 2

⁹⁶ Dahishyar Husain, American foreign policy in Afghanistan, Mizan Publications, Tehran, 2020, P. 161

yıllarda Pakistan, göreceli uluslararası baskı altında, şiddet kullanma politikasını bölgesel ve küresel rekabetin kaynağı haline getirdi ve böylece birçok ülkenin Taliban'ı desteklemek için işbirliği yapmasını sağladı. Öte yandan bölge ülkeleri arasında yaşanan gerginlikler de ülkemizde şiddetin artmasına katkıda bulundu. Ancak Afgan krizinin tamamen Afganlar arası olduğu gösterilmeye çalışılıyor. Terörün kapsamı giderek genişlemiş ve dünya barışı ve güvenliği açısından çok ciddi bir tehdit haline gelmiştir. Öte yandan 2010'lu yıllarda Rusya Federasyonu'nun yeni yapılanması, Çin'in dünyada büyük bir ekonomik güç olarak ortaya çıkması ve ABD ve NATO güçlerinin Afganistan'daki varlığının devam etmesiyle birlikte Soğuk Savaş bölgeye geri döndü ve Afganistan'da yeni uyumlar ve zorluklara döndü. 2013 yılında Doha'da Taliban Siyasi Komisyonu ofisinin kurulması, Vahdat Birlik Hükümeti'nin gerici diplomasisindeki ihmal ve belirsizlikler nedeniyle daha sonra barış sürecinde inisiyatif alan Taliban diplomasisinin geri dönüşünün başlangıcıydı. Viyana İlişkileri Şartı, Afganistan'ın ulusal egemenliğine meydan okuyordu.⁹⁷

Pakistan, İran ve Hindistan, ortak sınırların yanı sıra coğrafi yakınlığa, etnik ve kültürel ortaklıklara ve sınır anlaşmazlıklarına sahip üç ülkedir. Öte yandan istikrar ve güvenliğin Afganistan'daki etkili aktörlerin her zaman en önemli hedeflerinden biri olduğu göz önüne alındığında, bu durum Afganistan'daki gelişmelerin bölgesel ve bölge üstü aktörlerin Pakistan'la etkileşimini olumlu ve olumsuz yönde etkilemesine neden olmuştur. Bölgede kendi çıkarlarını elde etmeye çalışan, Afganistan'daki güvenlik krizine katkıda bulunmaya çalışan ve bu toprakları sürekli istikrarsızlaştırmaya çalışan birçok ülke bulunmaktadır.⁹⁸ Bu bölümde Afganistan'ın Pakistan, İran, Hindistan ve Rusya ile olan ilişkileri ele alınarak bölgesel dış politikası ortaya koyulacaktır.

3.1. Afganistan-Pakistan İlişkileri

3.1.1. Hamid Karzai Öncesi Dönemde Afganistan-Pakistan İlişkileri

Pakistan, Afganistan'daki güvenlik sorununu kendi istikrarını sağlamak için kullanan bir ülkedir. Afganistan ve Pakistan arasındaki sorunların başında Durand

⁹⁷ Farhang Mohamad Sıdıq, *Afghanistan in the last five centuries*, Derakhsh Publications, Tehran, 1992, P. 8

⁹⁸ Karimi Morteza, *Nakiş Bazıgaran Mantıkayı Dar Ravan Davlat Sazi Dar Aghanistan Dar Davran Taliban Ve Pas Az Taaliban*, Tahran, 2015, S. 2

meselesi gelmektedir. Pakistan'a göre Afganistan güçlenir, modern teçhizat ve tesislere, düzenli bir silahlı kuvvetler ordusuna sahip bir devlet haline gelirse, o zaman Durand meselesi iki ülke arasında iddia ve söylem düzeyinde değil, Milli bir mesele haline gelecektir. Dolayısıyla Pakistan, bu stratejiye dayanarak sadece Ruslara karşı Afgan Mücahitlerini desteklemekle kalmamış, aynı zamanda Taliban'ı askeri açıdan eğitip donatmış, Afganistan'daki güvenlik krizini körüklemek, daha geniş ve içinden çıkılmaz boyutlar yaratmak için Afganistan'a modern teçhizat göndermiştir. Pakistan'ın Taliban liderleri Molla Ömer ve Celaleddin Hakkani'nin ölümünü duyurması, Taliban'a Taliban'ın artık bir liderliğe ve güçlü bir organizasyona sahip olmayacağına dair bir mesaj vermiştir. Pakistan böyle bir mesaj göndererek Taliban'ın halihazırda çeşitli illerde kurulu olan IŞİD'e katılmasının önünü açmış oldu. Kısacası Pakistan'ın ne geçmişte ne de bugün Afganistan'a barış getirme niyeti yoktur ve gelecekte Afganistan'daki güvenlik krizini aşırı İslamcı gruplar aracılığıyla daha da kötüleştirmeye karardır. Elbette Pakistan'ın Orta Asya ülkeleriyle Afganistan üzerinden ve bu gruplar aracılığıyla onları güvensiz hale getirme sorunu yok ama Afganistan'da Taliban ve IŞİD'i destekleyerek Afganistan'ı güvensiz tutmayı amaçlıyor. Afganistan'ı hem ekonomik hem siyasi hem de askeri açıdan zayıflatmak istemektedir.⁹⁹

Öte yandan Pakistan'ın Hindistan'la rekabeti, Afganistan'ın bir rekabet platformu olarak kullanılmasına yol açmıştır. Pakistan'ın da ABD ile stratejik ilişkileri olduğu ve ABD'nin Pakistan'ı bölgesel ortak olarak Afganistan'a tercih etmesi göz önüne alındığında, ABD'nin teröristleri desteklemesi için Pakistan'a daha fazla baskı yapması mümkün değildir. ABD'nin Rusya ve İran ile rekabeti ve farklılıkları göz önüne alındığında, Pakistan'ın Orta Asya ülkeleri ve İran sınırlarındaki terörist gruplara verdiği destek Amerikalılar için çok da rahatsız edici değildir; Bu nedenle ABD insansız hava araçları kuzey Afganistan'daki teröristleri hedef almakla ilgilenmemektedir. Pakistan'ın stratejik derinliğini daha da güçlendirmeye yönelik hedefleri bulunmaktadır. Hiç şüphe yok ki Pakistan yıllardır bölgedeki stratejisini derinleştirmenin yollarını aramakta ve bunun için de büyük paralar harcamaktadır. Ancak dışişleri bakanı defalarca Pakistan'ın stratejik bir derinlik teorisi aramadığını söyledi. Ancak bu ülke yetkilileri uzun yıllardır Afganistan'a karşı dürüst olmadılar ve

⁹⁹ Bayani Mohammad Amin, Pakistan's foreign policy towards Afghanistan, Hasht Sobh , Kabul, 2021,P.2

Afganistan'daki stratejik hedeflerini sürdürmekten bir an bile vazgeçemediler. Pakistan'ın stratejik derinliği politikacılar ve karar vericiler tarafından farklı şekillerde tanımlanıyor. Ancak kesin olan şey şu ki, ülkenin Hindistan'la olan sorunu Pakistan'daki her türlü karar alma sürecinin merkezinde yer almakta ve Pakistan'ın Afganistan'a bakışının da bu açıdan değerlendirilmesi gerekmektedir. Pakistan yaklaşık kırk yıldır Afganistan'da bir kriz yaratmanın peşinde olup, iki ülke arasındaki sorun Durand Hattı meselesine ya da bir gecede stratejik bir değişime indirgenemez. Durand Hattı meselesi, gerginliğin sadece görünen yüzüdür. Bu ülkenin ordusunun ve güvenlik stratejisinin merkezinde Hindistan'la karşı karşıya gelme meselesi, Keşmir'de ve nihayetinde Afganistan'da kriz üretilmesi meselesi yer alıyor. Pakistan'ın güvenlik diplomasisinde bu konular bir zincir gibi birbirine bağlı. Hala kimse Pakistan'ın Hindistan'la sorununu çözdüğüne ve artık kendi çevresinde kriz yaratmama arayışında olduğuna inanmamaktadır. Bu nedenle stratejik derinlik teorisi yürürlükte kalmaya devam etmekte ve Pakistan'ın siyasi kararlarının merkezinde yer almaktadır.¹⁰⁰

3.1.2. Hamid Karzai Dönemi Afganistan-Pakistan İlişkileri

Afganistan ile Pakistan arasındaki ikili ilişkiler, Pakistan'ın kuruluşundan bu yana her zaman gerilim ve anlaşmazlıklarla karşı karşıya kalmıştır. Pakistan'ın 1947'deki bağımsızlığından sonra Afganistan, Durand sınırındaki Peştun bölgelerindeki toprak iddiası nedeniyle ülkenin Birleşmiş Milletler üyeliğine karşı çıktı. Ayrıca Afganistan'ın Peştun bölgelerini Durand'ın diğer yakasına entegre etme girişimi ve Pakistan'da 1947'de yapılan referandumun Hayber Peştun eyaletindeki Peştun etnik gruplarına oy hakkı verilmediği sonucunu kabul etmemesi bu duruma sürekli meydan okumuştur. 1950'den 1970'e kadar ülke. Peştun merkezli Parçam partisinin sonuçsuz çabaları, Parçam şubesinin yazarının iddiasının aksine, Afganistan Demokrat Partisi Halk şubesine kıyasla Milli bir yapıya sahipti. Peştunistan propagandasında Afganistan'ın Pakistan'la istenmeyen düşmanlığının temelini oluşturan bir iddiadır. Her iki ülkede de sonuç alamamasına ve taraftar bulmamasına rağmen Pakistan'ın Afganistan sınırına ilişkin endişelerini artırdı. Hamid Karzai döneminde Pakistan, uluslararası toplum ve ABD'nin baskısıyla, Afganistan'ın

¹⁰⁰ Mandağ, Javad, Pakistan and Afghanistan in pursuit of political-economic benefits, Afghanistan Ma,Kabul, 2020,P.4

Hindistan'la yakınlaşmasından ve kuzey Afgan cephesinin güçlenmesinden korktuğu için Afganistan'da siyasi oyunlara girmiştir.¹⁰¹ Karzai yönetiminin ilk günlerinde Pakistan, çoğunlukla gösteriş amaçlı barış çabaları gösterdi. Pakistan hiçbir zaman bağımsız bir Afganistan istemiyor ve Afgan hükümetine muhalif gruplarla işbirliği yaptığını defalarca itiraf etti. Araştırmanın bu bölümünde iki siyasi ve ekonomik eksene odaklanıyorum.¹⁰²

Amerikan hükümeti için Pakistan'ın işbirliği olmadan teröristlere, özellikle de Taliban'a yönelik herhangi bir operasyonun istenilen sonuca ulaşamayacağı açıktı ve hala da açıktır; Bunun nedeni, bu ülkedeki aşırı dini okulların radikal fikirlerin yetiştirilmesinde önemli rol oynaması ve Taliban'ın kökeninin bu okullarda aranması gerektiğidir. Pakistan'ın kabile bölgeleri teröristler ve aşırılık yanlısı güçler için güvenli bir sığınak olarak görülüyor. Bu ülkede bulunan terör gruplarının ve radikal örgütlerin birçoğunun Afgan Talibanı ve El Kaide örgütüyle yakın ilişkisi vardır ve teröristlerin eğitim ve öğretim merkezleri haline gelmişlerdir. Ve son olarak Pakistan'ın Taliban'la ilişkisi konusu gündeme geliyor. Bu tür bileşenlere rağmen Pakistan, Amerika'nın terörle mücadele stratejisinde son derece önemli hale gelmiş olup, Obama yönetiminin Afganistan ve Pakistan'a yönelik stratejisinde de İslamabad, bir kriz ortamı ve koşullar arasında hayati bir bağlantı olarak Kabil'in yanında yer almaktadır. Bahsedilen iki ülke gündeme getirildi.¹⁰³

3.1.2.1. Pakistan'ın Afgan Hükümetine Muhalif Gruplara Desteği

11 Eylül 2001 saldırıları El Kaide ve diğer terörist gruplara güvenli bir sığınak sağlayan Taliban'ın giderek artan bir tehdit olduğunu göstermişti. Pakistan bir kez daha Amerika Birleşik Devletleri'nin müttefiki olarak desteklediği gruplara karşı Afganistan'daki savaşa girdi. Pakistan'ın ABD'nin terörizme karşı savaşına katılmasıyla Başkan Pervez Müşerref, Pakistan'ı siyasi izolasyondan kurtarmaya çalıştı. Bir yandan Hindistan'la rekabet senaryosunu yakından takip etmek, bir yandan da rejimine siyasi meşruiyet ve mali olanaklar kazandırmak istiyordu. Pervez

¹⁰¹ Andishmand Mohammad Akram, *America in Afghanistan*, Mayvand Publications, Kabul, 2005, P.94

¹⁰² Javadi Asif, *Afghanistan-Pakistan Relations, Opportunities and Threats*, Pajohan Scientific Quarterly, Tehran, 2019, P. 104

¹⁰³ Vaezi Mahmood ve Afifeh Abedi, *Afghanistan Dah Sal Pas Az Sukut Taliban*, Mutaliyat Seyaset Harci, Tahran, 2012, S. 17

Müşerref, artan aşırılık riskini sınırlamaya ve Pakistan hükümetini dini fikirlere dayalı teokratik bir hükümet sisteminin tuzağına düşmekten kurtarmaya karar vermişti ve dünyaya Pakistan'ın Afganistan meselelerine yönelik politikasını yeniden gözden geçirdiğini göstermek istiyordu. Ancak bir sonraki olay, Pakistan hükümetinin sadece gerekli irade ve kapasiteye sahip olmadığını, aynı zamanda ülkede terör ve aşırıcılıkla mücadelede halkın ve dini liderlerin desteğinden de yoksun olduğunu gösterdi.¹⁰⁴

Afganistan'ın ortaklarının teröre karşı savaşta ortak işbirliğine rağmen, her birinin çıkarlarının çeşitliliği aralarındaki güven eksikliği nedeniyle Pakistan'ın Afganistan'a yönelik politikasında ve iki ülkenin sınır bölgelerindeki durumda herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. İki ülkenin sınır hatlarında barışın sağlanması, Afgan güç yapısında Peştunların adil temsilinin sağlanması, Hindistan'ın büyüyen siyasi çıkarlarına karşı Pakistan'ın meşru çıkarlarının, Afganistan'daki mali ve askeri hedeflerin korunması ve Afgan topraklarının güçlendirilmesinin sağlanması Afganistan'daki ve bu ülkenin aşiret bölgelerindeki isyan ve çatışmalar olmaması, Afganistan'daki Müşerref rejiminin öncelikleri ve politikaları arasındaydı.¹⁰⁵

Karzai'nin 2001'den sonra Afganistan'da uyguladığı güç paylaşımı yöntemi, her şeyi kapsayan bir hükümet yapısının ortaya çıkmamasına neden olmuş, bu durum savaş ağalarının, siyasi parti ve akım başkanlarının desteğine yol açarak Peştunları kenarda bırakmış ve barış yolunu kapatmıştır. Ayrıca Afganistan meselesine dahil olan ülkeler, Afganistan'ın siyasi meselesini çözmeye önem verene kadar vekalet savaşları başlatarak amaç çıkarlarına ulaşmaya çalışıyorlardı. Bonn konferansında, İran'ın desteklediği Kıbrıs grubu (Kıbrıs Süreci), Barış ve Birlik Peşaver grubu da dahil olmak üzere, Muhammed Zahir Şah ve Kuzey Birleşik Cephesi'ne bağlı üç siyasi grup da hazır bulunuyordu. Toplantıda Pakistan'ın desteklediği Meclis ve uluslararası toplumun desteklediği Hamed grubu da hazır bulundu. Pakistan, ılımlı bir Taliban grubunu yapıya dahil etmek istese de Kuzey İttifakı ile Rusya, İran ve Hindistan ülkeleri buna karşı çıktı. Her ne kadar Pakistan hükümeti 11 Eylül sonrasında olumlu ve olumsuz taleplerine ilişkin görüşlerini açıklayacak durumda olmasa da, Pakistan suçlanabilir ve zor durumda kalabilirdi ve Bonn konferansına katılan temsilcisinin de kimse açıklama yapmak istemediğini ifade etti. onunla ekmek yemek. Ancak Pervez

¹⁰⁴ Modars Mohammadwali, Pakistan's strategic culture and foreign policy towards Afghanistan, Iranian Journal of International Politics, Tehran, 2020, S. 284

¹⁰⁵ Riaz Mohammad Han, Afghanistan and Pakistan: Conflict, Extremism, and Resistance to Modernity, Johns Hopkins University Press; Illustrated edition, 2011, P. 164

Müşerref'in hükümeti, kuzey koalisyonunun iktidarda olma ihtimalinden endişeliydi. Müşerref hükümetinin ABD'nin terörizme karşı savaşına katılmasının en temel etkeni ise Hindistan-ABD ittifakından ve Kuzey Cephesi'nin Hindistan ile uzun süredir devam eden dostluğunu güçlendiren Kuzey Birleşik Cephesi'nden korkmasıydı. İkincisi, Hindistan, Keşmir ve Pakistan'ın bölgedeki Pakistan silahlı gruplarına verdiği destek konusunda uluslararası toplum aracılığıyla ağır baskı uygulayabilirdi. Hindistan ise Taliban'ın geri dönmesi ve Keşmir'de kendi yönetimi altında silahlı faaliyetlerde bulunan Pakistanlı silahlı gruplara sığınma hakkı verilmesi endişesini taşıyordu. Pakistan, Hindistan'ın Afganistan'la olan siyasi ilişkilerinin, Hindistan'ın bu ülkedeki Beluc isyancılarını desteklemesine olanak sağlayacağına inanıyordu.¹⁰⁶

27 Eylül 2006'da Karzai ile General Müşerref'in Vashington'da bulunduğu sırada Taliban grubunun Veziristan eyaletinin merkezi olan Mirşah bölgesinde iki temsilcilik ofisi yeniden açtığını duyurması dikkat çekicidir. Ayrıca Kabil'de bulunan Amerikalı yetkililerden biri, söz konusu anlaşmanın imzalanmasından bu yana Afganistan'ın güneyindeki Taliban saldırılarının üç katına çıktığını gösteren bir haber yayınlamıştır. Bu haberin yayınlanması General Müşerref'i Vashington'da büyük bir zorlukla karşı karşıya bırakmış ve elbette Bush bu habere verdiği tepkide General Müşerref'in Taliban'ı bastırmak için her türlü çabadan kaçınmadığına ikna olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁷

Pakistan her zaman Afgan hükümeti tarafından Taliban'a güvenli bir bölge sağlamak ve diğer terörist grupları desteklemekle suçlanmıştır. Ancak bu, Afganistan'daki herhangi bir isyan ve istikrarsızlığın sorumlusunun Pakistan olduğu anlamına gelmiyordu ve bazıları Hamid Karzai'nin zayıflıklarını ve başarısızlıklarını Pakistan'a bağladığını ve bu ülkeyi suçladığını düşünüyordu. Ancak Müşerref hükümetinin mücadele politikasının sadece Pakistanlı savaşçılara karşı işe yaramadığı gerçeği asla inkar edilemez. Ancak Afganistan tarafında isyanla mücadeleye yardımcı olmadılar. General Pervez Müşerref'in iktidardan indirilmesi ve Asıf Ali Zerdari liderliğinde Halk Partisi'nin kurulması ve iki ülke liderlerinin sık sık görüşmesiyle birlikte birçok Afgan hükümet yetkilisi, Afganistan ve Pakistan arasındaki siyasi ilişkilerde yeni bir perspektif bekliyordu. Bu dönemde, Pakistan hükümeti üzerinde

¹⁰⁶ Ahmadi Yasin, What is the depth of the conflict in a strategy of the motivations of Pakistan's support for the Taliban?, Daily Information Quarterly, Kabul, 2020, P.4

¹⁰⁷ Mohammadi Jafar, Movements of the Taliban and its impact on the relations between Pakistan, Afghanistan and the United States, Central Eurasian Studies, Tehran, 2017,P. 48

ordunun ağırlığının azalmasının her iki komşu ülkenin de diplomatik ilişkilerini, yapıcı diyalog ve müzakereler yoluyla gelenek ve uluslararası hukuk temelinde kurması ve yine her iki ülkenin meşru çıkarları ve mevcut bölgesel gerçekliklerin düzenlenmesi umudunu yarattığı yönünde yorumları yapılmıştır. Ancak geçen zaman, Pakistan'da ordunun ve askerlerin rolünün ve öneminin kolayca ortadan kaldırılmayacak kadar kurumsallaştığını göstermiştir. Pakistan meselelerini inceleyen analistler, Pakistan Ordusu Genelkurmay Başkanı Ashfaq Kiyani yönetimindeki hükümetin, Asıf Ali Zerdari hükümetinden çok daha güçlü ve etkili olduğunun gayet farkındalar.¹⁰⁸

Başlangıçta eski CIA veya Amerikan istihbarat teşkilatının değerli varlıklarından biri olarak kabul edilen Hakkani ağı, daha sonra Afganistan'da ABD liderliğindeki NATO güçlerinin en tehlikeli gruplarından biri olarak kabul edilmiştir. Hakkani ağı, Hamid Karzai'nin 13 yıllık iktidarının en büyük zorluklarından biri olarak görülüyordu ve Karzai, Pakistan istihbaratının bu gruba doğrudan desteği konusunda Birleşmiş Milletler'e defalarca şikayette bulunmuştu.¹⁰⁹

ABD, Soğuk Savaş'ta Ruslara karşı koymak amacıyla, Taliban grubunun lideri Molla Ömer'in birinci yardımcısı olan Celaleddin Hakkani belirli yetenekleri nedeniyle Amerikalı generallerin dikkatini çekmişti. 11 Eylül saldırıları ve Afganistan'ın ABD ve NATO güçleri tarafından işgal edilmesinin ardından Celaldin Hakkani, diğer Taliban liderleriyle birlikte Pakistan'a gitmiştir. Hakkani, El Kaide grubunun lideri Usame bin Ladin'le yakın ilişkileri ve dostluğu nedeniyle ABD ile savaşa girdi. Pakistan'da Hakkani ağı adında bağımsız bir ağ kurmuş ve Afganistan'daki en kanlı intihar saldırılarını Hakkani ağı gerçekleştirmiştir. Amerikan güçleri defalarca Hakkani ağının Pakistan'daki mevzilerini hedef almış ve hatta Hakkani ağının liderinin ortadan kaldırılması için on milyon dolarlık bir ödül belirlemiştir. Celaleddin Hakkani 2014 yılında Pakistan'da öldü ve şu anda Siraceddin Hakkani'nin oğlu Taliban'ın İçişleri Bakanıdır. Çok iyi ilişkileri bulunan Hakkani mevcut Taliban hükümetinde Amerika'nın en iyi dostlarından biri olarak kabul edilmektedir.¹¹⁰

¹⁰⁸ Taghizadeh Reza, Prevention in Pakistan, Treatment in Afghanistan, İntişarat Farada, Tehran, 2009,P.3

¹⁰⁹ Abbasi Hossein, The return of the Taliban after the withdrawal of the US, Arya Publishers, Kabul, 2023,P. 170

¹¹⁰ Kiani Ehsan,Factors affecting on the Haqqani network in Afghanistan,Scientific Journal Quarterly of Middle East Studies,Tehran,2022,P. 5

El Kaide'nin lideri Usame Bin Ladin, 1998'de Sudan hükümeti tarafından uluslararası baskı nedeniyle sınır dışı edilmenin ardından kendisi için en güvenli yer olarak gördüğü Nangarhar Afganistan'ına girmiştir. O dönemde Taliban Afganistan'ın büyük bir kısmını kontrol ediyordu ve onu misafir olarak nitelendirdi. 1997'de Mısır cihatının ve direnişinin lideri Eymen el-Zevahiri, Usame'ye bağlılık sözü vermişti ve 1998 yılında İslam düşmanlarına karşı küresel cihat ilan ettiler. ABD ise İslam dünyasının en büyük düşmanı olarak görülüyordu. El Kaide dünyanın farklı bölgelerinde güçlü bir şekilde büyümüş ve üyelerinin çoğu Afganistan'dan dünyanın farklı bölgelerine gönderilmiştir. 1999'da ABD Usame'yi 10 kişi olarak istiyordu. Usame güçlerinin 11 Eylül saldırısı, Afganistan'ın Amerikan güçleri tarafından işgal edilmesine yol açmış ve Usame de diğer Taliban liderleri gibi Pakistan'a kaçmıştır.¹¹¹

Bu süreçte Usame, Haydarabad'ın en güvenli yerlerinden birine yerleştirilmiş ve Pakistan'ın en büyük askeri üslerinden biri Usame'nin evinin yakınında bulunuyordu. Karzai hükümeti, Usame'nin Pakistan'daki varlığı konusunda Birleşmiş Milletler'e defalarca şikayette bulunmuştur. Ancak Pakistan, Usame'nin topraklarındaki varlığını her zaman reddetmiştir. Son olarak, Usame 2011 yılında Pakistan'ın Haydarabad kentinde Amerikan kuvvetleri tarafından düzenlenen özel bir operasyonda öldürülmüş ve ölümü bizzat ABD başkanı Barack Obama tarafından duyurulmuştur. 11 Eylül saldırılarının planlayıcısının ölümünden sonra bu ağın iki numaralı adamı Eymen el-Zevahiri, bu ağın liderliğini üstlenmiş ve savaş taktiklerini değiştirmiştir. Kaçırılan vatandaşların serbest bırakılması karşılığında 2014 yılına kadar Avrupa'dan yaklaşık 124 milyon dolar almıştır. Eymen el-Zevahiri de Taliban grubunu destekliyordu ve Taliban grubunun yabancı güçlerinin çoğu El Kaide ağından oluşuyordu. Afganistan'ın kontrolünü ele geçirdikten sonra Taliban, El Kaide ağıyla işbirliği yapmayı defalarca reddetmiş ve Eymen el-Zevahiri, Kabil'de Amerikan güçlerinin hava saldırısında öldürülmüştür. Obama gibi Joe Biden da 11 Eylül saldırılarının ikinci planlayıcısının öldüğünü bizzat kendi duyurmuştur. Zevahiri'nin ölümüyle birlikte El Kaide ağı henüz yeni liderini açıklamamıştır.¹¹²

¹¹¹ Mojdeh Vahid, Afghanistan and five years of Taliban rule, Nei Publisher, Tehran, 2003, P. 71

¹¹² Tavakoli Saeed, Recruiting terrorists with an emphasis on Al-Qaeda, Afaq Security Quarterly, Tehran, 2010, P. 53

3.1.2.2. Durand Sınırı Meselesi

Siyasi sınırlar, bir siyasi birimi diğer birimlerden ayıran en önemli faktör olup, farklı ülkelerin tüccarları arasındaki ekonomik güç ve ticaret miktarı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla da bir ülkenin ekonomik refahında en önemli rollerden birine sahiptir. Sınırlar aynı zamanda bir ülkenin milli egemenliğinin de sembolüdür. Bir ülke halkının sınırlarının korunması sınır sakinlerinin belirlenen sınırlara göre sürdürülmesi konusundaki hassasiyeti aynı zamanda milli egemenliğin bir göstergesidir bu egemenliğin toprakları da sınırlarla belirlenir. Sınır çizgileri aynı zamanda hükümetin siyasi iradesinin nihai sınırını ve bir arada var olan iki siyasi sistem arasındaki mekansal temas düzeyini de gösterir.¹¹³

Bu durumlar, üretim ve ticaret sektörlerinin ekonomik planlamasında sınırların hayati temel öncelik ve öneme sahip olmasına dikkat edilmesine neden olmuştur. Ayrıca tanınan sınırlar uluslararası sözleşmelere ve uluslararası hukuka dayandığı için komşu, bölgesel ve hatta bölge dışı ülkelerin diplomatik ilişkilerini de etkilemektedir. Ülkeler arasında istikrar ve barışın oluşması veya ülkelerin birbirlerine karşı farklılıkları ve çatışmaları ve toprak iddiaları önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Sınırlara yönelik bir tehdit varsa bu durum ciddi şekilde mücadele gerektirmektedir.¹¹⁴

Afganistan-Pakistan arasındaki Durand sınırı, kuruluşundan bu yana iki ülke arasındaki güvensizliğin ve siyasi sorunların temel nedeni olmuş ve bu tarihi sorunun çözümü için akılcı ve pratik eylemlere ihtiyaç duyulmuştur. Her iki ülkede de herkesin Durand sorununu çözme kararlılığı oluştuğunda ve her iki tarafta da uzun süredir devam eden bu zorluğu sona erdirmeye motivasyonu oluştuğunda, Böyle bir eylem pratik olacaktır. Her ne kadar 18 Ağustos 2016'da, aşiret reisleri, milli meclis üyeleri ve hükümet yetkilileri de dahil olmak üzere her iki ülkeden yaklaşık yedi yüz temsilcinin katıldığı ve Pakistan'ın güvenliği ve istikrarı gibi önemli konuları tartıştığı bir Afgan-Pakistan Jirga'sı oluşturulmuş ve sınır bölgeleri ve terörle mücadele konusunda görüş alışverişinde bulunulmuş olsa da bu jirga daha sembolik düzeyde kalmış ve ana meseleleri ele almamıştır. Ayrıca son yıllarda Durand çizgisi konusu gündeme geldiğinde Afganistan Devlet Başkanı Karrazi, Afganistan ve Pakistan arasındaki

¹¹³ Heydari Madir, Mabani Cuğrafyayı Seyasi, İntişarat Samt, Tahran 1992, s. 141

¹¹⁴ Simbar, Reza, Taşkil Hamkaryhay Baynulmilali Dar Mubariza Alihi Tururisim , Pocihiş Hay Olum Seyasi, Tahran, 2015, S.39

resmi olarak uluslararası sınır olarak tanınmasını önlemek ve komşu ülkeyle anlaşmazlığın en karmaşık nedenlerinden birini körüklemekten kaçınmak için nihai kararı Milli Konsey'e devrediyordu.¹¹⁵ Gerçek şu ki, Peştunistan'ın siyasi entrikaları ve perde arkası hedefleri bir kenara bırakılırsa bu sorun sona erecektir çünkü Peştunistan fikri, Peştunların özerkliği nedeniyle Afganistan ve Pakistan'a yönelik belirli hedefler temelinde körüklenmektedir.¹¹⁶

3.2. Afganistan-Hindistan İlişkileri

3.2.1. Hamid Karzai Öncesi Dönemde Afganistan-Hindistan İlişkileri

Afganistan, 1947'de Hindistan Cumhuriyeti'ni tanıyan ve Birleşmiş Milletler'e üyeliği lehinde oy kullanan ilk ülkelerden biriydi. Ancak Afganistan Kraliyet Hükümeti ile Hindistan Cumhuriyeti arasındaki siyasi ilişkilerin resmi temeli 4 Ocak 1950'de atıldı. Afganistan'da son yetmiş yılda yaşanan pek çok gelişmeye rağmen, iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler genel olarak dostane ve stratejik olarak tanımlanabilir.¹¹⁷

3.2.1.1. Şahi Dönemi Afganistan-Hindistan İlişkileri

Bu dönemde Afganistan ile Hindistan Cumhuriyeti arasındaki diplomatik ilişkilerin temelleri atılmıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler en üst diplomatik düzeyde, ikili, bölgesel ve uluslararası düzeyde gerçekleşmiştir. Bağlantısızlar Hareketi'nin kurucuları olarak Afganistan ve Hindistan, uluslararası arenada sömürgecilikten kurtulma, ırkçılık, ayrımcılık ve apartheid karşıtlığı, milli kurtuluş hareketlerinin savunulması, Siyonizm karşıtı politika ve Filistin halkının haklarının restorasyonu gibi konularda ortak pozisyonları benimsemiş ve öncelikleşlerdir. Bölgesel düzeyde ise Hindistan ve Afganistan'ın ortak komşuları olan Pakistan ile sınır anlaşmazlıkları bulunmaktaydı ve bu durum iki ülkenin yakınlığını derinden etkiledi. Hindistan hükümeti, ulusların kendi kaderini tayin hakkını kullanarak, genellikle açıkça ve üstü

¹¹⁵ Mazloun Yar Fayaz Gol, analysis of the role of great powers in the creation of the Durand border and its impact on Afghanistan-Pakistan relations, Geographical Political Research Journal, Tehran, 2021, P 16

¹¹⁶ Fayaz, Mohammad Ishak, Paştunistan Ve Çalışay Seyasi Aghanistan Ve Pakistan, İntişarat Masoomin, Kum, 2008, S 85

¹¹⁷ Nasiri Shahriar, India's approach to Afghanistan after September 11, Genepolitic Quarterly, Tehran, 2008, P. 134

kapalı olarak Kabil'in Peştunistan meselesindeki tutumunu desteklemiştir. Ancak Afgan hükümetinin Hindistan'ın beklentilerinin aksine tarafsız bir tavır aldığı tek konu, 1971'de Bangladeş'in Pakistan'dan ayrılmasıydı. Bu, Yeni Delhi yetkilileri tarafından pek hoş karşılanmadı, ancak açık bir tepki dile getirilmedi. İki ülke arasındaki ikili ilişkiler, çeşitli alanlarda belirlenen ilişkiler çerçevesinde gelişmiş olup, iki ülke liderleri Kabil ve Yeni Delhi'ye defalarca resmi ve dostane ziyaretlerde bulunmuştur. Ziyaretler genellikle dostluk ilişkilerinin güçlendirilmesine vurgu yapan resmi açıklamalarla sonuçlanmıştır. Bu dönemde iki hükümetin birbirlerinin başkentlerinde büyükelçilikleri, Afganistan ve Hindistan'ın çeşitli şehirlerinde ise konsoloslukları açılmıştır.¹¹⁸

3.2.1.2. Afganistan'da İlk Cumhuriyet Dönemi (1973-1978)

Temmuz 1973 darbesinin zaferi ve Cumhurbaşkanı Muhammed Davud Han'ın cumhuriyeti ilan etmesiyle Hindistan, Sovyetler Birliği'nden sonra yeni Afgan rejimini tanıyan ikinci ülke oldu. Muhammed Davud'u (başkanlığı sırasında) yakından tanıması ve Durand Hattı'ndaki Peştun ve Beluc halkının kaderini belirleme konusundaki Pakistan karşıtı tutumu göz önüne alındığında, yeni siyasi gelişmeler ve cumhuriyetin ilanı Hintliler için iyi bir haberdir. Bu, Kabil ve Yeni Delhi'yi başta siyaset, güvenlik ve savunma olmak üzere tüm alanlarda birbirine yaklaştırdı. İktidara gelerek cumhuriyeti ilan eden ve resmi olarak Moskova'yı ziyaret eden Başkan Davud Han, Hindistan'a ikinci ziyaretini gerçekleştirmiş ve resmi açıklamalarda Pakistan karşıtı tutumunu dile getirmiştir. Üst düzey yetkililerin Kabil ile Yeni Delhi arasındaki ziyaretleri bu dönemde sıradan hale gelmiştir.¹¹⁹

3.2.1.3. Demokratik Halk Partisi'nin İktidar Dönemi (1978-1991)

Demokrat Halk Parti önderliğinde Afganistan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Hindistan, bir kez daha Afganistan'daki yeni rejimin egemenliğini tanıyan ilk ülkeler arasında yer almış ve siyasi ilişkilerinin devamına

¹¹⁸ Stanakzai Nasrallah, a look at the political relations between Afghanistan and India, Hasht Sobh, Kabul, 2022, P.3

¹¹⁹ Aghajari, Mohammad Javad, the role of regional players in the process of Afghanistan's state-building during the Taliban and post-Taliban era, Research Journal of International Relations, issue 30, summer, P. 74

vurgu yapmıştır. Bu ilişkiler her zaman olduğu gibi dostane bir şekilde devam etmiştir. 1979'da Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesiyle Hindistan, Afganistan'daki önceki pozisyonunu korumuş ve Kabil'in egemenliğini sonuna kadar savunmuştur. Afganistan'da Sovyet birliklerinin varlığı hakkında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda çekimser oy kullandı. BM üye devletlerinin çoğunluğu Sovyet kuvvetlerinin Afganistan'dan çekilmesi yönünde oy kullanmıştır. Bu politika, Kabil'deki iktidar otoritelerini tatmin ederken, tam tersine Pakistan merkezli cihatçı liderleri ve örgütleri tatmin etmemiştir. Böylece cihatçı liderler Hindistan hükümetini küresel düşmanları olarak kabul etmiş ve Pakistan'ın Keşmir meselesindeki pozisyonunu İslami bir iddia olarak desteklemişlerdir. Sovyet güçlerinin Afganistan'dan çekilmesi ve Dr. Necibullah'ın iktidara gelmesiyle birlikte, Hindistan'ın bölgede ve dünyada bu hükümetin en güçlü destekçilerinden biri olmuş ve Kabil ile Yeni Delhi arasındaki ilişkiler siyasi ve askeri olarak derinleşerek genişlemiştir.¹²⁰

3.2.1.4. Mücahitler Dönemi (1992-1996)

Beş maddelik BM barış planının başarısızlığı, Dr. Necibullah hükümetinin düşmesi ve Pakistan destekli Mücahitlerin iktidara yükselişi Yeni Delhi'deki yetkililer için kötü haberlerdi. Ancak cihatçı örgütler arasında savaşın çıkması, Burhanitin Rabbani'nin iktidara gelmesi ve Pakistan'ın Gülbüddin Hikmetyar liderliğindeki muhalif Afganistan İslam Devleti'ne verdiği destek, güvensizlik ortamına rağmen Kabil ile Yeni Delhi arasındaki ilişkileri daha da yakınlaştırdı. Yeni Delhi'deki Afgan Büyükelçiliği'nin aktif varlığı, işbirliğinin sürdürülmesine yönelik karşılıklı ilginin bir işareti olarak görülmüştür.¹²¹

3.2.1.5. Taliban Dönemi (1996-2001)

1996 sonbaharında Kabil'in Pakistan destekli İslami Tehreek-e-Taliban'ın eline geçmesi, Hindistan hükümeti için stratejik açıdan son derece tatsız bir haberd. Taliban hükümetinin Pakistan tarafından tanınması, Hintlileri hayal kırıklığına uğratmıştır. Çünkü böylelikle Hindistan, stratejik bölgesel müttefiki Afganistan'ı kaybetmiştir. Öte

¹²⁰ Valeed Mohammed, Afghanistan Ve Hindistan Dar Stratiji Pakistan, İntişarat Mayvand, Kabil, 2016, S. 39

¹²¹ Şaran Taimur, Avrupa, Hindistan ve Afganistan, Fasil Name Bültin, Kabil, 2021, S. 3

yandan Taliban yönetimine engel olarak görülen yeni kurulan Orta Asya ülkelerindeki yatırım kaybı da Hindistan'ın umutsuzluğunu artırmıştır. Ayrıca El Kaide'nin Taliban'la yakın bağları ve Pakistan yanlısı Keşmir militanları arasındaki nüfuzu da Yeni Delhi'nin endişelerini artıran başka bir nedendi. 1999 yılındaki Kargil savaşı bu endişeyi gerçeğe dönüştürmüştür. Bir Hint uçağının Katmandu havaalanından kaçırılması ve Aralık 1999'da Kandahar havaalanına inmesi, sonunda Hindistan hükümeti tarafından tutulan üç Pakistanlı "teröristin" serbest bırakılmasıyla sona erdi. Bu, Delhi yetkilileri tarafından kabul edilemeyen Afganistan ile Hindistan arasındaki ilişkilerin sertliğini yansıtıyordu. Dolayısıyla ilk Taliban rejimi sırasında iki ülke ilişkileri ancak şiddet içeren ve düşmanca olarak nitelendirilebilir.¹²²

3.2.2. Hamid Karzai Döneminde Afganistan-Hindistan İlişkileri (2001-2014)

İlk Taliban rejiminin devrilmesinin ardından, Aralık 2001'de Hindistan'ın da aktif katılımcılardan biri olduğu Afganistan ile ilgili Bonn Konferansı düzenlenmiştir. Afganistan Geçici Yönetimi'nin kurulmasıyla birlikte, Hindistan-Afganistan ilişkilerinde hızla yeni bir sayfa açılmıştır. Afganistan ve Hindistan'ın liderleri ve hükümet başkanları birçok kez birbirlerinin ülkelerine resmi ve dostane ziyaretler yaptılar. Bu ilişkiler üst düzey siyasi ve stratejik ilişkiler olarak tanımlanabilir. Bu ilişkiler kültür, ekonomi, strateji, siyaset, savunma ve güvenlik alanları çerçevesinde geliyordu. 4 Ekim 2011'de Afganistan ile Hindistan arasında Stratejik Ortaklık Anlaşması imzalanmış ve bu anlaşma, diğer ikili anlaşmaların yanı sıra aralarındaki ilişkilerde yeni bir aşamaya geçildiğini göstermekteydi.¹²³

Hindistan'ın makro stratejisi dünyayı üç bölgeye ayırıyor. Birinci bölgede Hindistan'ın yakın komşuları yer almakta ve Hindistan bu bölgede başka güçlerin varlığını engellemek amacıyla hegemonik bir konum elde etmeye çalışmaktadır. İkinci bölge, Asya ve Hint Okyanusu Kıyısı ülkelerini de içeren Hindistan'ın komşularının daha geniş bir bölgesini kapsamaktadır. Bu ortamda diğer aktörlerle olan güç dengesi ve milli çıkarların güvence altına alınması Hindistan'ın politikasını şekillendiriyor.

¹²² Jamshid Faramarz, A look at India's foreign policy towards the Taliban, Afghanistan Strategic Studies Center, Kabul, 2023, P. 4

¹²³ Ğazizadeh Saif, Seyaset Hind Dar Kubal Afghanistan, Naşir Davat Media 24, Kabil, 2023, S. 3

Üçüncü bölge tüm dünyayı kapsamaktadır ve Hindistan'ın hedefi büyük bir güç konumuna gelerek uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında kilit rol oynamaktır. Hindistan'ın makro stratejisi çerçevesinde birinci bölgede yer alan Afganistan Hindistan'ın ilk hedefidir ve bu nedenle de dış politikasında özel bir öneme sahiptir. Afganistan, Hindistan'ın periferisinde diğer güçlerle yüzleşmek için bir aracı olarak görülüyor. Aynı zamanda Orta Asya'da Hint nüfuzunun da platformudur. Bu koşullar altında Afganistan'ın konumunun öneminin farkında olan Hindistan, bu ülkeyle iş birliğini genişletmenin yollarını aramaktadır. Hindistan böylelikle Afganistan'la stratejik ittifak kurarak bölgesinde Hindistan merkezli güvenlik modelini güçlendirebilecektir. Öte yandan Afganistan'daki varlığı ve ülkeye yapılan yatırımlar, Hindistan'ın Orta Asya ve Ortadoğu'da kara yoluyla nüfuz etmesine zemin hazırlamaktadır. Afganistan'ın bu çerçevede kısa sürede bu alanlarla Hindistan'a veya Orta Doğu'ya ve Orta Asya'ya bir köprü görevi üstleneceğini ileri sürülmektedir. Ayrıca Hindistan ve Pakistan arasındaki güç dengesinde bu aktörlerin her birine yönelerek durumu değiştirebilecek olan da Afganistan'dır. Hindistan da bunu bilerek Afgan hükümetinin güvenini kazanmak için elinden geleni yapmaktaydı.¹²⁴

3.2.2.1. Siyasi İlişkiler

Hindistan genel olarak Afganistan üzerinden bir dizi siyasi ve ekonomik hedefe ulaşmaya çalışmaktadır. Hindistan'ın dış politikasının temel ilkelerinden biri, kökenini Katilia okulundan alan siyasi abluka ilkesidir. Katilia okulu, komşuların düşman olarak görüldüğüne, komşunun doğrudan düşmanının ise dost olarak kabul edildiğine inanıyor. Pakistan, bağımsızlıktan bu yana Hindistan'ın bölgedeki stratejik düşmanı ve rakibi olmuştur. Afganistan'ın Pakistan ile pek de dostane olmayan ilişkileri de Katilia ilkesine göre onu Hindistan'ın dostu yapmaktadır. Hindistan'ın Orta Asya bölgesine girmesi, stratejik derinliğini Orta Asya'ya kadar genişletecek ve Çin-Pakistan ittifakı tarafından kuşatılmasının önüne geçecektir. Hindistan ayrıca Afganistan ve Pakistan'ın değişken sınırlarındaki her türlü güvenlik tehdidine Orta Asya, Özbekistan ve Tacikistan'daki askeri üsleri aracılığıyla yanıt verebilmektedir.¹²⁵ Bu üsler ayrıca

¹²⁴ Hatemi Seyed Ebrahim, Asya 3 Baray Afghanistan Pas Az Taliban, İnstitiut Farhangi Ve Baynulmulali, Tahrān, 2004, S. 136

¹²⁵ <https://8am.media/fa/indias-foreign-policy-and-relations-with-the-taliban-strategic-relationship-is-not-shopkeeping/>

Hindistan'a, acil durumlarda düşmanla birlikte savaş alanına özel kuvvetler getirme konusunda çok önemli bir imkan sağlamakta, böylece çatışma zamanlarında Hindistan Pakistan'a arkadan saldırabilmesini mümkün kılmaktadır. Hindistan ve Pakistan arasındaki güç dengesi ve bu aktörlerin her birinin Afganistan'daki etkisinin artması, stratejik derinliğin artmasına ve dolayısıyla Pakistan'ın mümkün olduğunca izole edilerek Hindistan'a kazanım sağlayacaktır. Hindistan'ın Afganistan'daki dış politikasının temel hedeflerinden biri, Pakistan'ı kontrol altına alarak Afganistan'daki Pakistan kuvvetlerinin varlığını azaltmak ve Afganistan'da radikal bir hükümetin kurulmasını engellemektir. Öte yandan Pakistan, Afganistan'daki köktenci güçleri eğiterek ve destekleyerek, onları Keşmir'de Hindistan'a karşı operasyonlarda kullanmaktadır. Pek çok Keşmirli savaşçı, Sovyetler Birliği ile yapılan savaş sırasında Afgan Mücahitlerinden ilham almakta ve istikrarsız bir ülke olan Pakistan ile bu olgunun ve terörizmin büyümesi için elverişli bir ortam oluşturmaktadır. Bu arada, Pakistan'daki aşırı dinci okulların varlığı da bu durumdan etkilenmektedir. İstatistiklere göre, ülke genelinde 2.525.491'den fazla öğrencisi olan 12.153'ten fazla Pakistan aşırı dini okulu bulunmaktadır. Kanıtlar, Afganistan'daki birçok teröristin Pakistan'da eğitildiğini ve Pakistan tarafından finanse edilip donatıldığını gösteriyor. Hatta Afgan yetkililere göre bu teröristlerin büyük bir kısmı Pakistan vatandaşıdır. Daha önce de belirtildiği gibi, bazı Keşmirli savaşçılar, Afganistan'daki Taliban üyelerini örnek alarak, Hindistan için çok hassas bir konu olan Hindistan kontrolündeki Keşmir'de sabotaj faaliyetleri yürütüyor.¹²⁶

Hindistan, kontrolü altındaki bölgede terörün yayılmasından her zaman endişe duymuş ve bu terörün kaynağı olarak Pakistan'ı göstermiştir. Hindistan'ın Afganistan'dan Keşmir'e sızacağı yönündeki korkusu, Hindistan'ın Afganistan'da Pakistan'a karşı aktif bir dış politika izlemesine neden olan faktörlerden biridir; zira Hindistan'ın Afganistan ve Irak'tan sonra dünyada terörizmin en çok kurbanı olduğu üçüncü ülke olduğu bildirilmektedir. 1996 yılında yolcu treninde meydana gelen patlamada 33 kişi hayatını kaybetmişti. 1998 yılında Hindistan'ın Coimbatore şehrinde 12 bomba patlamış, 58 kişi ölmüştü. 13 Aralık 2001'de Hindistan Parlamentosu saldırıya uğradı. 2003 yılında Hindistan'da Tac Mahalın önünde patlayan bomba 50'den fazla kişinin ölümüne neden olmuştu. Temmuz 2006'da bir banliyö treninde

¹²⁶ Brian R. Kerr, Indian-Pakistani competition in Afghanistan: Thin line for Afghanistan? delhi, 2011, P. 1

patlayan yedi bomba 200 kişinin ölümüne, 700'den fazlasının yaralanmasına yol açmıştı. Bu nedenle Hindistan, son yıllarda Afganistan'ın yeniden terörist grupların sığınağı haline gelmesini önlemek için elinden geleni yapmıştır.¹²⁷

3.2.2.2. Ekonomik İlişkiler

Son otuz yıldaki sürekli ekonomik büyümesiyle ülke, başta Orta Asya olmak üzere çevresindeki çevredeki etki alanını genişletmeyi amaçlayan, enerjiye aç, yükselen bir güç haline geldi. Asya gücü olarak Hindistan, dış politikada etkileşimin küresel politik ekonomiyle entegrasyonun önemini anlamış, bir yandan da makul bir ulusal stratejik politika çerçevesinde mal, hizmet ve iş gücü ihracat pazarına enerji hammaddeyi tedarik etme ihtiyacının arttığını anlamıştır. Enerji Kaynaklarının çeşitlendirilmesi ilkesi, Orta Asya'nın bu bölgelerle bağlantı kurma ve derin bağlantılar kurma konusundaki el değmemiş kapasitelerine dikkat çekmiştir. Önemli petrol ve gaz rezervleri ile uranyum dahil bazı petrol dışı mineraller ve Çin ile olan ekonomik rekabet, Yeni Delhi'nin Orta Asya'daki politikalarını etkileyen ana nedenlerdir. Ülke, Kazakistan'dan her yıl büyük miktarlarda uranyum cevheri ithal etmektedir. Hint petrol şirketleri ilk kez Kazakistan yakınlarındaki Hazar Denizi'nde petrol arama çıkarma projelerine yatırım yaptı ve Türkmenistan'ın dünyanın dördüncü büyük gaz rezervi sahibi olduğu göz önüne alındığında, Yeni Delhi bu fırsatı gaz enerjisi tedarik etmek için kullanmaya çalıştı. 2013 yılında Hindistan, Japonya, Güney Kore ve Çin'den sonra dördüncü büyük gaz ithalatçısıydı. Aynı zamanda dünyanın üçüncü büyük kömür tüketicisidir.¹²⁸

ABD'nin Taliban üslerine yönelik askeri saldırılarının başlamasının ardından tüm dünya ülkelerinin dikkati, Afganistan'ın durumunun savaştan ve güvensizlikten uzak, kendi kendine yetebilen bir ülkeye dönüştürülmesi üzerine çekildi. ABD'nin başını çektiği uluslararası ülkeler, hükümet ve sivil toplum ekonomik işbirliği kuruluşları Afganistan'a yardımlarını artırdı. Hindistan, ABD, İngiltere, Japonya ve Almanya'nın ardından Afganistan'a 2 milyar dolardan fazla bağış yapan beşinci ülkeden biri. Hindistan'ın siyasi, ekonomik, kültürel ve güvenlik gelişimi alanlarındaki

¹²⁷ Ismail Najafi, The Role of Peripheral Regions in the Continuity of the Afghanistan Conflict, Scientific Journal Quarterly of Middle East Studies, kabul, 2023, P. 5

¹²⁸ Sahneçi Mohsen, Ahdaf Statijik Dar Ravabut Hind Ve Afghanistan, Merkez Tahkikat Sulh Baynulfallali, Tahrir, 2005, S.10

yardımı devam etti. Ama ekonomik kalkınma için altyapı sektöründe önemli işbirliklerinden bahsediyoruz. Ancak ekonomik kalkınmayı hızlandıran bazı projelere Hindistan'ın katkısı da oldu; bunlardan bir kısmını bu bölümde ele alıyoruz.¹²⁹

Afganistan ve Hindistan'ın en büyük uzun vadeli ekonomik programı Herat'taki Salma Barajı'nın ciddi bir maliyetle yeniden inşasıdır. Proje sadece ekonomik değil, bu çalışmanın tamamlanması, Afganistan'ın geleceğinde tarım ve enerji alanında ülkenin kalkınmasına etki edebilecek bir kapasitenin de başlaması anlamına gelmektedir. Proje, Herat ve çevre illere 42 MV'tan fazla elektrik sağlayacak ve Harirod'dan İran sınırına kadar Zülfikar bölgesinde 200.000'den fazla cırıb araziye sulayacaktır. Hindistan, Salma Barajı'nın inşasıyla eş zamanlı olarak Afganistan'ın kuzeyindeki Bağlan eyaletindeki Pul-e-Khumri şehrinden başkent Kabil'e kadar enerji nakil hatlarının inşası için katkıda bulunmuş, Kabil'in Chamtala bölgesinde, Bağlan eyaletinin Pul-e-Khumri ve Duşi bölgelerinde ve Parvan eyaletinin Çarikar bölgesinde çok sayıda elektrik dağıtım istasyonu inşa etmiştir.¹³⁰

Afganistan-Hindistan arasındaki ekonomik ilişkilerinde önemli bir boyut altyapı geliştirme süreci olmuştur. Bu bağlamda, Herat-Kabil yolunun modernize edilmesi, Hindistan'ın mali desteğiyle yaklaşık 85 milyon dolara mal olmuştur. Afganistan'ın batısında yer alan 200 kilometrelik otoyol, Afganistan ile İran sınırlarını ve Herat, Kandahar ve Kabil şehirlerini birbirine bağlamakta, ayrıca İran kıyılarına bağlanmaktadır. Onlarca yıldır, Afganistan ile Hindistan arasında kara sınırının bulunmaması, iki ülke arasındaki malların geçişindeki sorunlardan biri olmuştur. Kabil'in batısındaki yeni Afgan Parlamento Meclis binası Hindistan finansmanı ile yaklaşık 250 milyon dolarlık bir maliyetle inşa edilmiştir. 2015'in sonlarında Afganistan Kriket Kurulu, Kandahar eyaletinde bir kriket sahası inşa etmek için özel bir şirketle sözleşme imzalamıştır. Afganistan Kriket Kurulu yetkilileri, Hindistan'ın desteğiyle 830 bin doların üzerinde bir maliyete mal olacak projenin yaklaşık 7 bin seyirci kapasitesine sahip olacağını ifade etmiştir.¹³¹

Afganistan-Hindistan ilişkilerine dair önemli bir mesele de TAPI anlaşmasıdır. Türkmenistan, Afganistan, Pakistan ve Hindistan arasında Türkmen gaz kaynaklarının

¹²⁹ Riya Roy, Building India-Afghanistan Economic Relations, Indian council for research on international economic relation, New Delhi, 2023, P.14

¹³⁰ https://www.bbc.com/persian/blogs/2016/06/160603_kk_viewpoints_advantages_salma_dam_herat

¹³¹ Hashemi Seyed Naqibullah, India's role in the development of the Islamic Republic of Afghanistan, Khorasan Zameen Quarterly, Kabul, 2017, P. 4

Afganistan üzerinden Pakistan ve Hindistan'a aktarılması ve kullanılmasına ilişkin anlaşma (TAPI) önemli bir adım olmuştur. Türkmenistan, Afganistan, Pakistan ve Hindistan (TAPI) gaz boru hattının inşasına ilişkin anlaşma, 2015 yılında Türkmenistan'ın Aşkabat kentinde dört ülkenin cumhurbaşkanları arasında imzalandı: Afganistan, Türkmenistan, Pakistan ve Hindistan. Bu proje şüphesiz bölgede güvenlik ve istikrarı sağlayabilecek hayati öneme sahip ekonomik projelerinden biridir.¹³²

Afganistan, Hindistan ve İran arasında imzalanan Çabahar Transit Limanı Anlaşmasından söz etmek gerekir. Çabahar limanı güneydoğu İran'da bulunuyor. Hindistan, limanın geliştirilmesiyle ihracatını artırmak, Afganistan ve Orta Asya pazarlarına erişimini artırmak istemektedir. Anlaşmaya göre Hintli bir şirket, Çabahar limanının iyileştirilmesi ve geliştirilmesine yaklaşık 200 milyon dolar yatırım yapacaktı. Afganistan Devlet Başkanı Muhammed Eşref Gani, anlaşmayı özellikle Afganistan'da bölgesel işbirliğini geliştirmeye yönelik bir adım olarak nitelendirmiştir. Hindistan Başbakanı da anlaşmayı bölge ülkelerinin güvenliği, istikrarı ve ekonomik kalkınması açısından olumlu bir adım olarak nitelendirmiştir. Çabahar Üçlü Ticaret ve Transit Anlaşması, 2015 ve 2016 yıllarında üç ülkeden ekonomik heyetler, hukuk uzmanları ve teknik uzmanlardan oluşan teknik ekipler tarafından hazırlanmıştır. Limanın açılmasıyla birlikte Afganistan, karayla çevrili Orta Asya ülkeleri için ticari malların geçiş noktası haline gelecek ve yılda milyonlarca dolar gelir elde edilecekti. Aynı zamanda Çabahar limanı, Hindistan'ın ulaştırma altyapısına yatırım yapması için fırsatlar sunmaktadır. Çabahar limanı, mal ithalatı ve ihracatı için Pakistan'ın Karaçi limanı ve İran'ın Abbas limanından daha iyi ve daha ucuz bir rota olarak görülmektedir. Çabahar limanı Afganistan'ın merkezine Abbas limanı ve Karaçi limanı'den sırasıyla 90 kilometre ve 700 kilometre daha yakın olup, Afgan tüccarlara diğer limanlara göre yüzde 20 daha hızlı mal ihraç etme fırsatı sağlamaktadır.¹³³

¹³² Alper Yıldırım, the idea of transmitting central Asian energy through Afghanistan: TAPI natural gas pipeline project, Eskişehir, 2013, P. 134

¹³³ Shafaq Mohammad Kabir, Strategic Analysis and Review of Chabahar Port on India-Afghanistan-Iran Relations, Afghanistan Strategic Studies Institute, Kabul, 2017, P. 6

3.3. Afganistan-İran İlişkileri

3.3.1. Hamid Karzai Öncesi Dönemde Afganistan-İran İlişkileri

Hamid Karzai öncesi dönemde Afganistan ve İran arasındaki ilişkilerini üç ana dönemde incelemek mümkündür.

3.3.1.1. 1953-1971 Arası Dönem

1950'li yıllarda, soğuk savaş koşullarında Batı dünyasının Afganistan'ın kalkınma sürecini hızlandırma konusundaki ihtiyaçlarını göz ardı etmesiyle birlikte, Afganistan Sovyetler Birliği'ne giderek daha fazla bağımlı hale gelmeye başlamıştır. 1950'lerin ortalarında, Afganistan'ın Sovyetler Birliği'ne bağımlılığının siyasi, askeri ve ekonomik düzeyden kültürel ve sivil düzeye doğru genişlemesiyle birlikte, yavaş yavaş Afganistan'da Sovyetler tarafından eğitilen bir grup genç sol elit ortaya çıkmıştır. Bu kesim, Afganistan'da ideolojik olarak Moskova'yı takip eden bir rejimin ilk temsilcileriydi. Bu arada, Afganistan'ın nispeten muhafazakar kraliyet sistemi ile Sovyetler Birliği'nin sosyalist sistemi arasındaki çatışma taraflar açısından önemsizdi. Çünkü Sovyetler Birliği başından beri bu ülkede kapitalist olmayan büyüme yoluna göre planlama yapmaya çalışıyordu ve Afganistan'ın hem kalkınma ve modernleşme planlarını hayata geçirmek hem de Pakistan'ın karşı karşıya kaldığı karışıklıklara karşı destek kazanmak için Sovyetler Birliği'nden başka seçeneği yoktu. Bu yıllarda İran, iç ve dış konumu itibarıyla Afganistan'ın bölgesel destekçisi olarak hareket edemediği gibi, temelde bu yıllarda İran hükümetinde bağımsız bir bölgesel eylem arzusu da yoktu. Ülkenin içinde bulunduğu durum ve içine girildiği süreç göz önüne alındığında, dünya sisteminin merkezi ile homojenlik söz konusu değildi.¹³⁴

1960'lı yıllarda Batı ile yapısal bağları güçlenen İran'da, gerçekleşen kapsamlı sosyal reformların ardından, modern öncesi üretim ilişkilerinin doğası bağımlı kapitalist ilişkilere doğru değişmeye başlamıştır. Her ne kadar İran ve Pakistan gibi ülkelerin kalkınma biçimlerini örnek alsa da Afganistan, bir yandan küresel sermayeyle bağlantısının olmayışı, diğer yandan hükümet planlamasının getirdiği sınırlamalar nedeniyle büyük ölçüde ekonomik kalkınmaya bağımlıydı. Sovyetlerin

¹³⁴ Azghandi, Alireza, History of Iran's Foreign Relations, 4th edition, Tehran: Qoms Publishing, 2004, P. 199

politikaları hiçbir zaman karma (kamu ve özel) ekonomik kalkınma programı oluşturamamış ve bu nedenle modern öncesi üretim yöntemlerine sahip bir ülke olarak kalmıştır. Hükümet bazı altyapı tesislerinin (yol inşaatı gibi) yaratılmasına odaklanmıştı ve büyük devlet endüstrileri yaratacak mali ve teknik yetenekten yoksundu. Bu yönüyle 1960'lı yıllar, İran için "geçiş", Afganistan için ise kalkınma sürecinde ilişkilendirilmiştir. Aynı on yılda İran, çevrede, doğudaki iki komşusu Afganistan ve Pakistan'a karşı odak noktası oluşturmak için ilk adımı attı. Bu, İran hükümetinin iki ülke arasındaki arabuluculuğuydu. 1962'de İran hükümeti, Peştunistan ihtilafındaki son anlaşmazlıkları çözmek için iki ülke arasında arabuluculuk yapmaya hazır olduğunu duyurmuştur. 1964 yılında her üç ülkenin dışişleri bakanları arasındaki görüşmeler sırasında Afganistan ve Pakistan'ın diplomatik ilişkilerini yeniden kurmaya çalıştığı ortak bir bildiri yayınlanmıştır. İran hükümetinin komşularına yönelik bu eylemi, söz konusu pozisyonun istikrara kavuştuğunu teyit ediyordu. Bu yıllarda İran ile Afganistan arasında Hirmand Nehri'nin suyunun nasıl paylaşılacağına dair müzakereler yapılmış ancak sonuç alınamamıştır. Ancak bu yıllarda iki ülke arasındaki kültürel ve ekonomik ilişkiler bir yandan eski bağlardan dolayı aynı geleneksel formlarda devam ederken, diğer yandan iki ülkenin farklı yönlerde konumlanması nedeniyle hiçbir zaman yeni ve tutarlı bir şekilde ortaya çıkmadı.¹³⁵

3.3.1.2. 1971-1979 Arası Dönem

Afganistan Kralı Muhammed Zahir Şah İtalya'dayken, 1950'li ve 1960'lı yılların başbakanı Muhammed Davud Han, destekçileri ve Marksistlerin yardımıyla, 17 Temmuz 1973'te darbe girişiminde bulunarak Zahir Şah'ı devirip cumhuriyet ilan ederek kendisini Afganistan'ın cumhurbaşkanı ilan etmiştir. Böylece Afganistan'ın İran'la yaklaşma süreci ve bunun sonucunda Sovyet yanlısı bloktan çekilme süreci sekteye uğradı. İktidara ulaşmasını Marksistlerin desteğine borçlu olan Davud Han, Demokratik Halk Partisi'nin iki Marksist grubuna (Halk ve Parçam) daha fazla hareket özgürlüğü sağlarken, Afganistan'ın dış politika yaklaşımını Sovyet yanlısı tarafsızlığa dayandırdı. Ancak yavaş yavaş Sovyetler Birliği ile olan yakın ilişkilerini şantaj yapmak, Amerika ve bölgedeki müttefikleriyle yakınlaşmak için bahane olarak

¹³⁵ Farhang, Mir Mohammad Sadiq, *Afghanistan in the last five centuries*, 2nd edition, Tehran: Nash-Irfan, fall 2001, vol. 2, P. 113

kullanmaya çalışmıştır. Ancak Davud Han'ın farkında olmadığı nokta, Afganistan ile Mısır arasındaki jeopolitik farkın yanı sıra, kendi hükümetinin, ülkesinin Marksist bürokratik ve askeri kadroları karşısında Nasır'a kıyasla sallantılı konumuydu. 1975'ten itibaren İran ve Pakistan'la ilişkileri geliştirmeye yönelik adımlar atmış, aynı yılın nisan ayında Tahran'a giderek Muhammed Rıza Şah Pehlevi ile görüşmüştür. Bu tarihten itibaren iki ülke arasında yakınlaşma süreci yeniden başlamıştır.¹³⁶

1975 yılında Tahran'da İran-Afganistan Ekonomik İşbirliği Komisyonu kurulmuş, bu komisyon Afganistan'da inşaat planlamalarına başlamış ve İran bu planların ek maliyetlerini üstlenmiştir. 7 Nisan 1977'de Davud Han, kardeşi Mohammad Naeem Han'ı ekonomik yardım almak üzere İran'a göndermiş ve 1 Haziran 1977'de İran hükümetiyle imzalanan anlaşma uyarınca Naeem Han 300 milyon dolarlık bir krediyle Afganistan'a dönmüştür. Ayrıca İran hükümeti, sonraki yıllarda yardımların 2 milyar dolar sınırına kadar devam edeceğinin sözünü vermiştir. Bu mali yardımları almak Davud Han'ın kendisini daha güçlü hissetmesini, Marksistlerin faaliyetlerine ve yaygın nüfuzuna karşı net bir duruş sergilemesini sağlamıştır. Davud Han ile Halk ve Praçam'ın Marksist fraksiyonları arasındaki iktidar mücadelesi, 26 Nisan 1978'de Halk fraksiyonundan Nur Muhammad Taraki liderliğindeki Marksist darbeyle ve Davud Han'ın devrilip ve öldürülmesiyle nihayete ermiştir. Afganistan'a Marksist ve Sovyet yanlısı askeri bir liderlik yerleşmiştir. Carter hükümetinin Sovyetlerin İran sınırları gerisindeki bu ilerleyişine kayıtsız kalması, İran Şahı için endişe ve kafa karışıklığına neden olmuştu. Temmuz ayında Dışişleri Bakan Yardımcısı ve ABD Büyükelçisi'nin İran'a komünist rejimi tanımasını tavsiye etmesiyle Şah'ın şaşkınlığı daha da arttı. Her ne kadar İran bu yıllarda en azından Afganistan örneğinde yakınlaşma sürecini devam ettirme yönünde adımlar atmış olsa da, Galtung'un teorisine göre İran, çevredeki merkezi rolü nedeniyle, Afganistan'ın dünya sisteminin merkezi olan Amerika Birleşik Devletleri'ne bağımlılığını derinleştirecek ve genişletecek adımlar atıyordu. Bu algı gerçeklerden çok da uzak değildir ancak yapısalcı teorilerin açıklayamadığı ve analiz edemediği şey, İran ve Afganistan gibi ülkelerin tarihi ve kültürel bağlarıdır.¹³⁷

¹³⁶ Saree al-Qalam Mahmoud, *Rationality and the Future of Iran's Development*, Middle East Strategic Studies Research Center Publications, Tehran, 2006, P. 48

¹³⁷ Masturi Kashani, Nasser, *Afghanistan, two-faced diplomacy*, first edition, Tehran: Iranshahr Publishing, 1993, P. 102

3.3.1.3. 1979-2001 Arası Dönem

Bu yıllarda Afganistan birçok çelişkiye ve çatışmaya sahne oldu. 1979 yazında radikal Marksist grup Halk Partinin darbesiyle Taraki hükümeti devrilmiş ve bu grubun lideri Hafızullah Emin, Taraki'yi öldürerek iktidara gelmiştir. Bu grubun aşırılıkçılığı ve şiddeti, anti Marksist İslami direniş hareketlerini güçlendirmiş ve genişletmiştir. Üyeleri yalnızca Afgan Peştunlardan oluşan Halk Partisi, üyelerinin çoğu Taciklerden oluşan rakip grup Parçam'ın bağlı kuruluşlarından parti ve hükümet kurumlarına karşı geniş çaplı bir tasfiye başlattı. Halk Partisi'nin aceleci ve akılsız eylemlerinin sonucu olarak Sovyetler Parçamis'in yardımına gelmiş; 27 Aralık 1979'da Afganistan'ın işgal edilmesiyle Amin ve yakın ortakları öldürülerek Halk fraksiyonu iktidardan indirilmiş ve işlerin dizginleri Parçam fraksiyonunun lideri Babrak Karmel'e devredilmiştir. Afgan Mücahitlerinin Moskova yanlısı komünist rejime karşı silahlı direnişi bu saldırının ardından başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri ve İran İslam Cumhuriyeti, aralarındaki mevcut çelişkilere rağmen, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'daki varlığını kendi çıkarlarına ve güvenliklerine yönelik bir tehdit olarak görüyorlardı. Bu arada Afganistan'ın Marksist rejimi de giderek gerilemeyle karşı karşıyaydı. Mayıs 1986'da Sovyetlerin tavsiyesi üzerine Karmel, Afganistan Demokratik Halk Partisi Genel Sekreterliği ve bu ülkenin liderlik konseyi başkanlığı görevinden alındı ve onun yerine Dr. Necibullah getirildi.¹³⁸

Dr. Necibullah, Marksist rejimin en uzlaşmacı figürüydü. Mihail Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'nde iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra Dr. Necibullah Afganistan'da iktidara geldi. "Gorbaçov" Sovyet güçlerini Afganistan'dan çekmek istiyordu ve bu nedenle Dr. Necibullah ulusal uzlaşma politikasını başlattı. Mücahitin ile bir koalisyon hükümeti kurmak için girişimlerde bulundu, ancak partilerin esnek olmaması nedeniyle başarısız oldu. Nihayet 1988'de Sovyet güçleri Afganistan'ı boşaltmış ve bundan sonra Mücahitlerin hükümet güçlerine yönelik saldırıları yoğunlaşmıştır. Sovyetler Birliği'nin askeri, siyasi ve mali desteğinden yararlanan Dr. Necibullah'ın hükümeti, Celalabad'daki Pakistan yanlısı savaş ağalarının İslami hükümetini ve Halk Partisi askeri darbesini bertaraf başarmıştır. Ancak 1991 yazında Sovyetler Birliği'nin ve komünist bloğun tamamen dağılmasıyla birlikte Afganistan'daki komünist rejim uzun süre dayanamayarak 17 Mayıs 1992'de

¹³⁸ Andishmand, Mohammad Akram, Years of aggression and resistance (1357-81), first edition, Kabul: Peyman Publishing House, summer 2004, P. 13

devrilmiştir. İran İslam Cumhuriyeti, Afgan direnişi sırasında çelişkili bir politika benimsemiştir. İran hükümetinin en temel hatası, yatırımın yalnızca Hazaralar ve Taciklerin bir azınlığını içeren Şii gruplarla sınırlı kalması ve Peştunlardan sonra Afganistan'ın ikinci en büyük nüfus grubu olan Farsça konuşan Sünni Taciklerin çoğunluğunu kapsamamasıydı.¹³⁹

Sonuç olarak İran İslam Cumhuriyeti uzun süre Afgan Mücahitlerine ve Şii gruplara daha çok sözlü destek ve propaganda desteği vermiş, Sovyet işgalcilerine karşı Afgan Mücahitlerine ciddi ve etkili destek vermekten kaçınmıştır. İran İslam Cumhuriyeti'nin Cenevre Anlaşması'na karşı çıkması, plansız dış politikasının doruk noktasıydı. Bu anlaşma 15 Nisan 1988'de Sovyet, Amerikan, Afgan ve Pakistan hükümetlerinin Sovyet ordusunun Afganistan'dan çekilmesi ve bu ülkede bir koalisyon hükümeti kurulması konusunda mutabakata varmasına dayanılarak imzalanmıştır. Afganistan krizinin düşüm noktasını çözen bu anlaşmaya İran'ın karşı çıkması, yalnızca İslam Cumhuriyeti'nin Afganistan'da spesifik bir stratejisinin olmadığını ifade etmekle kalmamış, aynı zamanda İran hükümetinin bu önemli anlaşmaya ilişkin sorumsuz genellemeleri birçok Afgan Mücahitinin ve hatta Şiilerin de öfkesine yol açmıştır. Ancak İran-Irak savaşının sona ermesi ve İran'ın dış politika aygıtına ilişkin daha uygun görüşlerin oluşturulmasının ardından, Afganistan'a yönelik geçmiş politikalarda köklü bir revizyona gidilmiştir, Afgan mücahit gruplarıyla daha kapsayıcı bir ilişki yönünde olumlu adımlar atılmıştır. Bu noktada İran İslam Cumhuriyeti, Afganistan'da İslam Devrimi'nin taşıyıcıları olarak gördüğü Afgan Şiileri tek taraflı olarak desteklemekten vazgeçmiş ve ağırlıklı olarak Farsça konuşan Tacikler olan Sünni Afganların ılımlı kesimleriyle ilişkiler kurmuştur. Ocak 1989'da İran İslam Cumhuriyeti, Gülbüddin Hikmetyar'ın aşırılıkçı grubu ve kralcılar dışında, önde gelen tüm Afgan güçlerinin ve gruplarının katılımıyla Uluslararası Afganistan Konferansı'nı düzenlemiştir.¹⁴⁰

3.3.2. Hamid Karzai Döneminde Afganistan-İran İlişkileri

¹³⁹ Hotak Zalmi, a brief review of political relations, Bom Sazeh Publishing House, Tehran, 2017, P. 22

¹⁴⁰ Venten, Andre, A bed and two dreams (the history of de-escalation 1962-1981), translated by Hoshang Mahdavi, 6th edition, Tehran: New Publishing, 1989, P. 10

3.3.2.1. Siyasi İlişkiler

İran ve Afganistan, bölgede ve dünyada birbiriyle çatışan iki dış politika izlemektedir. Bölgede Suudi Arabistan, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerin rolünü zayıflatmayı amaçlayan İran, Şii hükümetleri ve grupları açıkça desteklemekte, Amerika'nın bölgede varlığına karşı çıkmaktadır. İran dış politikası Lübnan'da Hizbullah, Irak'ta Haşdi Şabi, Suriye'de Hizbullah, Yemen'de Husiler, Afganistan'da Taliban gibi grupları desteklemekte, ayrıca Çin ve Rusya gibi önemli ülkelerle ittifak halindedir. Ancak Afganistan'ın dış politikası, iç barış ve istikrarın sağlanması ve bu sürece yönelik dış desteğin kazanılmasına yöneliktir. Afganistan'ın dış politikası, terörle mücadele ve güvenlik güçlerinin güçlendirilmesi konusunda Amerika Birleşik Devletleri ve NATO ile ittifak halindedir. Afganistan'ın bölgedeki dış politikası ise, Taliban'ı müzakere ve barış yapmaya zorlamak için, Taliban üzerindeki dini ve siyasi etkisi nedeniyle Suudi Arabistan ve BAE'nin desteğini sağlamaktır. Afganistan ve İran'ın çatışan bu iki dış politikası, iki ülke arasındaki ilişkilere gölge düşürmüştür. Yemen krizinde İran aslında Husileri desteklemiş ve Afganistan, Suudi Arabistan liderliğindeki koalisyona destek verdiğini açıklamıştır. İran, Basra Körfezi ülkeleriyle İsrail arasında ilişki kurulmasına karşı çıkmış, Afganistan ise sessiz kalmıştır. ABD politikalarına karşı çıkmak İran'ın dış politikasının başında yer almaktayken, Afganistan'ın ABD ile iki yönetim ve güvenlik anlaşması bulunmaktadır. Her ne kadar İran ve Afganistan birbirleriyle iyi komşuluk esasına dayalı bir ilişki kurmaya ve gerginlikten kaçınmaya çalışsa da Afganistan ve İran arasındaki ilişkilerde bölge ve dünya ülkelerinin ağır gölgesi her zaman önemli bir değişken olmuştur.¹⁴¹

3.3.2.2. İran'ın Afganistan'daki Muhalif Siyasi Gruplara Desteği

İran ve Afganistan yaklaşık 1000 kilometrelik ortak sınırı vardır. Bu sınırların güvenliğini sağlama işi ne İran ne de Afganistan tarafından ciddiyle yönetilmemektedir. 2010'dan bu yana, İran'ın Batı Afganistan'daki Taliban'la temas kurduğuna dair raporlar bulunmakla beraber, bunlar başlangıçta İranlı yetkililer tarafından yalanlanmıştır. Daha sonra Kabil'deki İran büyükelçiliği sadece Taliban ile

¹⁴¹ Mudassar Mustafa, Afghanistan and Iran; From economic cooperation to security concerns, Hasht Sobh newspaper, Kabul, 2019, P. 3

irtibatlarının olduğunu ifade etmiştir. Afganistan'daki durum kötüleştikçe bu temas desteğe dönüşmüş ve Tahran, Taliban'ın Batı Afganistan'daki ve İran sınırındaki illerdeki bir kolunu desteklemiştir. İran, sınırlarının güvenliği nedeniyle Taliban'la temas kurduğunu iddia etmiştir. Yani artık İran, Taliban'a sadece çağrı yapmakla kalmıyor, aynı zamanda siyasi destek de veriyor. Kabil, İran'ın Taliban'la ilişkisine doğrudan ve dolaylı olarak karşı olduğunu defalarca dile getirmiş ancak İran hükümeti Afganistan hükümetini defalarca desteklemiştir. Aslında İran, bu ülkede hareket ederek uluslararası izolasyondan kurtulmak için Afganistan'daki savaş ve barışın aktörlerinden biri olmak istemektedir.¹⁴²

İran rejimi yıllardır Orta Doğu'daki hedeflerine ulaşmak için İslamcı grupları vekil olarak kullanmaktadır. Mesela Lübnan'da Hizbullah'a, Filistin'de Hamas'a 1980'lerden bu yana destek verdiği bilinmektedir. Ancak daha az belirgin olan şey, İran'ın geniş bir bölgedeki birçok cephede düşmanlarıyla savaşmak için konuşlandığı ulusötesi bir Şii milis grupları ağı oluşturarak son zamanlarda artan vekalet savaşlarıdır. Tamamen Afgan Şii savaşçılardan oluşan ve İran'ın çıkarlarını savunmak için Suriye, Irak ve Yemen'e gönderilen bu yeni vekil güçlerden biri de Leşkar Fatimiyyun'dur. İran'ın vekalet savaşının bu ulusötesi yönü, ABD'nin ve onun Orta Doğu ve Güney Asya'daki müttefiklerinin çıkarlarını tehdit eden geniş kapsamlı bölgesel sonuçlara yol açabilir. Gerilla savaşı ve askeri istihbarattan sorumlu İran Devrim Muhafızları'na bağlı Kudüs Gücü, bölgedeki huzursuzluklara tepki olarak Fatimiyyun, Zainbiyoun, Amedyoun ve Haydaryoun adında dört Şii milis grubu kurdu. İsimleri ise İslam Peygamberi'nin aile fertlerinden seçilip Afganistan, Pakistan, Irak ve Suriye'den gelen savaşçılardan oluşuyordu. Hepsinin Orta Doğu'da farklı cephelerde savaşması gerekiyordu ama Fatimiyyun ordusu büyüyerek içlerinden en büyüğü ve en güçlüsü haline gelmiş; Suriye savaşında Tahran'ın müttefiki Beşar Esad'ı, daha sonra da Yemen'de Husileri desteklemiştir.¹⁴³

Fatimiyyun'un kökenleri Abu Dhar Tukay'na dayanmaktadır ve her ikisi de 1980'lerdeki İran-İrak Savaşı'nda ve daha sonra 1990'lardaki Taliban'a karşı savaşmak üzere İran tarafından tutulan Afgan Şii milis gruplarıydı. Aliriza Tausli liderliğindeki bu grupların bazı gazileri, 2013 yılında Devrim Muhafızları'nın Kudüs Gücü'nün üç yıl

¹⁴² Mortazavi Seyed Ali, analysis of Iran's foreign policy towards Afghanistan, Center for Strategic Studies of Cultural Relations, Organization of Islamic Culture and Communication, fifth year, 2nd issue, Tehran, 2010, P. 27

¹⁴³ <https://tolonews.com/fa/opinion-169821>

içinde 20.000'den fazla milisle bir ordu oluşturmak için kullandığı Fatimiyun çekirdeğini oluşturdu. Bu savaşçılar, "Şam'daki Ehl-i Beyt türbesini savunmak" amacıyla Afgan Şii mülteciler arasından kasıtlı olarak silah altına alınmıştı. Dini motivasyonları ne olursa olsun, Kudüs Gücü onlara yasal ikamet, çocukları için ücretsiz eğitim, sağlık sigortası, 1.500 dolara varan aylık ödemeler ve savaştan döndükten sonra sosyal statü gibi çeşitli maddi teşvikler de vermiştir. Hatta bazı kişiler, kabul edilmemeleri halinde tutuklanıp ülkeden sınır dışı edilmekle tehdit edilerek bu güçlere katılmaya zorlanmıştır. İran'da yaşayan yaklaşık 3 milyon Afgan mültecinin çoğunun sefil bir yaşam sürmesi, bir yandan ekonomik sorunların ağır baskısı, diğer yandan şiddetli yabancı düşmanlığının neden olduğu ayrımcılık, bu tür teşvikleri son derece cazip hale getirmektedir. Lashkar Fatimiyun gibi yerel vekil gruplar, Tahran'ın daha güçlü düşmanlarına karşı koymasının uygun maliyetli bir yoludur.¹⁴⁴

Suriye'deki savaşın yoğunlaşmasıyla birlikte Kudüs Gücü, Afganistan'daki Hazara Şii nüfusuna da ulaşarak Afganistan'ın başkenti Kabil de dahil olmak üzere birçok ilde asker toplama ağları kurmuştur. Bu yeni güçler, Kabil'deki İran büyükelçiliğine yakın seyahat acentelerini kullanarak Suriye ve Irak'taki türbelere hac ziyareti bayrağı altında hareket ediyordu. Bu güçler İran'a girdiğinde, Kudüs Gücü'nün tam bir gizlilik içinde yürüttüğü iki haftalık gerilla eğitimi ve temel silah eğitiminden geçirmiştir. Kısa bir ziyaret için Suriye'ye nakledilen bu grup, hızla Zeyneb'in türbesine götürülmüş ve ardından hemen savaş cephelerine gönderilmiştir. Tahminlere göre, 2013'ten 2019'a kadar 50.000'den fazla Fatimiyun militanı Orta Doğu'da savaşmış ve 5.000'den fazla ölü ve 4.000'den fazla yaralı gibi şaşırtıcı kayıplara uğramıştır. Bu grubun kurucusu Ali Rıza Tosali ve haleflerinden bazıları da ölenler arasında yer almaktaydı. Suriye'deki savaş hafıfledikçe bu savaşçıların bir kısmı İran'ın Husi müttefiklerini desteklemek için Yemen'e gönderilmiş, bir kısmı İran'a dönmüş ve birçoğu da Afganistan'a taşınmıştır. Ancak Kudüs Gücü, Suriye'de yaklaşık 8 bin Fatimiyun'dan oluşan aktif bir tugay bulundurmakta ve Afganistan'dakilerle temas halindedir. Afganistan'daki Şiiler, Sünni milislerin sürekli saldırıları ve Fatimiyyun'un bir Şii savunma gücü olarak ortaya çıkmasını sağlayan Taliban'ın yeniden iktidara gelme ihtimalinin artması karşısında kendilerini son derece savunmasız hissetmektedir.

¹⁴⁴ Tobias Schneider, Fatemiyoun Army: Afghan Fighters in the Syrian Civil War, Afghanistan Institute for Strategic Studies, Kabul, 2018, P. 3

Ancak Afganistan'da bu meselenin sonu bir türlü gelmemektedir. Fatimiyun, İran'ın çatışmalarla dolu bir bölgede "Şii mücadelesi" ideolojisiyle faaliyet gösteren Şii gruplardan oluşan yeni ulusötesi ağının birçok aktöründen sadece biridir. Kendisini Şii İslam'ın koruyucusu olarak tanıtan İran rejimi, Basra Körfezi'ndeki Sünni ülkeler ve tabii ki ABD başta olmak üzere pek çok düşmanla karşı karşıyadır. Bu varsayımsal varoluşsal tehditle karşı karşıya kalan İran, varlığını sürdürmek ve çıkarlarını ilerletmek için her türlü aracı kullanmaya çalışmaktadır. Lashkar Fatimiyun gibi yerel vekil gruplar, Tahran'ın daha güçlü düşmanlarına karşı koymasının uygun maliyetli bir yoludur ve bölgesel meseleler üzerinde muazzam bir etkiye sahiptir. Afgan hükümeti bünyesindeki kurumlar da dahil olmak üzere güvenlik teşkilatlarının çoğu şu ana kadar bu grubu küçümsemiştir. Ancak bu grup üzerinde beş yıl süren detaylı bir araştırmaya göre, Fatimiyun Tahran'ın Afganistan'daki vekil cephaneliğindeki ikinci Hizbullah olmaya hazır hale getirilmiştir.¹⁴⁵

3.3.2.3. Uyuşturucuya Karşı Ortak Mücadele

İran'ın doğu komşusu Afganistan, dünyadaki en büyük yasa dışı afyon üreticisidir ve yalnızca 2007 yılında 8070 ton afyon, yani dünya afyonunun %92'sini üretmiştir. Ayrıca bu ülke Fas'tan sonra dünyanın en büyük kenevir reçinesi üreticisidir. Zamanla Afganistan afyon ve türevlerinin en önemli üreticisi haline gelmiş ve üretim eğilimi bazı yıllarda dalgalanma gösterse de genel olarak eğilim yükselişe geçmiştir. Uyuşturucu ve terörizm, Afganistan'ı endişelendiren ve çabalamaya zorlayan başta sınır ve bölge ülkeleri olmak üzere tüm dünya ülkelerinin önemli sorunlarından biridir. Terörizm Afganistan için ciddi bir tehditti ve askeri çatışmaların ardından çeşitli cihatçı gruplar bu fırsatı kullanarak ülkede iktidarı bölerek güç kazandılar. Bir yandan terörizm bazı bölge ülkelerinden yoğun mali, lojistik ve istihbarat desteği alırken, diğer yandan narkotik onlar için iyi bir gelir kaynağıydı. 2001 yılından sonra Afganistan ve bölge ülkelerine yönelik en büyük tehdit uyuşturucudur.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Naeem Seyed, Lashkar Fatemiyoun: Afghan citizens in the role of Iranian fighters in Syria, Media Day, Kabul, 2021,P.12

¹⁴⁶ Ghafouri Hadi Sheikh, Explaining how Iran-Afghanistan relations were de-securitized in 2000-2019, Islamic World Fundamental and Applied Studies Quarterly, Tehran, 2020, P. 41

Aslında İran bu meşum olgunun ilk kurbanıdır. İran sadece malların transit geçiş yolu değil, aynı zamanda Afgan afyonu için de iyi bir tüketim pazarı olmuştur. Afganistan'da uyuşturucu üretiminin ortadan kaldırılması İran hükümeti için çok önemli. Afganistan'da üretilen uyuşturucuları batı ülkelerinin pazarlarına taşımak için İran topraklarını kullanan uluslararası uyuşturucu kaçakçılarıyla mücadelenin elbette ağır mali ve hayati maliyetleri olmuştur. Afgan hükümetinin uyuşturucu ekimiyle mücadele etmesi beklenmektedir. Yasa dışı uyuşturucu ticaretinin önemli bir sorun ve terörist faaliyetler için büyüyen bir itici güç olduğu gerçeği, milletvekilleri, araştırmacılar ve medya arasında ortak noktadır. Uzmanlar, terörist grupların kazançlı uyuşturucu ticaretindeki varlıklarını yavaş yavaş artırdığını ve gelirleri faaliyetlerini genişletmek için kullandığını öne sürmektedir. Uyuşturucudan elde edilen para, bu grupların silah ve teçhizat satın almasına, yeni işçi almasına, yetkililere rüşvet vermesine, geniş bir iletişim ağı ve güvenli evler kurmasına olanak tanımaktadır. Teröristler bu tesislerle daha fazla saldırı planlayıp gerçekleştiriyor. Ayrıca yasadışı uyuşturucu kaçakçılığının terör hareketine yardımcı olduğu varsayımı uyuşturucuyla mücadele politikasına da yansımıştır.¹⁴⁷

3.3.2.4. Ekonomik İlişkiler

İki komşu ülke olan İran ve Afganistan ekonomik, kültürel ve ticari olarak oldukça etkili işbirliği alanlarına sahiptir. İran ile Afganistan arasındaki ekonomik ilişkilerin genişlemesi, hem her iki ülke nüfusuna uygun bir çalışma ortamı yaratmakta hem de Orta Doğu pazarlarının bağlantısının da temelini oluşturmaktadır. Afganistan son yirmi yılda ekonomik yapısı bozulan bir ülke, İran ise mühendislik, petrokimya, petrol ve gaz teknolojisi yatırımı ve ihracatı gibi bazı ekonomik alanlarda değerli deneyimlere sahip bir ülkedir. Afganistan, Orta Asya'ya komşuluğu veya Batı Asya'ya yakınlığı açısından ayrıcalıklı bir konuma sahip olup, Orta Asya'dan İran ve Umman Denizi'ne mal taşınmasında bir kanal olma özelliğine sahiptir. İran'ın ekonomik yolu etkinleştirilirse en fazla faydayı Herat halkı elde edecek ve bu, aynı zamanda İran'ın Afganistan'daki müttefiklerine yaptığı dolaylı stratejik yardım olacaktır.¹⁴⁸

¹⁴⁷ Kaveh Karimi and Urzala Nemat, *Narcotics and Development in Afghanistan Analysis of National Policy and Actors*, Afghanistan Research and Evaluation Unit, Kabul, 2020, P. 28

¹⁴⁸ Sinaii Vahid, *Diplamasi Ektisadi Camhuri İslami İran Dar Afghanistan Ve Muduriyat İhtelafat Abi Do keşovar*, Fasil Name Mutaliyat Rahburdi Seyasat Omumi, Tahrán, 2018, S. 70

İki ülkenin ekonomik kapasiteleri arasında sınır pazarları, işlerin güçlendirilmesi, yatırımların arttırılması, kooperatif şirketlerinin arttırılması, tarım ürünleri, sanayi ve madenlerin geliştirilmesi, ekonomik ortaklık ve Afganistan'a ihracatın arttırılması sayılabilir. Afganistan Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2014 yılında İran'dan Afganistan'a 1 milyar 264 milyon doların üzerinde mal ihraç edildiğini açıklamıştır. Bu açıdan bakıldığında, Afganistan'ın ilk ithalat kaynağı İran'dır. İran'ın ardından 1 milyar 165 milyon dolarla Çin ve 1 milyar 86 milyon dolarla Pakistan ikinci sırada yer alıyor. Yaklaşık 650.000 kilometrekarelik yüzölçümü, yaklaşık 40 milyonluk nüfusu ve 930 kilometreyi aşan ortak sınırıyla Afganistan, İran'ın komşuları arasında jeoekonomik ve jeostratejik açıdan özel bir konuma ve öneme sahiptir. Dünya Ticaret Merkezi'nin istatistiklerine göre son birkaç yıldır Afganistan'ın ithalatının birinci kaynağı İran oldu. Afganistan'ın doğudan Çin'le sınır komşusu olduğu noktada bu konunun önemi daha da netleşmektedir. Afganistan ihtiyacının yüzde 90'ından fazlasını yurt dışından, özellikle de komşularından sağlamaktadır. İran, yıllık yaklaşık iki buçuk milyar dolarlık ticaretiyle Afganistan'ın ticaret ortaklarından biri olmuş ve 2014 yılında yıllık yaklaşık 237 megavatt miktarıyla Afganistan'ın önemli elektrik ihracatçılarından biri olmuştur. Afganistan'ın küçük ve orta ölçekli sanayileri de aynı şekilde etkili bir rol oynamaktadır. İran, Hindistan ve Afganistan arasındaki Çabahar anlaşması en önemli ortak ekonomik projelerden biri.¹⁴⁹

3.3.2.4.a. Çabahar Limanının Önemi

Çabahar limanı son yıllarda adından söz ettiren limanlardan biridir. Hürmüz Boğazı Umman Denizi'nin doğusundaki ayrıcalıklı konumu nedeniyle bu liman, Afrika, Asya ve Avrupa'ya giden ana gemi hatlarının güzergahı üzerinde yer almakta olup, Orta Doğu ülkelerinin en kısa iletişim ve transit yolu konumundadır. Asya ve Afganistan'dan Basra Körfezi, Doğu Afrika ve dünyanın diğer bölgelerine kadar uzanan pazarları kapsamaktadır. Çabahar limanı, İran'ın güneydoğusundaki en önemli liman olup İran'ın tek okyanus limanı olarak kabul edilen stratejik bir konuma sahiptir. Bu liman doğu İran'ın gelişmesinin tek anahtarıdır. Doğu transit güzergahı ve kuzey-güney koridoru üzerinde yer alması ve Hindistan'ın bu limana yatırım yapma isteği

¹⁴⁹ Abbasi Ebrahim, Iran's financial aid to Afghanistan: its goals and economic effects, Foreign Relations Quarterly, Tehran, 2011,P. 207

nedeniyle, Çabahar limanı gelişen bir ticaret merkezi olmaya uygun bir konumdadır. İran coğrafyasının bir parçası olan bu limanın Kuzey-Güney Koridoru üzerinde yer alması ve Afganistan ile bazı Orta Asya ülkelerine en kısa mesafeye sahip olması nedeniyle, İran'ın ciddi ilgi görmesine neden olmaktadır. Liman, siyasi ve ekonomik alanlarda büyük ve önemli bir rol oynayacak, aynı zamanda ekonomik bir otoyol haline gelecektir.¹⁵⁰

Afganistan'ın uluslararası sulara erişimi olmadığından her zaman Pakistan'a ihtiyaç duymakta ve ticaretini Karaçi limanı üzerinden gerçekleştirmektedir. Ancak Hindistan ile Pakistan arasında ve bunun sonucunda da Pakistan ile Afganistan arasında mevcut çatışma nedeniyle Pakistan, Karaçi limanını her zaman Afganistan'a ve Afganistan üzerinden de Hindistan'a karşı bir baskı aracı haline getirmekte, böylelikle de Afganistan'ın her yıl milyonlarca dolar zarara uğramasına neden olmaktadır. Bu nedenle Hindistan ve Afganistan, İran'ın da yardımıyla 2014 yılından sonra Çabahar limanını kullanma ve yatırım yapma kararı almıştır. Çabahar'ın gelişmesi ve büyümesi Afganistan için siyasi ve ekonomik alanda önem taşımaktadır. Siyasi açıdan ise Çabahar'ın kullanılması, Afganistan'a Hindistan'a yaklaşarak Pakistan'ı bypass etme fırsatı verecek ve bu da Pakistan'ın Afganistan üzerindeki baskısını azaltacaktır. Aynı zamanda Afganistan'ın Pakistan'la yaşadığı çatışmada Hindistan'la koordineli olarak Pakistan'a baskı uygulayabilmektedir. Mesafe açısından Çabahar limanı, Afgan ürünlerinin güneydeki uluslararası tüketim pazarlarına en yakın ve en uygun maliyetli geçiş merkezidir. Karaçi limanı ile karşılaştırıldığında bu liman Abbas Liman'tan yaklaşık 800 kilometre, Afganistan'a ise 90 kilometre daha yakındır. Ürünlerin bu ülkeye Çabahar üzerinden taşınmasının maliyeti Karaçi ve Bandar Abbas'ın nakliye maliyetinden neredeyse %50 daha ucuzdur. Yani bu, malların taşınmasının süresini ve maliyetini önemli ölçüde azaltacaktır.¹⁵¹

Afganistan'ın karayla çevrili yapısı, bu ülkenin dış ilişkilerinde, özellikle gıda tedariki ve ticareti açısından birçok kısıtlamayla karşı karşıya kalmasına neden olmuş ve olmaktadır. Bu ülkeye denize ulaşmanın en yakın yolları İran ve Pakistan ülkeleri üzerinden geçmektedir. Son yıllarda Afganistan ile Pakistan arasında birçok sınırın

¹⁵⁰ Amini Ali Akbar, Consequences and geo-economic effects of the development of Gwadar port and Chabahar port on the same day, 14th year specialized quarterly of political science, 45th issue, Tehran, 2018, P. 7

¹⁵¹ Abdul kadir ve Gulşan Saçdeva, Tahlil Stratijik Bandar Çabahar (Dar Ravabut seyasi İran Afghanistan Ve Hindustan), Merkez Mutaliyat Stratijik Afghanistan, Kabil, 2018, S. 4

kapatılması ve Pakistan'ın transit kısıtlamaları oluşturması, Afganistan'ın Çabahar limanına özel önem vermesine neden olmuştur. Öte yandan Orta Asya ülkelerinin Afgan toprağı üzerinden Hint Okyanusu ve Doğı Asya'ya daha hızlı erişiminin sağılanması, Çinli ve Hintli şirketlerin Afganistan'da demiryolu ve karayolu taşımacılığı alanında daha fazla yatırım yapmaları için ek teşvikler sağılayabilir.¹⁵²

Bu limanın açılması İran, Afganistan ve Hindistan ülkeleri arasındaki dayanışmayı güçlendirmiştir. Hindistan ve İran'ın yatırımlarıyla geliştirilen bu liman, Afgan iş adamlarına da en iyi koşulları sağıladı. Bu limanda yılda yaklaşık üç milyar dolarlık ekonomik alışveriş hacmiyle Afganistan'ın ticari ihtiyacının büyük bir kısmı karşılanmaktadır. Bu limanın geliştirilmesi, Afganistan'ın bu rotadan yaptığı ticaretin miktarını artırabilir ve bu ülkenin İran'la ekonomik faaliyetlere eskisinden daha fazla dahil olmasını sağılayabilir. Ancak yaptırımların bu plan üzerindeki etkisini azaltmak için İran'ın gereklilikleri yerine getirmesi gerekmektedir. Bu ticari limana yönelik yaptırımlar koşullarına göre İran İşlam Cumhuriyeti'nin stratejik gereklerinden biri de Afganistan'a transit geçişte özel indirimler sağılamaktır. Her ne kadar İran, Afganistan'la yapılan anlaşma kapsamında Çabahar limanında 50 hektarlık araziye ticari mülklerin depolanması için 50 yıllığına Afgan iş adamlarına vermiş olsa da; yine de ürünlerini belirlenen zamanda dünya pazarlarına sunabilmeleri için altyapı tesisleri oluşturarak ticari mülklerini Çabahar barajına aktarabilirler. Ayrıca, iki hükümet arasındaki anlaşmaya göre Afganistan, para alışverişi için bankacılık kolaylıkları sağılamak amacıyla ticari Çabahar limanında Afganistan Ulusal Bankası'nın bir temsilciliğini kurabilir. İran İşlam Cumhuriyeti, bu ticaretten elde ettiğı fırsatları etkin bir şekilde kullanarak, Afgan tüccarların işbirliğiyle temel mal ihtiyacının bir kısmını karşılayabilir, döviz açığının da büyük bir kısmını bu limandan karşılayabilir. Çabahar limanı, Afganistan'ın ticari ilişkilerinde Karaçi'ye göre daha etkin ve güvenli olup, Afgan tüccarların Pakistan rotasına olan bağımlılığını azaltmakta ve Afganistan'a yüz milyonlarca dolarlık transit hakkının yanı sıra dünyaya ulaşmak için iyi bir alternatif oluşturmaktadır. Ticari bağımlılık ve Afganistan'ın Pakistan'a geçişini azaltarak

¹⁵² Ranjbar Bismillah, The Importance of Chabahar and Gwadar Ports for the Region, Simiz Studies, Kabul, 2018,P. 208

Afganistan'ın dış ticaret politikasını Pakistan'a daha az bağımlı olarak tasarlamasına olanak sağlamaktadır.¹⁵³

3.3.2.4.b. Su Sorunu ve Afganistan'ın İran'a Yönelik Su Diplomasisi

2001 yılında Taliban'ın devrilmesinden sonra Afganistan'ın su yönetiminde birçok gelişme yaşanmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, tarım Afganistan ekonomisinde önemli bir yere sahiptir ve su sektörü altyapılarının yenilenmesi ve yeniden inşası ile tarımın yaygınlaştırılması bu ülkenin kalkınma önceliklerinden biridir. Gıda güvenliği, istihdam yaratma ve daha fazla istikrar arayışı içinde olan Afgan hükümeti, tarıma yatkın bir alanda baraj inşa etme, su iletim ağları geliştirme ve sulama ağları inşa etme ve yeniden canlandırma yönünde programlar yürütmektedir. Bu, su kaynaklarının daha fazla kullanılması anlamına gelmekte, aşağı havza ülkelerinde endişeye neden olmakta ve bölgedeki istikrarsızlığı artırabilmektedir. Afganistan'daki gelişmeler sadece tarımsal kalkınmayla sınırlı değil, su kaynaklarının daha temelden yönetilmesi de bu ülkenin öncelikleri arasında yer almaktadır. Afganistan'da ulusal su geliştirme stratejisi taslağının hazırlanması, su yasasının onaylanması ve diğer birçok stratejik belgenin taslağının hazırlanması bu dönemin sonuçlarıdır. Ayrıca Afgan hükümeti geçtiğimiz yıllarda sınır sularının yönetimi alanında da bazı hamleler yaptı. Afganistan'ın Pakistan ve İran hükümetleriyle ortak su kaynaklarına ilişkin müzakereleri de bu yönde görülebilir. Sınır suları yalnızca bir çatışma kaynağı değildir ve bölgesel işbirliği için uygun bir platform da sağlayabilir; Ayrıca Afganistan, Orta Asya ülkeleri, Hindistan ve Pakistan arasında bölgesel iletişimi genişletecek çok sayıda ekonomik proje uygulanmaktadır.¹⁵⁴

Afganistan, yeterli ve uygun su kaynaklarına sahip olmasına rağmen, bu doğal kaynakların doğru yönetilememesi nedeniyle ciddi bir su kriziyle karşı karşıyadır. Hidrolojik olarak İran'ın yukarısında bulunan bu ülke, temel ekonomik dayanağı olarak tarımın yeniden canlanmasını istemektedir. Afganistan ve İran, Kara Kum, Ptergan-Haf ve Hamon-Hirmand olmak üzere üç havzayı paylaşmakta ve Harirud ve Hirmand nehirleri bu iki ülke arasında paylaşılan iki ana nehir durumundadır. Helmand Nehri,

¹⁵³ Yusuf Nasser, Afghanistan and Iran's effective regional economic and political strategies based on Chabahar port, Quarterly Journal of Strategic Public Policy Studies, Volume 8, Number 28, 2018, P. 98

¹⁵⁴ Nabavi Ali Reza, Afghanistan's water diplomacy towards neighboring countries and its effect on Afghanistan-Iran relations after the fall of the Taliban, Mashhad University Science Association, Mashhad, 2020,P. 5

1300 kilometre uzunluğuyla Afganistan'ın en uzun nehridir. Bu nehir, Kabil'in batısındaki Hindukuş dağlarından doğmakta, bu nehre beş kol daha katılmakta ve sonunda İran ve Afganistan sınırındaki Hamun gölüne akmaktadır. Bu nehrin havzası Afganistan'ın toplam alanının yaklaşık %41'ini ve bu ülkenin tarım arazilerinin %31'ini kapsamaktadır. Düz ovalar ve nispeten sıcak hava, bu bölgeyi tarımsal kalkınma projeleri için oldukça çekici hale getirmiştir. 1875 yılından bu yana İran'ın Afganistan'ı tanımasıyla birlikte Hirmand suyunun paylaşımı konusunda iki ülke arasında her zaman bir anlaşmazlık yaşanmış ve bu konu halen geçerliliğini korumaktadır. İran ile Afganistan arasındaki su anlaşmazlığının kökeni, 1872 yılında Hirmand'ın ana kolunda bu iki ülke arasındaki sınırı belirleyen İngiliz generali Goldsmith'e kadar uzanıyor. Suyun nasıl bölüneceğine dair herhangi bir noktaya değinmeden sadece Hirmand'ın kenarındaki tarımsal suya müdahale edilmediğinden bahsetti. 20. yüzyılın başında Afgan hükümeti Hirmand'ın Afganistan'a ait bir iç nehir olduğunu iddia ediyordu ve bu konuda herhangi bir tartışma yoktu. Helmand Nehri'nin her iki ülke açısından büyük önemi göz önüne alındığında, bu nehrin su kaynaklarının niteliği ve niceliği, son birkaç on yıldır Afganistan ile İran arasındaki anlaşmazlıkların oluşmasında önemli konulardan biri olmuştur. Bu havzadaki su paylaşımı konusundaki anlaşmazlıkları sona erdirmek amacıyla 1973 yılında İran ve Afganistan hükümetleri arasında Helmand Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma, iki ülke arasında su meselesine ilişkin en önemli hukuki kural olarak kabul ediliyor.¹⁵⁵

Helmand Antlaşması'na göre Afganistan, İran'a normal su yıllarında saniyede 22 normal metreküp su vermeyi taahhüt etmişti. Daha sonra Afganistan hükümeti, İran'ın Helmand'dan aldığı su payına dört metreküp daha ekledi. Ayrıca bu anlaşmanın beşinci maddesinde, aşağı Helmand deltasında daha fazla su mevcut olsa ve İran tarafından kullanılabilir olsa bile, İran'ın mutabakata varılan miktardan daha fazla su alma iddiasının bulunmadığı belirtiliyor. Harirood, İran-Afganistan ilişkilerine gölge düşüren bir diğer nehirdir. Harirud-Marğab drenaj havzasının iki ana nehrinden biri olan bu nehir, yaklaşık 78 bin kilometrekarelik alanıyla Afganistan'ın su kaynaklarının yaklaşık %12'sini, nüfusun %8'ini ve Afganistan tarım arazisinin %11'ini sağlamaktadır. Sınırları içerisinde kendine ait bir yeri vardır. Afganistan'ın orta dağlık bölgelerinden doğan Harirud, doğu-batı doğrultusunda Herat ilinin verimli

¹⁵⁵ Mohammad Reza Dehshiri, Iran's Hydro-Diplomacy Towards Its Neighbours, Quarterly Journal of The Macro and Strategic Policies, Tehran, 2009, P. 607

ovaları ve önemli Herat kenti içinden geçmektedir. Daha sonra İran-Afganistan sınırının bir kısmını ve İran-Türkmenistan sınırının bir kısmını oluşturur ve sonunda Türkmenistan'ın kumlarında kaybolur. İran ve Türkmenistan'ın Harirud Nehri üzerine ortaklaşa inşa ettiği Dosti Barajı'ndan, bu nehrin ana vatanı olan Afganistan'a pay verilmedi.¹⁵⁶

2016 yılında Afganistan'ın Harirud'da Afganistan-Hindistan dostluk barajı olan Salma Barajı'nı inşa etmesi, Razavi Horasan eyaletindeki su krizini ağırlaştırmış ve nehrin aşağısındaki ülke olan İran İslam Cumhuriyeti'nin endişesine neden olmuştur. Afganistan ile İran arasında Harirud nehri suyunun paylaşımı konusunda herhangi bir anlaşmanın bulunmadığı unutulmamalıdır. İran'ın Harirud Nehri üzerindeki iddiası da iki ülke arasında görüş ayrılıklarına neden olmuştur.¹⁵⁷

3.4. Afganistan-Rusya İlişkileri

3.4.1. Hamid Karzai Öncesi Dönemde Afganistan-Rusya İlişkileri

3.4.1.1. 7 Temmuz 1973 Darbesinde Sovyetler Birliği'nin Rolü

Moskova yönetimi, 1947'den itibaren ülkenin Sovyetler Birliği'ne yakınlığını göz önünde bulundurarak Afganistan'daki etkisini yoğunlaştırmıştır. Aslında, Sardar Davud Han lehine 1773 darbesinin gerçekleştirilmesinde Sovyetlerin dolaylı rolü bilinmektedir. Her ne kadar 1978 darbesine müdahaleyi Sovyet otoriteleri kabul etmese de gelecekte böyle bir itirafın olma ihtimali mevcuttur ve her halükarda belgeler bu konudaki her türlü şüpheyi ortadan kaldırmaktadır. Rusya'nın bölgedeki uzun vadeli hedefleri göz önüne alındığında, Afganistan'ın bağımsızlığının başlangıcından itibaren Ruslar, Afgan ordusuna ve ekonomik projelere odaklanmış, askeri subayları ve KGB paralı askerlerini eğiterek orduya sızmıştır. Muhammed Davud Han 1953'te tahta geldiğinde Sovyetlerin hayatta kalmasının ilk aşaması başladı. Brejnev'in doktrini doğrultusunda, Afganistan'ın anayasasının yapıldığı on yıl boyunca Sovyet devlet adamları, Afganistan'daki Halk Partisi'ne ve Parçam Partisi'ne

¹⁵⁶ Arağançi Seyed Abbas, Diploması Abhay Faramarzi Darsi Bary İran, Merkez Mutaliyat Seyasi, Tahrân, 2017, S. 137

¹⁵⁷ Murad Kaviani Rad, Construction of Selma Dam and Water Security of Northeast Iran, Analysis Quarterly, Tehran, 2020, P. 27

çok yönlü destek sağladılar. Söz konusu taraflar aracılığıyla Afganistan'da diplomatik yollarla iktidarı ele geçirmeye çalıştılar ancak diplomatik gelişmelerin süreci farklıydı. Sovyet politikacıları, mevcut durumda, Vietnam'daki yenilgi ve "Su Kapısı" meselesi de dahil olmak üzere çeşitli nedenlerden dolayı ABD'nin uluslararası arenada görece zayıfladığına inanıyordu. Öte yandan bağlı oldukları partilerin Afganistan'da iktidara gelemeyeceklerinin de farkındaydılar. Muhammed Davud Han'ın hırsının farkında oldukları için, ordudaki ve bağlı partilerdeki bağımlı güçlerini örgütleyerek 1973'te Muhammed Davud Han liderliğinde bir darbe tasarlayıp gerçekleştirdiler. Darbenin başarısının ardından Şahı lağvedilerek Afganistan'da yeni bir cumhuriyet kuruldu.¹⁵⁸

Davud Han, darbeden sonraki ilk konuşmasında Peştunistan meselesine vurgu yapmıştır. İlk adımda Batı taraftarlarını ve Sovyetler Birliği karşıtlarını bastıran Davud Han, otoritesini tam olarak tesis etmesinin ardından, Moskova'nın ajanları tarafından İslam'a ve toplumun İslami değerlerine karşı kapsamlı yıkıcı faaliyetler başlatılmıştır. Muhammed Davud Han'ın başkanlığının başlangıcında birçok Sovyet muhalifi bastırılmış, Afgan bayrağının logosu değiştirilmiş, mihrap ve minber yerine kartal resmi yerleştirilmiştir. Komünistlerin işgali, hükümetin İslam karşıtı ve yararsız programları, Müslümanlara ve diğer Rus politikalarına karşı çıkanlara yönelik baskı, boğma ve hatta toplu katliamlar Afgan halkının artan memnuniyetsizliğine neden olmuş ve diktatörlük rejimini devirmeye yönelik ayaklanmalar başlamıştır. Bu ayaklanmalar sonuç vermese de Davud rejiminin temellerini sarsmış ve Kremlin'i korkutmuştur. Davud'a karşı yapılan birçok darbe ortaya çıkarılmış ve daha başlamadan KGB'nin yardımıyla engellenmiştir. Pakistan'daki Rusların Davud'a baskı yapmak için Afganistan'a karşı hamle yapmasının ardından Rusların emirleri Davud için önemini yitirmeye başlamıştır. Dış baskıların yanı sıra, iç ekonomik, siyasi ve sosyal baskılar da Davud rejimini tehdit ediyordu. General Mohammad Davud Han'ın 1973-1978'deki iktidarı sırasında anayasayı değiştirmesi, hükümetin sorumluluklarını Halk Partisi ve Parçam üyelerine devretmesi ve Sovyetlere çok fazla güvenmesi, danışmanlarının hükümetin tüm şubelerinde yaygın olarak bulunması ve muhalefetin bastırılması ülkenin krize ve güvensizliğe uğramasına neden olmuştur. İç ve dış durum kritik hale gelince, Muhammed Davud Han, Amerikalılar ve onların bölgesel

¹⁵⁸Al-Lotfi Zohr, Hükümet Mohammed Davud Han Dar Afghanistan 1973-1978, Büyük Horasan: Yıl 5, Sayı 14, 1392, Tahrân, S. 86

müttefikleri Pakistan ve İran ile müzakereler yoluyla egemenliğini sürdürmeye çalışmış, bu durum da Sovyetler Birliği'nin tepkisini çekmiştir.¹⁵⁹

Muhammed Davud'un komünist yoldaşlarının artan aşırılık ve talepleri, Davud Han komünistleri kabineden temizlemeye başlayana kadar onunla ilişkilerini gerdi. İktidarının son günlerinde, Komünist Partinin iki grubunun (Halk ve Parçam) liderlerini, rejimine karşı komplo kurmak suçlamasıyla tutuklamış ve onları yargılamak istemiştir, ancak Komünistler onu affetmemiş ve 1978 kanlı bir darbe başlamıştır. Bu darbe sonucunda Davud Han ve ailesi öldürülmüş ve rejimi de yıkılmıştır. Öte yandan partinin iki fraksiyonu yani Taraki liderliğindeki Halk fraksiyonu ile Davud Han'ı devirmek için Rusların baskısıyla ittifak kuran Karmel liderliğindeki Bayrak fraksiyonu arasındaki iç farklılıklar yeniden artmıştır. Karmel ve destekçileri önce sürgüne gönderilmiş, ardından Nur Mohammad Taraki rejimine komplo kurma suçundan yargılanmışlardır. Öte yandan yeni Afgan rejimini ilk tanıyan ülkeler Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri oldu. Aynı yılın sonunda Taraki, Afganistan bayrağını değiştirerek bu ülke için Sovyet bayrağına çok benzeyen yeni bir bayrak seçmiştir.¹⁶⁰

3.4.1.2. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı İşgali

Afganistan'daki devrimden sadece bir yıl sonra Sovyet ordusunun Afganistan'ı işgal etmesi, dönemin en önemli olaylarından biridir ve bu olaydan sonra bu ülke, büyük güçler ile bölgesel hükümetler arasındaki çatışmanın arenası haline gelmiştir. Aslında monarşinin yıkılıp Muhammed Zahir Şah'ın kuzeni Muhammed Davud Han tarafından 1973'te ilk cumhuriyetin kurulmasından Kızıl Ordu kuvvetlerinin 1988'de geri çekilmesine kadar olan süreçteki bu gelişmelerin de incelenmesi gerekir. Pek çok araştırmacı, Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesini ve bu ülkenin yenilgisini, sonuçta Sovyetler Birliği'nin çöküşüne yol açan Soğuk Savaş'ın sonu olarak görmektedir.¹⁶¹

Moskova yönetimi, Afganistan'ın işgalini, Basra Körfezi'ne ulaşip hakim olmaya yönelik büyük bir planın hayata geçirilmesinde ilk adım olarak görüyordu.

¹⁵⁹ Ch Magnus, Ralph and Nabi, Eden. Afghanistan, Rouhani, Marx, Mujahid, translated by Qasim Maleki, Tehran, Ministry of Foreign Affairs Publications, 2001, P. 185

¹⁶⁰ Mesbahzadeh, Seyyed Baqer. Brief political history of Afghanistan, Mashhad: Marandiz Publishers, 2009, P. 150

¹⁶¹ Haqjo, Mir Agha, Afghanistan and Foreign Interventions, Majlisi Publications, Tehran, Print First, 2001, P. 308

Diğerleri, Sovyetler Birliği'nin, sınırlarına yakın Amerikan yanlısı bir Afgan hükümetinin ortaya çıkması tehdidini önlemek için askeri güçlerini gönderip güçlendirdiğine inanıyordu. Ayrıca İslam devriminin yükselişi ve İran'da zafere ulaşmasının Afganlar için Afganistan'ı yöneten Marksist hükümete karşı mücadele konusunda onlara umut verecek bir model oluşturulacağından korkuluyordu. Ayrıca Kabil rejiminin düşmesi durumunda Afganistan'da Sovyetler Birliği'nin yanında bağımsız ve tarafsız bir İslam Cumhuriyeti'nin kurulabileceği ve Sovyetlerin İslami bir mücadele riskiyle karşı karşıya kalacağını kesin olduğu da söylenebilir. Öte yandan bu rejimin Çin ile Sovyet güvenliğine gerçek bir tehdit oluşturabilecek yakın ilişkiler kurması da mümkündü, dolayısıyla Sovyetler Birliği kendi mahallesinde yeni bir düşmanın olmasını istemiyordu. Ayrıca Nur Mohammad Taraki, Bağlantısızlar Konferansı'na katılmak üzere 1978 de Havana'ya gitmiş ve dönüşte Sovyetler Birliği'ne giderek Sovyet Başkanı Brejnev ile görüşmüştür. Bu görüşmede Ruslar, Taraki'yi Hafızullah Emin'in aşırı şiddeti konusunda uyarırken, diğer yandan Hafızullah Emin'in Amerikalılara yanaştığı yönünde dedikodular da ortaya çıkmıştır. Eldeki delillere göre bu görüşmede Ruslar, Hafızullah Emin'i olay yerinden uzaklaştırabilecek Taraki'ye yeşil ışık yaktı. Sovyetler Birliği'ndeki Afgan heyeti arasında yer alan Emin'in casusları, bu görüşmelerin sonucunu kendisine bildirmiş ve bu sürecin ardından Taraki Afganistan'a girdiğinde Emin onu iktidardan indirmiş ve ardından öldürmüştür.¹⁶²

Taraki'nin öldürülmesinin ardından Hafızullah Emin iktidara gelmiştir. Ruslar, dış politikada beklenmedik bir dönüş yapmış, Amerika ile ilişkiler kurma ve muhalif güçlerin bir kısmıyla hassas pozisyonlardan Sovyet ajanlarını çekme konusunda anlaşmaya varma ve onun hükümetine güvenmeme gibi birçok nedenden dolayı Hafızullah Emin'in hükümeti hakkında endişeliydi. Hafızullah Emin, Sovyetlerin Afganistan ve bölgeyle ilgili planlarıyla koordinasyon sağlayamadı. Ruslar sonunda onun Amerikalılar ve Pakistan'la bağlantısı olabileceği sonucuna varmış ve onu ortadan kaldırmaya ve yerine Babrak Karmal'ı hazırlamaya karar vermiştir. Sovyetlerin Afganistan'ı işgali, Barak Karmal yetkililerinden yardım isteme bahanesiyle gerçekleştirilmiştir. Bu saldırıdan bir gün sonra Karmel, Afganistan'da darbeyle iktidarı ele geçirmiştir. Bu nedenle Ruslar kendilerini çıkmazda hissetmiş ve

¹⁶² Tabesh Heravi, Soviet invasion and defeat in Afghanistan, Al-Mahdi Charity Publishing House, Herat, 2013, P. 15

Afganistan'ı işgal edip görünürdeki bağımsızlığına son vererek sonraki adımlara kendilerini hazırlamaya karar vermiştir.

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'daki askeri işgal dönemi iki aşamaya ayrılabilir. Aralık 1979'dan Mayıs 1986'ya kadar olan birinci dönemde Sovyetlerin politikası stratejiden çok savaştı. 1986'dan 1989'a kadar olan İkinci aşamada, Mihail Gorbaçov'un iktidara gelmesinden ve ordunun bu savaşı kazanamayacağını fark etmesinden bir yıl sonra, Moskova'nın politikaları ulusal uzlaşmaya dayalı siyasi bir yöntem haline gelmiştir. Sovyet Rusya'nın tarihi, bu ülkenin komşularına yönelik saldırılarının tarihidir. Afganistan'ı 1920'lerde ve 1930'larda üç kez işgal etmişlerdir. Ne zaman Rus çarları Afganistan'ı kendi etki alanlarına almaya çalışsa da Büyük Britanya onlara engel oluyordu.¹⁶³

Afganistan'ın askeri işgaline ilişkin çeşitli görüşler dile getirilmiştir. Bu ülkenin jeostratejik konumu Basra Körfezi, Umman Denizi ve Hint Okyanusu'na erişim açısından önemlidir. Bir diğer bakış açısı da Çin ile rekabetti. Vietnamlılar, Sovyetlerin desteğiyle Kamboçya'ya saldırmış, Çin, Vietnam'ın yenilgisiyle onları geri çekilmeye zorlamış, bu da Rusların itibarını büyük ölçüde zedelemişti. Sovyetler bu zararı Afganistan'ı işgal ederek telafi edebilirdi. Afganistan'dan yardım talebi, bu ülkeye asker gönderilmesi talebi, Sovyetler Birliği'nin saldırısını meşrulaştırmak için kullandığı örneklerden biriydi ki, bu elbette sadece bir iddia değil, teyit edilmiş bir konudur. Demokratik Cumhuriyet hükümeti Hafızullah Emin başkanlığındaki Afganistan, Sovyetler Birliği'ni Afganistan'a Rus birlikleri göndermeye davet etmiştir.¹⁶⁴

27 Aralık 1979'da, Afgan ordusu askerlerinin desteklediği Kızıl Ordu özel kuvvetleri, dönemin Cumhurbaşkanı Hafızullah Emin'e suikast düzenledi ve Kabil'deki önemli hükümet tesislerini işgal etti. Nihayet 23 Aralık 1979 günü saat 18.00'de Sovyet güçlerinin sarayı işgal etmesi ve saray savunucuları ile Rus askerleri arasında çatışma çıkması sonucu Emin öldürüldü. 6 Temmuz Cuma sabahı şehrin sokakları ve hassas bölgeleri Rus askerleri ve tanklarıyla dolmuştu. Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi uluslararası tepkilere yol açmış ve dünya ülkeleri bunu kabul etmemişti. Bu

¹⁶³ H. Magnus, Ralph. Afghanistan, Rouhani, Marx, Mujahid, Translated by: Qasem Maleki, Tehran, Ministry of Foreign Affairs Publishing House, 2001, P.79

¹⁶⁴ Fonten, Andre, A bed and two dreams (the history of de-escalation - 1962-81), translated by Hoshang Mahdavi, Tehran, New Publishing House, 6th edition, 1996, P. 132

nedenle dönemin ABD Başkanı Jimmy Carter, Sovyetlerin Afganistan'daki eylemini İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana barışa yönelik en büyük ve en ciddi tehdit olarak nitelendirmiştir. Savaş devam ederken çok sayıda Sovyet askeri öldürülmüştür. Öte yandan, Sovyet askeri liderleri arasında da anlaşmazlıklar vardı; Ordu karargâhındaki bazı generaller, Sovyet güçlerinin müdahale etmesi durumunda kilit şehirlerin ve noktaların güvenliğini ele geçireceklerine ve savaş operasyonlarını Afgan ordusuna bırakacaklarına inanıyordu. Hem Rus generallerin hem de Afgan direniş liderlerinin anıları, Kızıl Ordu'nun başlangıçta askeri üslerde kalmak istediğini, ancak Mücahitlerin saldırıları genişledikçe savaş alanına sürüklendiğini gösteriyor. Afganistan halkı, Taraki'nin himaye ettiği ve dayattığı rejime karşı mücadele için en başından itibaren ayağa kalkmış ve mücadelelerinin kapsamını ve kapsamını her geçen gün artırmıştır. Afganistan'daki durumun tırmanmasının ardından Taraki, Eylül 1979'da Sovyetler Birliği'ni ziyaret ederek Brejnev ve Gromyko ile görüşmelerde bulunmuş. Ancak sadece birkaç gün sonra, 14 Eylül 1979'da dönemin Afgan başbakanı ve savunma bakanı Hafızullah Emin, görünüşe göre Ruslardan aldığı yeşil ışıkla Taraki'ye suikast düzenlemiş ve yeni cumhurbaşkanı olarak iktidara gelmiştir. Önceki hükümetlerden farklı olarak halkın hak ve yasal özgürlüklerine saygı göstermeyi, başta İran ve Pakistan olmak üzere komşularıyla dostane ilişkiler sürdürmeyi planladığını açıklamıştır.¹⁶⁵

Afganistan'daki Kızıl Ordu, Afganistan'ın her köşesinde siperler ve üslerin bulunduğu tamamen düzensiz bir savaşla karşı karşıyaydı. Afgan halkının Marksist sisteme destek vermemesi, Demokratik Halk Partisi içindeki farklılıkların varlığı ve Marksist hükümetlerin gerekli otoriteyi kazanamaması ve yaygın silahlı ve kurtuluş hareketlerini kontrol altına alamaması, Rusların şunu fark etmesine yol açmıştır: Ülke ordusunun savaştığı hükümetler her bakımdan güçsüz ve acizdir. Bir başka ifadeyle Afganistan'daki direniş hareketi durdurulamazdı. Gerilla direnişinin kısa sürede sona ermesini ümit eden müşterek kuvvetler de hayal kırıklığına uğradı. Popüler bir üssün olmayışı, Afganistan'ın özel coğrafi konumu, sınırların kontrol edilememesi ve başta ABD ve Pakistan olmak üzere Mücahitlere askeri yardım gönderilmesi, Afganistan'da ortak işgal ve hükümet güçlerinin topraklanmasına neden olmuştur. İşgalin başlangıcında Ruslar, Afganistan'ı en fazla bir hafta içinde ele geçirip kontrolleri

¹⁶⁵ Nawaz Han, K. Soviet Interests in Afghanistan and Implication upon Withdrawal. Master of Military Art and Science. Thesis, United State Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas, 10-100.1990, P. 11

altındaki cumhuriyetlere entegre edebileceklerini düşünüyorlardı. Ancak Ruslar, Afgan halkının şiddetli direnişiyle karşılaştı.¹⁶⁶

Ancak bu sırada Rusya'da Gorbaçov, uzun bir iktidar mücadelesinin ardından muhafazakarları ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin eski kuşağını yenmiş, yeni fikirlerle ve büyük hayallerle iktidara gelmişti. Gorbaçov iktidara geldiğinde Batı'ya yakınlaşmanın yollarını aramaya başlamış, silah kontrolü müzakerelerini durdurmuş ve siyasi ilişkiler için yeni bir temel oluşturmuştur. Dış politikasındaki bu dönüş sloganından kaynaklanıyordu. Rusya'nın ekonomik, siyasi ve ideolojik iflasını ve sefaletini iyi anlayan ve kendisi de Batı liberal demokrasisinin bazı siyasi ve entelektüel uygulama ve ilkelerinden derinden etkilendiği anlaşılan Gorbaçov, Reformun Prostroika'sı ve Şeffaflığın Glasnost'u olarak bilinen bu reformu, Sovyet politikasındaki hem ulusal hem de uluslararası önemli değişiklikler hakkındaydı. Bunlardan biri Afganistan'daki Sovyet askeri politikasının değişmesi ve komünist ideolojinin zorla dayatılmasıydı. O ise Sovyet askeri varlığının Afganistan'da devam etmesini ulusal alanda büyük kayıpların kaynağı ve otoritesine engel olarak değerlendiriyor ve Rusları bu boğucu girdaptan kurtaracak bir plan yapmaya çalışıyordu.¹⁶⁷

Rusya'nın çekilmesi başlangıçta, çekilme sonrasında Kabil'de iktidarı ele geçirecek bir hükümet konusunda anlaşma sağlanamaması nedeniyle ertelenmişti. Moskova ve Vashington ya da her ikisi de geniş tabanlı bir koalisyon rejimi kurmak için Afgan bağlı kuruluşlarına verdikleri destekten vazgeçmeye istekli olsaydı, çatışma daha erken sona erebilirdi. Çünkü ne Afganistan Komünist Partisi ne de Pakistan destekli direnişin köktendinci unsurları Afgan halkının örgütlü çoğunluğunu temsil ediyordu. 26 Aralık 1988'de eski Sovyetler Birliği ordusunun son birlikleri Mücahitlerin mücadelesi sonucunda Afganistan'dan çekildi ve ülkedeki on yıllık varlıkları sona ermiştir.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Andişmend, Mohammad Ikram, Salhay Tecavoz Ve Mokavomet, İntişarat Peyman Kabil, 2004, S. 83

¹⁶⁷ Kalinovsky, A. M. A Long Goodbye: The Soviet Withdrawal from Afghanistan. Harvard University Press, 2011, P. 71

¹⁶⁸ Masturi Kashani, Naser. Afghanistan Two-Face Diplomacy, Tehran: Iranshahr Publishing House, First Edition, 1992, P. 371

3.4.2. Hamid Karzai Döneminde Afganistan-Rusya İlişkileri

11 Eylül 2001 olayı, Afganistan'ın tehlikesini ve kökten dinciliğin başta Rusya Federasyonu olmak üzere dünyaya ihraç edildiğini en üst düzeyde ortaya koymuştur. Orta Asya ülkelerinin liderlerini İslami köktencilik ve aşırılık tehlikesi konusunda defalarca uyanan Rusya, çoğu zaman yakınlaşma yaratmak amacıyla da bu fırsattan en iyi şekilde yararlanmış, kendisini terörle mücadelede ABD'nin müttefiki olarak göstermeye çalışmıştır. Putin'in Rusya'daki çabaları kısa vadede faydalı olsa da uzun vadede Rusya'ya Afganistan'da güçlü bir dayanak sağlamadı ve ülke, Afganistan'da uluslararası statüsüne layık bir yer bulamadı. Bugün Afganistan uluslararası ve bölgesel güçlerin çıkarlarının birleştiği yer olsa da, ülkenin ve çeşitli aktörler gözündeki konumunun daha iyi ve doğru anlaşılması, daha verimli politika yapımında ve ülkenin ulusal çıkarlarının sağlanmasında kullanılabilir.¹⁶⁹

3.4.2.1. Siyasi İlişkiler

Rusya, 2001 yılında Afganistan'da ABD-İngiliz terörle mücadele operasyonunun başlatılmasını şiddetle desteklemiş ve o zamandan beri operasyonun Rusya'nın da düşmanı olarak kabul edilen uluslararası terörizme karşı olduğunu ilan etmiştir. Daha sonra Rusya ve ABD, konunun öneminin farkına vararak 24 Mayıs 2002'de terörle mücadelede ortak işbirliği beyanı yayınladılar. Ayrıca, istikrarlı ve sürdürülebilir bir Afgan hükümetine duyulan ihtiyacın ve Afganistan'ın El Kaide ve Taliban'dan temizlenmesinin gerekliliğini vurgulayan yeni Rusya-ABD stratejisi hakkında ortak bir bildiri de imzaladılar. 20 Aralık 2001'de Rusya, Afganistan'daki durumla ilgili BM Güvenlik Konseyi kararına olumlu oy kullanmış ve ABD'nin Afganistan'daki operasyonuna desteğini açıklamıştır. Moskova yönetimi sadece yeni Afgan hükümetine insani yardım yapacağını duyurmakla kalmamış, aynı zamanda Taliban'a karşı askeri operasyonlar için ABD'ye hava sahasını ve istihbaratını da sağlamıştır.¹⁷⁰

Rusya Dışişleri Bakanlığı, Afganistan'daki askeri operasyonlar sırasında sivil kayıplarla ilgili endişelerini defalarca dile getirmiştir. Moskova'nın endişeleri, ISAF'ın

¹⁶⁹ Munoz, Arturo, U.S. Military Information Operations in Afghanistan: Effectiveness of Psychological Operations 2001-2010, RAND,2012,P. 75

¹⁷⁰ Darabi Ali, Huzor Amrika Dar Afghanistan Pas Az 11 September, Mutaliat Stratijik Afghanistan , üçüncü yıl, sayı 11,2018,S. 20

Afganistan'dan çekilme planı kapsamında Taliban ve El Kaide'ye karşı askeri faaliyetlerin de yavaşlamasına yol açtı. Ancak ABD ve Rusya'nın terörist gruplar ve Taliban'a karşı mücadeledeki stratejik çıkarları arasında en azından bir miktar uyum söz konusuydu. ISAF'ın bölgedeki faaliyetleri, Rusya'nın Taliban rejimine karşı askeri operasyonlara doğrudan katılmaktan vazgeçmesine olanak tanımaktaydı. Rusya'nın 2008 yılında askeri kargo taşımacılığında ISAF ile işbirliği yapması, anlaşmanın stratejik çıkarlarını ortaya koymaktadır. Bu dönemde uluslararası güçlerin Pakistan topraklarından geçişindeki güvenlik ve istikrar sarsılmış ve bunun sonucunda Batılı ülkeler bu sorunu telafi etmek için Rusya'nın desteğine başvurmak zorunda kalmışlardır. Afganistan'daki ISAF güçlerine yönelik askeri kargoların taşınmasına ilişkin temel anlaşmalar, Nisan 2008'de Polonya Bükreş kentinde düzenlenen Koalisyon Devlet Başkanları Zirvesi çerçevesinde Rusya ile gerçekleştirilen NATO müzakereleri sırasında yapıldı. Anlaşmaya göre NATO'nun Ukrayna, Özbekistan ve Tacikistan transit geçişini kullanmasına izin verilmiştir. Yasal olarak askeri transit Rusya ile tüm ISAF üyesi ülkeler arasında 2008 yılında imzalanan ikili anlaşmalara tabidir. Anlaşma 2011 yılında yenilenmiştir. Rusya ile ABD arasındaki transit anlaşması şu anda Afganistan'a yılda 4.500 uçuş öngörmektedir. Rusya üzerinden yapılan taşıma sürecinde bu güzergahın değeri artmıştır. ABD'ye göre, Afganistan'daki uluslararası güçlerin malzemelerinin yüzde 40'ından fazlası Kuzey Transit Koridoru üzerinden ulaştırıldı.¹⁷¹

Afganistan'da Rusya-ABD iş birliğinin güçlendirilmesi, Rusya ve ABD'nin bölgedeki uyuşturucuyla mücadele deneyiminin yanı sıra, Vashington ile 21 adet Mi-17V-5 helikopterinin sağlanmasına yönelik yeni anlaşmaya da katkı sağlamaktaydı. Afgan ordusunun ihtiyaçlarını karşılayacağını taahhüt eden anlaşma, 26 Mayıs 2011'de Rus savunma sanayisi ile Vashington arasında imzalanmıştır. Ancak bu ikili ilişkiler kendi içinde zorluklarla karşı karşıyadır. Her şeyden önce bu sorunlar, Batılı ortakların ISAF'ın Rusya ile ülke içi görüşmelerini ve Rusya'nın NATO ile diyalogunu yapay olarak kısıtlamasından kaynaklanmaktadır. Bu yaklaşım, NATO ile Kolektif Güvenlik Söylem Örgütü arasında işbirliği olasılığını veya transit koordinasyon mekanizmasında ABD ile Kolektif Güvenlik Söylem Örgütü arasında işbirliği olasılığını ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca, Afganistan'daki askeri operasyonlara verilen desteğin yalnızca

¹⁷¹ Navid Masoud, Afghanistan Naamin Tehdidı baryı Rusya, Fasılname Hasht Sobh, Kabil, 2020, S. 3

çevre sorunlarının anlaşılmasıyla sınırlı olmaması, bölgesel sorunlarla doğrudan ilişkili olması da başka zorluklar ortaya çıkarmaktadır.¹⁷²

3.4.2.1.a. Afganistan İçerisinden Rusya'ya Yönelik Güvenlik Tehditleri

11 Eylül'den sonra Afganistan'dan Rusya'ya çeşitli boyutlarda tehditler oluşmuştur. Afganistan'daki bu tehditleri dört eksende sınıflandırmak mümkündür. Birinci tehdit alanı Afganistan'da Rusya karşıtı fikirlerin varlığıdır. Rusya, İngiltere ve ABD, Afganistan tarihinin en güçlü üç aktörüdür ve Rusya'nın Afganistan'la ilişkileri diğer iki güçle olduğundan çok daha uzun bir geçmişe sahiptir. Bu ilişkiler en üst düzeyde Soğuk Savaş döneminde Afganistan'ın işgal edilmesine yol açmış, bu da Afganların ve tabii ki Rusların hafızasında çok kötü bir anı bırakmıştır. Sovyetlerin Afganistan'ı işgali sonucunda bir milyondan fazla Mücahit öldürülmüş, birçoğu sakat kalmış ve altı milyondan fazlası yerinden edilmiştir. Afgan halkı, 1978 darbesinden itibaren Sovyet destekli darbe rejimine ve onun İslam karşıtı yapısına karşı mücadele etmeye başlamıştır. Afganistan'daki durum giderek daha kritik hale geliyordu Halk tabanı yoktu ve krizi kontrol edip çözemedi. İktidar partisi 1978 ve 1979'da doğrudan halkla temasa geçti ve orduda ve devlet dairelerinde bir temizlik başlattı. Bu politikanın sonucu, halkın boğulması, baskılanması, vahşice öldürülmesi, Demokratik Halk Partisi'nin Sovyetler Birliği'ne daha fazla bağımlı hale gelmesi ve üyelerinin ateizme ve ahlaki yozlaşmaya teşvik edilmesi oldu; Afganistan genelinde ayaklanmalar.¹⁷³

Afgan halkı, 1978 darbesinden sonra iktidara gelen Sovyet hükümetinin Demokratik Halk Partisi'ndeki bağlılarını, Sovyet işgaline ortam sağlayan ateist ve İslam karşıtı uşaklar olarak görüyordu. Öte yandan, Sovyetlerin Afganistan'ı işgali, ABD'yi bölgesel müttefikleri Pakistan ve Suudi Arabistan'ın yardımıyla Sovyetler Birliği'ne karşı direnebilecek İslami grupları donatmaya zorlamıştır. Bu nedenle birçok kişi ve bazı Afgan uzmanlar Afganistan'daki mevcut durumdan Rusları sorumlu tutmaktadır. Muhalefetteki siyasi hareketler Rusya'nın Afganistan'daki çıkarlarını da tehdit ediyor. Afganistan'da genel olarak üç ana siyasi hareket ayırt edilebilir;

¹⁷² Zarataş Mehdi, Seyaset Rusya Dar Aghanistan Az 2000-2010, Merkez Tahkikat Afghanistan, 2018, S. 10

¹⁷³ Hussein Tabar Sanglaği, Seyyed Mohammad, Dalayıl Zohur Ve Skut Mücahitin Dar Afghanistan, İnstitiut Mutaliyat Seyaset Harci , 2014, S. 179

Cihatçılar, laikler ve Taliban'dan bazıları genelde Afganistan'da, özelde ise Rusya'da yabancı birliklerin varlığına karşı çıkıyor. Afganistan'da etnik köken meselesinin genellikle diğer faktörlerden ve etkili siyasi bileşenlerden önce geldiğini belirtmek önemlidir. Başka bir deyişle, etnik ve ırksal çıkarlar gölgede bırakılmadığı sürece ideoloji, ulusal çıkarlar vb. çoğu zaman önemlidir. Dolayısıyla yukarıdaki ayırım bu varsayım ile düşünülebilir. Cihatçılar, Sovyetlerin Afganistan'ı işgali sırasında oluşan ve Sovyet güçlerine ve Afgan yanlısı hükümete karşı savaşan Afgan Müslüman gruplardır. Sovyetlerin çekilmesi ve Dr. Necibullah hükümetinin devrilmesinin ardından grup, Nisan 1992'de "Mücahitler" adı altında iktidara geldi. Yabancı güçlerin Afganistan'dan çekilmesi meselesi, cihatçıların üzerinde durduğu bir konu. Dolayısıyla Rusya'nın Afganistan'daki varlığını ve müdahalesini kabul etmeleri pek olası değil; Tam tersine Abdul Rab Rasul Sayyaf gibi cihatçı gruplar Rus varlığına şiddetle karşı çıkıyor gibi görünüyor. Elbette bu muhalefet temelde yabancı varlığına karşı bir muhalefettir ve egemen cihatçıların gözünde Rusya ve ABD'nin pek de farklı olmadığı söylenebilir.¹⁷⁴

Üçüncü iç tehdit ise Afganistan'ın ulus inşa etme sürecindeki başarısızlığıdır. 11 Eylül ve ABD'nin ülkeye askeri müdahalesinin ardından en önemli gelişmelerden biri, Bonn Zirvesi'nde ana hatları çizilen yeni bir güç yapısının oluşmasıydı. ABD daha sonra ülkede üç ayaklı -siyasi, askeri ve insani- bir plan uygulamaya çalışmıştır. Siyasi plan, Amerika Birleşik Devletleri ile aynı doğrultuda bir ismin liderliğinde meşru bir merkezi hükümet yaratmaktı. Askeri plan, ülkedeki savaş ağalarının varlığına son verecek bir emre dayanmaktaydı. İnsan boyutu ise, Batılı olmayan bir toplumda bir Amerikan vatandaşlık modeli yaratmaktı. Askeri zaferin ardından ABD'nin gündeminde ulus inşası sürecini başlatacak bir hükümetin kurulması yer almaktaydı. Devlet inşası aşamasında, Afganistan'ın yeniden inşası, Afgan silahlı kuvvetlerinin örgütlenmesi ve savaş ağaları ile militanların silahsızlandırılması da dahil olmak üzere birçok eksen, ABD liderliğindeki Batı koalisyonunun gündemindeydi. Ulus inşası açısından, başta radyo olmak üzere kamu diplomasisi kurum ve araçları aracılığıyla Batı kültürünü yayma çabaları, Afganistan eğitim sisteminin yeniden

¹⁷⁴ Şefii, Nozer, Curyanhay Seyasi Dar Afghanistan, İnstatut Tarlı Masır Tahran, 2019, S. 76

canlandırılmasına ve yeniden inşasına dönük çabalar, Batı koalisyonunun gündeminde yer almaktaydı.¹⁷⁵

Afganistan'ın mevcut durumu, ülkenin yeni dönemde uluslaşma sürecini geçemediğini göstermektedir. Bugün Afganistan, merkezi otoriteden ve ülkenin toprak bütünlüğü üzerinde kontrolden yoksun, zayıf bir hükümete sahip. Ulus inşa etme süreci de ulusal gücün olmayışı ve etnik bağlılığın ulusal bağlılıktan önce gelmesi nedeniyle tamamlanamamıştır; Afganistan bu nedenle zayıf bir devlet, zayıf bir ulus olarak biliniyor. Bulgular, kırılgan ve zayıf hükümetlere sahip ülkelerin ve etnik mozaikten muzdarip toplumların Afganistan ve çevresinde silahlı etnik çatışmalara doğru ilerlediğini gösteriyor. Ancak uyuşturucu işin dibini oluşturuyor ve bu ürünlerin üretiminden, işlenmesinden, dağıtımından ve kaçakçılığından yılda birkaç yüz milyon dolar akarak Afganistan'da faaliyet gösteren aşırılık yanlısı hareketlerin ekonomisini sağlamış ve büyük bir küresel etkiye sahip olmuştur. . Geçtiğimiz yirmi yılda uyuşturucu sorunu Rusya için insani ve ulusal güvenliğe yönelik bir tehdit haline geldi. Afganistan, dünyadaki en büyük afyon üreticisi olup, dünyadaki 6.883 ton afyonun 5.500 tonunu, yani küresel üretimin yüzde 80'ini üretmektedir. Ülkede eroin üretimi yılda 560 ton olarak gerçekleşti. 2012 yılında Afganistan'da üretilen afyonun değeri 717 milyon dolardı. Hasat edilen afyonun yüzde 40-50'si morfine ve eroine dönüştürülerek yurt dışına ihraç ediliyor. Afganistan'daki ana uyuşturucu varış noktalarından biri Rusya Federasyonu olmuştur.¹⁷⁶

3.4.2.1.b. Afganistan'ın Orta Avrasya'da Rusya Federasyonu'na Yönelik Güvenlik Tehditleri

Orta Avrasya bölgesi, Rusya Federasyonu'nun çevre bölgesi olarak ülkenin üçüncü güvenlik çemberinin, yani Rusya'nın stratejik derinliğinin bir parçasıdır. Orta Asya, bu bölgenin bir parçası olarak, Rusya Federasyonu'nun güney sınırlarında yer almakta ve ülke ile Afganistan arasında aracı konumundadır. Afganistan, doğal olarak Afganistan'dan gelen tehditlerden en çok etkilenen ülkeler olan Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan ile sınır komşusudur. Bu geçiş sayesinde Rusya

¹⁷⁵ Munoz, Arturo, U.S. Military Information Operations in Afghanistan: Effectiveness of Psychological Operations 2001-2010, RAND,2012,P. 76

¹⁷⁶ Hadian, Hamid, Zafi Sahtar Davlat Ve Milat Sazi Dar Afghanistan, İnstatyut Mutalyat Stratijik, Yıl 18, Sayı 51, 2009,S. 148

Federasyonu'nun güvenliği Afganistan'ın sorunlarının gölgesinde kalabilmektedir. Bu nedenle Rusya'nın yakın dış bölgedeki güvenlik politikası, bölgesel çıkarların yanı sıra, esas olarak Rusya Federasyonu sınırlarının güvenliğinin sağlanması ve Rusya sınırları içerisinde krizlerin ve güvensizliğin yayılmasının engellenmesine yönelik olmuştur. Bölgedeki ilk tehdit İslamcı aşırılığın ve terörizmin yayılmasıdır. Orta Asya'da terörizm ve İslamcı aşırılık karmaşık bir şekilde iç içe geçmiş durumdadır ve bunları birbirinden ayırmak çok zordur. Aslında aşırılıkçılar, siyasi, kültürel, ahlaki ve dini yozlaşmaya karşı tek çözümün saf İslam olduğuna inanıyor. Orta Asya'da İslamcı grupların ilk gözle görülür işaretleri 1970'li yıllarda görülmüştür. Bu dönemde Ürdün, Irak ve Afganistan gibi ülkelerden bazı Selefi propaganda gruplarının gizlice girişi, İslamcı aşırılığın bölgedeki nüfuzuna ve varlığına zemin hazırlamıştır.¹⁷⁷

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Afganistan'ın Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan gibi kuzey komşuları, Mücahit hükümetinin İslami hareketleri Afganistan'dan bu cumhuriyetlere ihraç etmesinden korkuyorlardı. Afganistan'da Sayed Abdullah Nuri liderliğindeki Tacik hükümeti muhaliflerinin varlığı da endişeleri artırdı. Pek çok Müslüman savaşçı da Afganistan'a gitti ve o zamanlar Cumhurbaşkanı Burhanitin Rabbani ve savunma bakanı Ahmed Şah Mesut tarafından kontrol edilen Kabil hükümetinin izniyle, Afganistan'ın kuzeydoğusundaki Kunduz ve Taleghan'da üsler kurdu. Afganistan'daki göçmen İslamcılar eğitildi, silahlandırıldı ve savaşmak üzere Tacikistan'a gönderildi. Mücahitler ayrıca Afganistan'dan Tacik hükümetine karşı gerilla saldırıları düzenledi.¹⁷⁸

Eylül 1996'da Kabil'in Taliban tarafından ele geçirilmesiyle Usame bin Ladin ve terör örgütü El Kaide, Taliban liderliğindeki Afganistan'da yaşama şansı bulmuştur. Böylece Afganistan, El Kaide ve Taliban'ın çabaları sayesinde İslamcı aşırılığın ve uluslararası terörizmin merkezi haline gelmiş, Rusya ve Orta Asya ülkeleri İslamcı hareketlerin bu yükselişinin bölgesel güvenliğe etkisinden endişe duymaktaydı. 11 Eylül saldırıları ve Taliban'ın düşüşü, İslamcı aşırılığın köklerini kurutarak Orta Asya'daki konumunu zayıflatmıştır. Ancak aşırılığın temel nedenleri ve elbette gelecekteki tehditlerin potansiyel tehlikesi ortadan kalkmamıştır. Temel olarak Orta Asya bölgesindeki İslamcı hareket, Sovyet karşıtı cihat sırasında aktif olan İslamcı

¹⁷⁷ Hatemi Seyed Ebrahim, Afghanistan Badaz Taliban Asya 3, İnstitut Mutalıyat Farhagı Baynulumullalı, Tahrán, 2004,S. 134

¹⁷⁸ Omelicheva, Mariya, "Terrorism in Central Asia: Dynamics, Dimensions, and Sources", Education about Asia, Vol,18, 2013,P. 2

hareketlerden daha fazla etkilenmiştir. Müslüman topraklarında Ortodoks İslam kimliğine karşı çıkan İslamcı hareket, Suudi Arabistan, Pakistan, BAE ve Afganistan gibi ülkeler tarafından desteklenmiştir. Ayrıca Batı, özellikle ABD, Rusya'nın gücünü ve stratejik bölgesini aşındırmaya yönelik bu hareketi desteklemiş veya en azından bunlara karşı sessiz kalmıştır. Tacikistan İslami Hareket Partisi ve İslami Diriliş Partisi, Hizb-ut Tahrir İslam Adalet Partisi Özbekistan İslam Partisi Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'da İslami Hareket Partisi'nin yerel şubeleri ve Kırgızistan'da Alaş Ovidar Partisi; 1991 ve Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Orta Asya bölgesinde az çok aktif olan gruplar arasında yer aldılar.¹⁷⁹

1990'ların sonlarında Rusya Federasyonu etnik gerginlikler ve ayrılıkçı eğilimlerle doluydu. Ulusal etnik mücadelelerde İslami unsurun ortaya çıkması, Rusya'nın toprak bütünlüğüne ciddi bir tehdit oluşturuyor ve bu da başlı başına bir tehdit kapasitesi oluşturuyor. bu cumhuriyetlerde ayrılıkçı iddiaların oluşmasıyla Rusya Federasyonu'nun toprak bütünlüğüne büyük bir tehdit oluşturabilir. Rusya'da İslamcı aşırılık ve ayrılıkçılığa karşı en önemli meydan okuma Çeçen Özerk Cumhuriyeti ile ilgilidir. Çeçenler son yıllarda, özellikle de Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve siyasi, yapısal ve güvenlik konusundaki zayıflığının ardından Rusya Federasyonu'ndan bağımsızlıklarını talep ettiler. Taliban'ın Afganistan'da baskın siyasi güç olarak ortaya çıkmasından önce Taliban ile Çeçen güçleri arasında yakın bir ilişkinin olduğu inkar edilemez bir gerçektir. Bu durum Çeçen ve Tacik cephelerinde cihata katılma çağrısında bulunmaktadır. Taliban ile Çeçenistan arasındaki resmi ilişkiler, Çeçenistan'da 1996'da ilan edilen ateşkes ve Taliban'ın Kabil'i ele geçirmesinden sonra genişledi. Taliban uluslararası alanda tanınmıyordu ancak Afganistan'ın meşru hükümeti olarak işlev görüyordu. Maskhdov'un başkanlığı döneminde Çeçenya da bağımsız bir devlet olarak hareket etti. Böylece İkinci Çeçen Savaşı'nın patlak vermesi ve Çeçen siyasi temsilcisi Yanderbayev'in Kandahar'ı ziyaret etmesinden sonra Taliban'ın Çeçenya'yı tanıması Rusya'nın konumunu güçlendirdi. Ayrıca terörizme ve aşırı İslamcılığa karşı savunmasızlığı, ekonomik zayıflıkları ve Batı yatırımlarına olan ihtiyacı nedeniyle Batı ile daha olumlu ilişkiler kurma arayışında olan Rusya, 11 Eylül sonrasında yaratılan fırsattan tam anlamıyla yararlandı; Çünkü bu olay, öncelikle Rusya'nın uluslararası toplumda daha geniş bir rol

¹⁷⁹ Khatami Seyed Ebrahim, *Afghanistan's Special Asia Book After the Taliban*, NGO Foreign Relations Council, Abrar Moaser Cultural Institute for International Studies and Research, Tehran, 2004, P. 172

oynamasına ve terörle mücadele ve önleyici savaş teorisini kullanma kisvesi altında iç muhalifleri, özellikle de Çeçen ayrılıkçıları bastırmasına olanak tanıdı. O dönemde Putin'in üst düzey siyasi danışmanlarından biri olan Pavlovsky, Rusya'nın Özbekistan'da ABD'yi kabul etmesinin Tataristan'da Taliban'ı kabul etmekten daha kolay olduğunu söyledi.¹⁸⁰

3.4.2.1.c. Uyuşturucuyla Mücadele

Afganistan'ın üretilen uyuşturucuların yarısı Rusya sınırlarından kaçırılıyor ve Moskova bu durumu durdurmanın en iyi yolunun bununla kaynağında mücadele etmek olduğuna inanıyor. Geçmişte, aralarında Rusya'nın narkotikle mücadele bölümünün başkanı Viktor Ivanov'un da bulunduğu Rus yetkililer, ABD'nin Afganistan'daki performansını ve uyuşturucu üretimini artırmadaki rolünü sert bir şekilde eleştirmişti; Ancak artık bu eleştirilerin yerini işbirliği aldı. Afganistan'ın Orta Asya'daki uyuşturucu ticaretinin hacmi Rus yetkilileri harekete geçmeye sevk etti. Afganistan şu anda dünyadaki uyuşturucunun yüzde 90'ını sağlıyor ve yıllık ulaşımın yüzde 30'u Orta Asya'dan geliyor. Rusya'ya yapılan uyuşturucu kaçakçılığının büyük bir kısmı İpek Yolu'nun kuzey güzergahı üzerinden Tacikistan, Kırgızistan veya Özbekistan üzerinden Fergana Vadisi üzerinden Kazakistan'a ve oradan da Rusya'ya yapılıyor; Bu nedenle Kazakistan, Rusya'ya yapılan uyuşturucu kaçakçılığının ana rotasıdır. Ülkenin Rusya ile 7.000 kilometrelik bir sınırı olması, Rusya'ya ihraç edilen uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadeleyi zorlaştırıyor.¹⁸¹

Afgan uyuşturucuları çeşitli alanlarda yıkıcı etkiler bırakmış olup, biraz düşünüldüğünde bu olgunun farklı boyutlardaki olumsuz etkilerine dair birçok örnek verilebilir. Uyuşturucunun bireyler üzerindeki en önemli etkileri sosyal alanda görülmektedir. Bugün Rusya Federasyonu'ndaki uyuşturucu kullanıcılarının sayısının 2,5 milyon arasında olduğu tahmin ediliyor ve bunların yüzde beş ila altısı 15 ila 30 yaşları arasında. Açıkçası, bu doğrudan uyuşturucu bağımlısı olan insan sayısıdır ve şüphesiz çok daha büyük bir sayı bu olgunun sonuçlarına dolaylı olarak katılmaktadır. Buna ek olarak, bağımlılık çoğu zaman suç ve suçlu davranışlarda artışa neden olur ve

¹⁸⁰ Kolayi, Elaha, Royaroyı Rusya Ba Çeçinistan Dar Laba Hüşünet, İnstitut Mutalyat Asyayı Merkezi, Sayı 81, 2009,S. 112

¹⁸¹ WDR , “World Drug Report 2011”, UNODC, United Nations Publication, Sales No. E.11.XI.10.2011, P. 31

bu da bağımlılığın acil sosyal sonuçlarının bir parçasıdır. Uyuşturucunun insani ve toplumsal zararları da bir başka sağlık sorunudur. Enjeksiyon yoluyla ilaç kullanımı dikkat edilmediği takdirde HIV/AIDS ve hepatit gibi hastalıkların yayılmasına yol açabilmektedir. Rusya, enjeksiyon yoluyla uyuşturucu kullanan kişi sayısı bakımından Çin, Pakistan ve ABD'nin yanı sıra dünyadaki dört ülkeden biri; Rusya'nın ulusal güvenlik stratejisi belgesinde sağlık sorunları ve AIDS salgınının güvenlik tehdidi olarak sıralanmasının nedeni budur.¹⁸²

Uluslararası kuruluşların resmi raporlarına göre, 2012 yılında dünya çapında 162.364 milyon kişi, yani dünya nüfusunun yüzde 3,5'i uyuşturucu kullanmıştır; bunların yaklaşık 12,7 milyonu uyuşturucu enjekte ederek yüzde 13,1'ine AIDS bulaşmıştır ve daha fazlası. Ayrıca uyuşturucuya bağlı ortalama 183.000 ölüm de rapor edildi. Orta Asya ve Kafkaslar'daki enjeksiyonlu uyuşturucu bağımlılarının payının 410.000 olduğu tahmin edilmektedir, bu da dünyadaki toplam enjeksiyonlu uyuşturucu bağımlılarının yüzde 3,2'sine denk gelmektedir. Bu nüfusun yaklaşık 31.000'i HIV ile enfekte, bu da kendi türünde yüksek bir rakam. Bu istatistikler Rusya'nın uyuşturucunun insani, sosyal ve ekonomik zararlarından muzdarip olduğu rakamını akla getirebilir. Sınır kontrollerinin, kaçakçılıkla mücadele operasyonlarının, tıbbi ve tedavi giderlerinin ve uyuşturucuya bağlı onlarca büyük maliyetin büyük maliyetleri, ülkenin ulusal ve insani güvenlik tehditlerinden biri olan Rusya'nın pek de güçlü olmayan ekonomisine her yıl yükleniyor. Uyuşturucunun zararlarından biri de güvenlik zararlarıdır. İnternetin uyuşturucu kaçakçılığı için bir araç olarak kullanılması olgusu, siber uzayı bu sorunun zararlarından muaf tutmamış ve Rus hükümetine bu alanda güvenlik zorlukları sunmuştur.¹⁸³

¹⁸² Davis, Philip and others , “World Drug Report 2014”, United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna,2014,P. 7

¹⁸³ UNODC and the Paris Pact Initiative, Illicit Drug Trends in the Russian Federation, UNODC, 2008,P.17

SONUÇ

Afganistan'ın, sahip olduğu özel coğrafi konumdan dolayı tarih boyunca jeopolitik ve jeostratejik açılardan hep önemli bir ülke olduğunu ifade etmek mümkündür. İran, Pakistan ve Orta Asya'daki devletlere olan sınır komşuluğunun yanı sıra, Hindistan ve Çin'e olan yakınlığı gibi etkenler Afganistan'ın Asya'nın kavşağı, hatta Asya'nın kalbi olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Bulunduğu özel konumdan dolayı, tarih boyunca bir yandan bölge ülkelerinin rekabet alanı haline gelirken diğer yandan İngiltere, Rusya ve ABD gibi büyük güçlerin de kontrol altında tutmak istediği bir ülke olmuştur. Nitekim bölge ülkeleri sürekli Afganistan'ın iç işlerine karışma eğiliminde olmuşken, İngiltere, Rusya ve ABD gibi büyük güçlerin ise tarih boyunca Afganistan'ı doğrudan işgalleri söz konusu olmuştur.

Soğuk savaşın sona ermesi ve yaklaşık on yıl (1979-1989) süren Sovyet işgalinin son bulması Afganistan'a siyasi istikrar getirmemiş, aksine daha büyük istikrarsızlığa neden olmuştur. 1992 yılında kurulan geçiş hükümeti ülkedeki kontrolü sağlamada başarılı olamamış, 1996'ya kadar olan süreç Afganistan'da farklı mücahit grupların iç savaşına sahne olmuştur. Nitekim ülkedeki gidişata çok ciddi etkiler yapacak olan Taliban da bu mücahit gruplardan biri olarak 1994 yılında ortaya çıkmış ve 1996'da Afganistan'ın büyük çoğunluğunda kontrolü ele geçirmiştir. Afganistan'ın Taliban tarafından kontrol edilmesinin iç politikadaki ve Afgan toplumu üzerindeki etkileri bir yana, bu dönemde Afganistan'ın uluslararası terörizm için güvenli bir sığınak haline geldiğini söylemek gerekir. 11 Eylül 2001'de ABD'deki Dünya Ticaret Merkezi'ne ve yine ABD Savunma Bakanlığı Pentagon'a terör saldırıları gerçekleştiren terör örgütü El Kaide de Afganistan'ı bir üs olarak kullanmaktaydı.

11 Eylül saldırılarının ardından aynı yıl ABD liderliğindeki NATO güçlerinin Afganistan'a müdahalesinin Afganistan'ın tarihinde yeni bir sayfa açtığını söylemek mümkündür. NATO müdahalesinin ardından 2001 sonunda Afganistan'da oluşturulan geçici yönetiminin lideri olarak seçilen Hamid Karzai, daha sonra 2004 ve 2009 yıllarında gerçekleştirilen seçimleri de kazanmış ve 2014'te kaybettiği seçimlere kadar Afganistan devlet başkanlığı görevini yürütmüştür.

Afganistan, daha önce de ifade edildiği gibi, özel bir coğrafi konuma sahiptir ve Afganistan'daki herhangi bir gelişme bölge ülkelerini doğrudan etkilemektedir. Bu tezin temel konusu olan Afganistan'ın bölge ülkeleriyle olan ilişkileri, Hamid Karzai döneminde önemli dönüşüm sinyalleri vermiştir. Karzai döneminde, özellikle ABD'nin ülkedeki varlığı nedeniyle, başlarda bölge ülkeleri Afganistan ile olan ilişkilerinde sağlıklı bir rekabet arayışına girmiş ve her ülke siyasi ve ekonomik ilişkilerinde Afganistan'da özel bir yere sahip olmaya çalışmıştır. Ancak bu durum kısa sürede sağlıklı olarak nitelendirilebilecek siyasi rekabetlere dönüşmüş ve her ülke birbirine karşı güç araçlarını kullanmıştır.

Pakistan, tarih boyunca Afganistan konusunda hiçbir zaman dürüst davranmamış ve siyasi araçlarını Afgan hükümetine karşı kullanmıştır. Peştunistan meselesi ve Durand Sınırı meselesi Afganistan-Pakistan ilişkilerinin önündeki en büyük zorluklardır. Pakistan, her şeyden önce güçlü bir Afganistan'ın Pakistan için yeni bir tehdit haline geleceğine inanmakta ve kendisi için başka bir Keşmir yaratılmasını istememektedir. Bu nedenle Pakistan, kendi topraklarında devreye soktuğu terör grupları gibi araçları Afganistan'a karşı hep en iyi şekilde kullanmıştır. Bu durum başlarda bir nebze olsun durmuşsa da, Karzai dönemi ilerledikçe kendini tekrar göstermiştir. Öte yandan Pakistan hiçbir zaman Afganistan ile Hindistan arasında yakın ilişkiler kurulmasını istememiştir. Nitekim Pakistan, iki ülke ve iki milletin sıcak ilişkiler istediğini, Karzai döneminde Hindistan ve Afganistan'ın ilişkilerinin en iyi seviyeye ulaştığının farkındaydı. Bu nedenle Pakistan, Afgan hükümeti içindeki güçlerini ve sahip olduğu araçları Karzai hükümetini zayıflatmak için kullanmış ve bunun başarmıştır.

Hindistan ile Afganistan arasındaki ilişkiler Karzai'nin görev süresi boyunca zirveye ulaşmıştı. Hindistan Afganistan'da bölge ülkeleriyle yaşadığı yoğun siyasi rekabete rağmen ekonomik olarak da rekabete girmek istemekteydi. Nitekim bu dönemde Afganistan'ın inşasında etkin rol oynamış ve Afganistan'da bölgedeki diğer ülkelerden daha fazla ekonomik faaliyette bulunmuştur. Hindistan'ın Afganistan'daki en büyük ekonomik faaliyetlerinin arasında Afgan parlamentosunun inşası ve farklı illerde birçok yolun asfaltlanması yer almaktadır. Afganistan'da Hindistan ile ekonomik rekabetini kaybeden ve iki ülkenin yakınlaşmasına tanık olan Pakistan, farklı araçlar kullanmaya başlamıştır. Afganistan'da Hintli mühendislere suikastlar düzenlemeye başlamış, ancak Hindistan tehditlerine rağmen bu faaliyetlerinden

vazgeçmemiş ve Afgan asker ve öğrencilerine burslar vererek askeri yardımlarını artırmıştır. Hindistan tarafından verilen tüm desteğe rağmen, Karzai hükümeti içindeki çıkarıcı kişiler ve Afgan siyasetçilerin bu altın fırsatı değerlendirememesi Pakistan'ın amacına ulaşmasını sağlamıştır.

Bölgedeki İran-Pakistan ve İran-Hindistan rekabeti göz önüne alındığında, İran da bölgedeki diğer ülkeler gibi Afganistan üzerindeki rekabetten uzak kalmak istememiştir. Pakistan gibi İran'ın da elinde araçlar bulunmaktaydı ve tıpkı Pakistan'da olduğu gibi Afgan mültecilerden bölgesel rekabet için vekil güçler oluşturmuştu. İran'ın da bölgedeki diğer ülkeler gibi Karzai rejimi döneminde Afganistan'la sıcak ilişkileri bulunmaktaydı. Ancak hem ABD'nin hem de sonradan IŞİD'in Afganistan'daki varlığı İran için bir tehdit oluşturmaktaydı ve bu yüzden İran Afganistan tarafından da tehdit altında hissetmekteydi. Öte yandan Taliban'ın İran sınırlarında bulunması, İran'ı Taliban'la dostane ilişkiler kurmaya zorlamıştır. Çünkü Taliban, IŞİD'in Afganistan'daki varlığına karşıdır ve IŞİD, İran'ın en büyük düşmanı olarak görülmektedir. Karzai döneminde İran, Afgan mültecilerden oluşan yeni bir güç oluşturdu. Fatımi grubu adlandırılan bu grup bölgede oldukça iyi bilinmekte ve bu grubun üyelerinin tamamı Afgan gençlerinden oluşmaktaydı. Grup, Karzai yönetiminin sonlarında Karzai hükümetine ait bir helikopteri de düşürmüştür. Şimdilerde Fatımi güçleri Afganistan'da faaliyet göstermektedir.

Rusya, dünyanın ve bölgenin büyük güçlerinden biri olarak Afganistan'daki siyasi durumda da doğrudan rol oynamış ve oynamaktadır. Afganistan'daki durum Rusya için hep çok önemli olmuştur. İç savaş sırasında Dağıstan Çinlileri ve Özbekistan İslami Hareketi dahil olmak üzere, Rusya'nın ortak çıkarları içinde İslamcı güçler oluşturulmuş ve bunlar Afgan Mücahidleri ile terörist gruplardan ilham almıştır. 11 Eylül saldırıları ve Karzai hükümetinin kurulmasıyla birlikte, her ne kadar Rusya'nın en büyük siyasi rakibi olarak görülse de, Afganistan ile çok sıcak ilişkiler kurmaya istekli olan ABD'nin bunda büyük payı vardı. Ancak geçmişteki Afganistan işgalinden dolayı Ruslarla ilgili pek iyi anıları olmaması ve yine IŞİD'in Afganistan'daki varlığı nedeniyle Afgan halkının Ruslara karşı istek ve cesaretinin kırılması, Rusya'nın Karzai hükümetiyle ilişkileri soğutmuştur. Sonraki süreçte Taliban ve Rusya ile ilişki arayışına girmiş ve Rusya Taliban'ın yeniden iktidara gelmesinde önemli rol oynamıştır.

Neticede her ne kadar ABD liderliğindeki NATO müdahalesi ile, yani bir dış müdahale ile gerçekleşmiş olsa da Hamid Karzai döneminin başlaması aslında Afganistan'ın hem iç hem de dış politikasının gelişimi açısından aslında önemli fırsattı. Bir yandan iç politikada demokratikleşme, diğer yandan dış politikada Afganistan'ın bölge ülkeleriyle daha istikrarlı siyasi, ekonomik, kültürel ilişkiler kurması ve mevcut sorunları çözmeye dönük adımların atılması beklentileri artmıştı. Nitekim ABD güçlerinin ülkedeki varlığı ve siyaset üzerindeki etkisi başlangıçta bölge ülkelerini de yakınlaşmaya itmiştir. Ancak Karzai dönemi ilerledikçe hem iç politikada beklenen iyileşme yeterince gerçekleşmemiş hem de bölgesel siyaset açısından başlangıçta oluşan iyimser atmosfer kaybolmuş ve aslında önemli bir fırsat da değerlendirilememiştir

KAYNAKÇA

- Sir John Malcolm, Major General, The History of Persia from the Most Early Period Containing an Account of the Religion, Government and Character of the Inhabitants of that Kingdom, London: 1829
- Groh molifan kitab darsı departımınt tarih nısab talımı, tarih masır Afganistan, Kabil, 2018
- Hikmatullah Ahmadi, Contemporary history of Afghanistan, Maywand Publisher, Kabul, 2010
- Velayati Ali Ekber, İslam Tarihi ve Kültürü, Cilt 2, Tahran, 2013
- Naim Naimi, Horasandan Afghaniştana Şahlık Rejimi 1947-1993, karabük, 2023
- Sistani Mohammad Azim, Ulusal Kahraman Mohammad Akbar Han, Danesh Publishing House, Kabil, 2013
- Hensman Howard, The Afghan War of 1979-80 , second edition, London, 1882
- Arya Rahmat, Amir Abdurhman Han fothers of amir Afghanistan, Hamburg,2011
- Fazel Fazlurrahman, Afghanistan az saltanat Abdurrahman Han ta sedaret Mohamed Haşım Han,İntişarat Sedaret, Kabil, 2003
- Popalzay Aziz, Nigahi ba Istrdad ve Istıklal Afghanistan, İntişarat Matbiya Dawlatı, kabil, 1989
- Dashti Ahmad, The failure of Emanullah Han's reforms and the formation of Bacha Saqqa's government in Afghanistan, Islamic History Studies, Tehran, 2011
- Zarifi Farhad, Nıtık hay Alahazrat Mır Amanullah Han, İntişarat Akadimi olum,1989
- Asadi Murtaza, Sarzamin ve mardum Afghanistan, İntişarat Alimi, Tehran, 2010
- Farrokh Mehdi, Political History of Afghanistan, Ehsani Publisher, Tehran, 1992
- Mary Louise Clifford, Land and People of Afghanistan, translated by Morteza Asadi, publisher, Scientific and Cultural Publishing Company, Tehran, 1989
- Nasir Mehrin, Four years of Muhammad Nadir's reign, Ariai Quarterly, Kabul, 2018
- Ahmedi Nasim, Habibullah Kalkani, Az Şoruş ve Saltanat Ta Edam ,Mahnama Kabul Press, Kabil, 2015

Saleh Jamshid, Cehat Mulati Buhara ve Havadis honin dar Şemal Hindukuş, İntşarat Bina, Tahrán, 2000

<http://www.hambastagi.org/new/fa/category/history/255-shaheed-abdul-khaliq-real-hero-of-afghanistan.html>

Farhang Mohammad Sediq, Afghanistan Dar panc karn Ahir, İntşarat İrfan, Tahrán, 2009

Mosavi Ali, Tarih Tahlili Afghanistan az Zahir Şah ta Karzai, Matba Balh, Mazari Şarif, 2009

Gafari Abdulvasi, kanun ve kanuneyat dar davran Zahir Şah, bahş bancum, Kabul, 2005

Nangiyalay Şuhrat, Mohamad Zahir Şah, İntşarat Mayvand, Kabul, 2000

https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2009/03/090317_ram_daud_khan

Daymıryan Mir Ahmad, Dars Hay Ke Metavan Az Muzakrat Sulh Afghanistan Dar Sal Hay 1980 ve 1990 Amoht, Camiya Kalibi Asya, 2021

https://www.bbc.com/persian/afghanistan/story/2007/07/070724_s-shah-aftermath

<https://www.jomhornews.com/fa/news/57510/>

ubariz Abdul Hamid, Tahlil Ruydad Hay Siyasi Dar Afghanistan 1919-1996, İntşarat Maywand, Peşaver, 1998

Sistani Mohammad Azim, Introduction to the Sawor Coup and Its Impact on Afghanistan, Dar-ul-Nashar Afghanistan, Kabul, 1995

Tanin, Zahir, Afganistan Dar karn 20, İntşarat Mohammad Ebrahim Shariati Afghani, Tahrán, 2011

Mohammad Nabi Azimi, Urdu ve Siyaset Dar 30 Sali Ahır Dar Afganistan, İntşarat Saba Kitabkhaneh, Peşaver, 1997

Aziz Arianfar, Tufan Dar Afghanistan, İntşarat Mayvand, Peşaver, 2003

<https://www.bbc.com/persian/blog-viewpoints-56891497>

Ahmadi Ashraf, Nur Mohammad Taraki Az Rahbari Kodatay 7 savur Ta Hakimeyat Davlat kamonisti, Fasilnama Kalkin, 2022

Nur Basir amn, Influences of the Russian Revolution of 1917 on the Short Stories of Nur Muhammad Tarakai, International Journal Pukhtunkhwa Journal, kabul, 2018

- Asadullah Shafahi, Behind the Scenes of Afghanistan, Al-Hadi Publishing House, Tehran, 1990
- Nasir Mehrin, 100 Days of Hafizullah Amin's Rule and the birth of the sixth of July, Free Afghanistan Quarterly, Kabul, 2010
- Nasir Mehrin, Hafizullah Amin in the Court of History, Foundation Publishing House, Kabul, 2014
- Andishmend Mohammad Ikram, Political Untold, Parnd Publishing House, Kabul, 2018
- Lait Abdul Jabbar, Hakayık Puşti Parda İşğali Afghanistan, İntişarat Mayvand, Peşaver, 2018
- Mohammad Ikram, Çeguna Rusha Az Dr. Necibullah'a ve Hizbi Demokratik Halk Puşt Kard, Fasil Nama Horasan Zamin, 2017
- Akbari Gul Han, İcma Siyaset Mili Ve Şahsiyat Dr. Necibullah, İntişarat Vida , Delhi, 2003
- Ali Hossein Karimi, Haşt Savur Hatıra Cammi Ma, Fasil Name Rozdanış, 2021
- <https://8am.media/fa/a-brief-look-at-the-two-major-events-of-7-and-8-sawr/>
- Aziz Muhammed, 8 Savur Salgardı Perozi Cehat, Fasil Nama 24th, Kabil, 2015
- <http://dedaban.blogfa.com/post/52>
- Fasehi Abolfazl, Cehat Ve İmur Siyasi Dar Afghanistan 1978-1988, Seyaset Baynulmilali İran , Tahran, 2023
- Çzgür Çınarlı, Afghanistandaki Uzun İç Savaş Suraci 1992-2001, Hacetepe Universitesi, 2009
- Vafaizadeh Mohammad Qasim, Muzakırat Sulh Dar Çahıl Salı Guzaştı, Mutalıyat İstraticık Afghanistan , Kabil, 2017
- Tabesh Naser, Tarih Mohtasar Pancsala Afghanistan, İntişarat Mohsen, Kabil, 2014
- Sina Vahid, Ektisat Seyasi Taliban, Mutalıyat Orasyaı Merkezi, Kabil, 2021
- Haidari Milad, Cang Aghanistan Ba İtihad Şoravı Ve Zuhor Taliban, Naşir Jangaran, Kabil 2014
- Çeganizadeh Ğulam Ali, Arzyabı Ravand Sulh Pasaz Tavafık Bonn, Merkez Mutalıyat İstraticık, Sall Çaharum Kabil, 2014
- Ahmadi Mohammad Nabi, Afghan Democracy, Opportunities and Challenges, Amiri Publications, Kabul, 2013

Usuli Zakaria, Transfer of power from Burhantin Rabbani to Hamed Karzai, Arya publisher, Kabul, 2022

<https://www.iess.ir/fa/analysis/2609/>

Kamran Mirhazar, ikinci cilt konferansı, Kabul Press Quarterly, Kabil, 2011

Mushtaq Mohammad Rahimi, an overview of Hamid Karzai's government, Biograph Foundation, 2018

<https://www.khorasanzameen.net/php/read.php?id=1609>

Sadr Omar, Political solution of Afghanistan conflict, Afghanistan Institute of Strategic Studies, Kabul, 2018

Nourmohamadi Morteza, Examination and Analysis of the Role of Ethnic Politics in the Political Structure of Contemporary Afghanistan, The Quarterly of Research on Global Relations, Tehran, 2022

Omar Samad, The Republic and Its Enemies, The State of the Republic in Afghanistan, Strategic Studies of Afghanistan, Kabul, 2019

<https://www.khorasanzameen.net/php/read.php?id=1609>

Dehzad Abdulmanan, Causes of the collapse of the Afghan government against the Taliban, Nazari Political Quarterly, Kabul, 2020

Akhlik Abdul Shakur, Social Factors of the Fall of the Republic, Hasht Sobh Quarterly, Kabul, 2022

Dawlatyar Ahmad, The Factors that Led to the Taliban's Return to Power and the Future of Afghanistan, Crisis Research Center, 2022

Farzad Ahmad, Taliban and the destruction of hope and future in Afghanistan, Narrative chapter, Kabul, 2022

Adel Adele, Death in slow motion of women and girls under Taliban rule, Amanisti Publisher, London, 2022

Omar Sohrab, Limitation, Suppression and Censorship of Access to Information and Freedom of Expression in Afghanistan, Rowdadi, Kabul, 2024

Soroush Ruhollah, Afghanistan's economic crisis after 2021, Afghanistan Analysts Network, 2022

<https://www.iess.ir/fa/translate/3806/>

Hekmatnia, Hasan, Afghanistan Heartland of Asia, Publications payk e nour, kabul, 2004

- Rahimi, Sardar Mohammad, Jeopolitik Afghanistan Dar kar 20,İntişarat Saeed, Kabil,2012
- Ğiashi, Toriyali, Maa Ve Camıya Madanı, Merkez Ve kultur Mehen, Meşhed 2004
- Azimi, Azim, Daramad Bar kudrat Mili Dar Afghanistan,Merkez mutaliat Stratejik Afghanistan, Kabil, 2015
- Nurzad Nasser, Afghanistan Dar Merkez Kudrat Hay Buzurg,Merkez Mutalıyat Stratejik Şark, Kabil, 2022
- Binish Mohamad Wahid, Contemporary Afghanistan and the challenge of political order, Publisher, Afghanistan Center for Strategic Studies and Research, Kabul, 2010
- Tanveer Muhammed Haleem, Tarih Roznama Nıgarı Dar Afghanistan,İntişarat Mutalıyat İslamı,Kabil 2018
- Tanin Zahir, Afghanistan Dar Karn Bestum,İntişarat Şariati Afghani, Mohammad Ibrahim, Tahran 2014
- Zamani Khair Mohammad, History of Afghanistan's International Relations, Kabul Resalat Publishing House, 2009
- Lal Zada, Treaties and contracts related to Afghanistan, London 2026
- Faiz Mohammad'in kitabı, Siraj al-Tawarih, Cilt 4,Tahrır Sarvar Molaei ,İntişarat Mayvand , Kabil, 2011
- Sultan Ali Kishtmand, Roydad Hay Tarihı Afghanistan, İntişarat Mayvand, Kabil, 2002
- Mousavi Seyed Ali, Tarih Tahlılı Afghanistan Az Zahir Şah Ta Hamid Karzay,İntişarat Belh, Mezar-ı Şerif, 2018
- The Battle of Pamir Karim, Afghanistan from Shah Shuja al-Mulk to Babrak Karmel, Danesh Publications, Toronto, 2018
- Can Mohammed, Morori Bar Tarih Afghanistan Dar Se Dahah Ahir ,İntişarat Hayyam, Kabil, 2013
- Pirzadeh Ghaznavi Abuzar, Political History of Afghanistan Contemporary with the 26th of Cancer 1352 Coup and the Republic of Davud Han, Ehsan Publishing House, Tehran, 2010
- Abdul Sabre Hareketi, Afghanistan Dar Zaman Nuhust Vaziri Sardar Mohammed Davud Han,İntişarat Saeed, Kabu, 2015
- Pehlavan Cengiz, Davran Mücahitin Ve Zhour Taiban,İntişarat Katar , Tahran, 1998

Pamir Karim Muharebesi, Afganistan'ın Kanlı Trajedisinde Pakistan'ın Rolü (Afganistan ve Pakistan'ın Son Yarıym Yüzyılında Afganistan Siyasi Tarihi) Ma Yayınevi Kabil, 2010

<https://www.bbc.com/persian/afghanistan-40401910>

Dolatabadi Basir Ahmad, Cunbuşha Ve Ahzabi Seyasi Dar Afghanistan, İntişarat Qom, Tahran, 2008

Mohakek Abdul Gaffar, Afganistan, Taliban Ve Cehan, İntişarat Kabil Song, 2010

Mojdeh Vahid, Afganistan Ve Panc Sal Hakmeyat Taliban, İntişarat Ney, Tahran, 2003

Mahmud Saykal, How has Afghanistan's foreign policy been managed in the last hundred years, 2019

Dahışhyar Husain, American foreign policy in Afghanistan, Mizan Publications, Tehran, 2020

Farhang Mohamad Sıdıq, Afghanistan in the last five centuries, Derakhsh Publications, Tehran, 1992

Karimi Morteza, Nakiş Bazıgaran Mantıkayı Dar Ravan Davlat Sazi Dar Aghanistan Dar Davran Taliban Ve Pas Az Taaliban, Tahran, 2015

Bayani Mohammad Amin, Pakistan's foreign policy towards Afghanistan, Hasht Sobh, Kabul, 2021

Mandağ, Javad, Pakistan and Afghanistan in pursuit of political-economic benefits, Afghanistan Ma, Kabul, 2020

Andishmand Mohammad Akram, America in Afghanistan, Mayvand Publications, Kabul, 2005

Javadi Asif, Afghanistan-Pakistan Relations, Opportunities and Threats, Pajohan Scientific Quarterly, Tehran, 2019

Vaezi Mahmood ve Afifeh Abedi, Afganistan Dah Sal Pas Az Sukut Taliban, Mutaliyat Seyaset Harci, Tahran, 2012

Modars Mohammadwali, Pakistan's strategic culture and foreign policy towards Afghanistan, Iranian Journal of International Politics, Tehran, 2020

Riaz Mohammad Han, Afghanistan and Pakistan: Conflict, Extremism, and Resistance to Modernity, Johns Hopkins University Press; Illustrated edition, 2011

Ahmadi Yasin, What is the depth of the conflict in a strategy of the motivations of Pakistan's support for the Taliban?, Daily Information Quarterly, Kabul, 2020

- Mohammadi Jafar, Movements of the Taliban and its impact on the relations between Pakistan, Afghanistan and the United States, Central Eurasian Studies, Tehran, 2017
- Taghizadeh Reza, Prevention in Pakistan, Treatment in Afghanistan, İntişarat Farada, Tehran, 2009
- Abbasi Hossein, The return of the Taliban after the withdrawal of the US, Arya Publishers, Kabul, 2023
- Kiani Ehsan, Factors affecting on the Haqqani network in Afghanistan, Scientific Journal Quarterly of Middle East Studies, Tehran, 2022
- Mojdeh Vahid, Afghanistan and five years of Taliban rule, Nei Publisher, Tehran, 2003
- Tavakoli Saeed, Recruiting terrorists with an emphasis on Al-Qaeda, Afaq Security Quarterly, Tehran, 2010
- Heydari Madir, Mabani Cuğrafyayı Seyasi, İntişarat Samt, Tahran 1992
- Simbar, Reza, Taşkil Hamkaryhay Baynulmilali Dar Mubariza Alihi Tururisim , Pocohiş Hay Olum Seyasi, Tahran, 2015
- Mazloun Yar Fayaz Gol, analysis of the role of great powers in the creation of the Durand border and its impact on Afghanistan-Pakistan relations, Geographical Political Research Journal, Tehran, 2021
- Fayaz, Mohammad Ishak, Paştunistan Ve Çalışhay Seyasi Aghanistan Ve Pakistan, İntişarat Masoomin, Kum, 2008
- Nasiri Shahriar, India's approach to Afghanistan after September 11, Genepolitic Quarterly, Tehran, 2008
- Stanakzai Nasrallah, a look at the political relations between Afghanistan and India, Hasht Sobh, Kabul, 2022
- Valeed Mohammed, Afghanistan Ve Hidustan Dar Stratiji Pakistan, İntişarat Mayvand, Kabil, 2016
- Şaran Taimur, Avrupa, Hindistan ve Afganistan, Fasil Name Bültin, Kabil, 2021
- Jamshid Faramarz, A look at India's foreign policy towards the Taliban, Afghanistan Strategic Studies Center, Kabul, 2023
- Ğazizadeh Saif, Seyaset Hind Dar Kubal Afghanistan, Naşir Davat Media 24, Kabil, 2023

- Hatemi Seyed Ebrahim, *Asya 3 Baray Afghanistan Pas Az Taliban*, İnstitiut Farhangi Ve Baynulmulali, Tahrān, 2004
- <https://8am.media/fa/indias-foreign-policy-and-relations-with-the-taliban-strategic-relationship-is-not-shopkeeping/>
- Brian R. Kerr, *Indian-Pakistani competition in Afghanistan: Thin line for Afghanistan?* delhi, 2011
- Ismail Najafi, *The Role of Peripheral Regions in the Continuity of the Afghanistan Conflict*, Scientific Journal Quarterly of Middle East Studies, kabul, 2023
- Sahneçi Mohsen, *Ahdaf Statijik Dar Ravabut Hind Ve Afghanistan*, Merkez Tahkikat Sulh Baynulmullali, Tahrān, 2005
- Riya Roy, *Building India-Afghanistan Economic Relations*, Indian council for research on international economic relation, New Delhi, 2023
- https://www.bbc.com/persian/blogs/2016/06/160603_kk_viewpoints_advantages_salm_a_dam_herat
- Hashemi Seyed Naqibullah, *India's role in the development of the Islamic Republic of Afghanistan*, Khorasan Zameen Quarterly, Kabul, 2017
- Alper Yıldırım, *the idea of transmitting central Asian energy through Afghanistan: TAPI natural gas pipeline project*, Eskişehir, 2013
- Shafaq Mohammad Kabir, *Strategic Analysis and Review of Chabahar Port on India-Afghanistan-Iran Relations*, Afghanistan Strategic Studies Institute, Kabul, 2017
- Azghandi, Alireza, *History of Iran's Foreign Relations*, 4th edition, Tehran: Qoms Publishing, 2004
- Farhang, Mir Mohammad Sadiq, *Afghanistan in the last five centuries*, 2nd edition, Tehran: Nash-Irfan, fall 2001
- Saree al-Qalam Mahmoud, *Rationality and the Future of Iran's Development*, Middle East Strategic Studies Research Center Publications, Tehran, 2006
- Masturi Kashani, Nasser, *Afghanistan, two-faced diplomacy*, first edition, Tehran: Iranshahr Publishing, 1993
- Andishmand, Mohammad Akram, *Years of aggression and resistance (1357-81)*, first edition, Kabul: Peyman Publishing House, summer 2004
- Hotak Zalmi, *a brief review of political relations*, Bom Sazeh Publishing House, Tehran, 2017

- Venten, Andre, A bed and two dreams (the history of de-escalation 1962-1981), translated by Hoshang Mahdavi, 6th edition, Tehran: New Publishing, 1989
- Mudassar Mustafa, Afghanistan and Iran; From economic cooperation to security concerns, Hasht Sobh newspaper, Kabul, 2019
- Mortazavi Seyed Ali, analysis of Iran's foreign policy towards Afghanistan, Center for Strategic Studies of Cultural Relations, Organization of Islamic Culture and Communication, fifth year, 2nd issue, Tehran, 2010
- <https://tolonews.com/fa/opinion-169821>
- Tobias Schneider, Fatemiyoun Army: Afghan Fighters in the Syrian Civil War, Afghanistan Institute for Strategic Studies, Kabul, 2018
- Naeem Seyed, Lashkar Fatemiyoun: Afghan citizens in the role of Iranian fighters in Syria, Media Day, Kabul, 2021
- Ghafouri Hadi Sheikh, Explaining how Iran-Afghanistan relations were de-securitized in 2000-2019, Islamic World Fundamental and Applied Studies Quarterly, Tehran, 2020
- Kaveh Karimi and Urzala Nemat, Narcotics and Development in Afghanistan Analysis of National Policy and Actors, Afghanistan Research and Evaluation Unit, Kabul, 2020
- Sinaii Vahid, Diplamasi Ektisadi Camhuri İslami İran Dar Afghanistan Ve Muduriyat İhtelafat Abi Do keşovar, Fasıl Name Mutaliyat Rahburdi Seyasat Omumi, Tahrán, 2018
- Abbasi Ebrahim, Iran's financial aid to Afghanistan: its goals and economic effects, Foreign Relations Quarterly, Tehran, 2011
- Amini Ali Akbar, Consequences and geo-economic effects of the development of Gwadar port and Chabahar port on the same day, 14th year specialized quarterly of political science, 45th issue, Tehran, 2018
- Abdul kadir ve Gulşan Saçdeva, Tahlıl Stratijik Bandar Çabahar (Dar Ravabut seyasi İran Afghanistan Ve Hindustan), Merkez Mutaliyat Stratijik Afghanistan, Kabil, 2018
- Ranjbar Bismillah, The Importance of Chabahar and Gwadar Ports for the Region, Simiz Studies, Kabul, 2018, P. 208
- Yusuf Nasser, Afghanistan and Iran's effective regional economic and political strategies based on Chabahar port, Quarterly Journal of Strategic Public Policy Studies, Volume 8, Number 28, 2018

- Nabavi Ali Reza, Afghanistan's water diplomacy towards neighboring countries and its effect on Afghanistan-Iran relations after the fall of the Taliban, Mashhad University Science Association, Mashhad, 2020
- Mohammad Reza Dehshiri, Iran's Hydro-Diplomacy Towards Its Neighbours, Quarterly Journal of The Macro and Strategic Policies, Tehran, 2009
- Arağançi Seyed Abbas, Diplomasi Abhay Faramarzi Darsi Bary İran, Merkez Mutaliyat Seyasi, Tahran, 2017
- Murad Kaviani Rad, Construction of Selma Dam and Water Security of Northeast Iran, Analysis Quarterly, Tehran, 2020
- Al-Lotfi Zohr, Hükümet Mohammed Davud Han Dar Afghanistan 1973-1978, Büyük Horasan: Yıl 5, Sayı 14, 2013
- Ch Magnus, Ralph and Nabi, Eden. Afghanistan, Rouhani, Marx, Mujahid, translated by Qasim Maleki, Tehran, Ministry of Foreign Affairs Publications, 2001
- Mesbahzadeh, Seyyed Baqer. Brief political history of Afghanistan, Mashhad: Marandiz Publishers, 2009
- Haqjo, Mir Agha, Afghanistan and Foreign Interventions, Majlisi Publications, Tehran, Print First, 2001
- Tabesh Heravi, Soviet invasion and defeat in Afghanistan, Al-Mahdi Charity Publishing House, Herat, 2013
- H. Magnus, Ralph. Afghanistan, Rouhani, Marx, Mujahid, Translated by: Qasem Maleki, Tehran, Ministry of Foreign Affairs Publishing House, 2001
- Fonten, Andre, A bed and two dreams (the history of de-escalation - 1962-81), translated by Hoshang Mahdavi, Tehran, New Publishing House, 6th edition, 1996
- Nawaz Han, K. Soviet Interests in Afghanistan and Implication upon Withdrawal. Master of Military Art and Science. Thesis, United State Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas, 10-100.1990
- Andişmend, Mohammad Ikram, Salhay Tecavoz Ve Mokavomet, İntişarat Peyman Kabil, 2004
- Kalinovsky, A. M. A Long Goodbye: The Soviet Withdrawal from Afghanistan. Harvard University Press, 2011
- Masturi Kashani, Naser. Afghanistan Two-Face Diplomacy, Tehran: Iranshahr Publishing House, First Edition, 1992

- Munoz, Arturo, U.S. Military Information Operations in Afghanistan: Effectiveness of Psychological Operations 2001-2010, RAND,2012
- Darabi Ali, Huzor Amrika Dar Afghanistan Pas Az 11 September, Mutaliat Stratijik Afghanistan , üçüncü yıl, sayı 11,2018
- Navid Masoud, Afghanistan Naamin Tehdidı baryı Rusya,Fasılname Hasht Sobh, Kabil, 2020
- Zarataş Mehdi, Seyaset Rusya Dar Aghanistan Az 2000-2010, Merkez Tahkikat Afghanistan, 2018
- Husseini Tabar Sanglaği, Seyyed Mohammad, Dalayıl Zohur Ve Skut Mücahitin Dar Afghanistan, İnstatıut Mutalıyat Seyaset Harci , 2014
- Şefii, Nozer,Curyanhay Seyasi Dar Afghanistan, İnstatıut Tarihı Masır Tahran,2019
- Munoz, Arturo, U.S. Military Information Operations in Afghanistan: Effectiveness of Psychological Operations 2001-2010, RAND,2012
- Hadian, Hamid, Zafi Sahtar Davlat Ve Milat Sazi Dar Afghanistan, İnstatıut Mutalıyat Stratijik, Yıl 18, Sayı 51, 2009
- Hatemi Seyed Ebrahim, Afghanistan Badaz Taliban Asya 3, İnstitut Mutalıyat Farhagı Baynulumullalı, Tahran, 2004
- Omelicheva, Mariya, “Terrorism in Central Asia: Dynamics, Dimensions, and Sources”, Education about Asia, Vol,18, 2013
- Khatami Seyed Ebrahim, Afghanistan's Special Asia Book After the Taliban, NGO Foreign Relations Council, Abrar Moaser Cultural Institute for International Studies and Research, Tehran, 2004
- Kolayı, Elaha, Royaroyı Rusya Ba Çeçinistan Dar Laba Hüşünet, İnstitut Mutalyat Asyayı Merkezi, Sayı 81, 2009
- WDR, “World Drug Report 2011”, UNODC, United Nations Publication, Sales No. E.11.XI.10.2011
- Davis, Philip and others , “World Drug Report 2014”, United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna,2014
- UNODC and the Paris Pact Initiative, Illicit Drug Trends in the Russian Federation, UNODC, 2008

ÖZGEÇMİŞ

Lisans eğitimini 10/7/2016 tarihinde Kabil'deki Gharjistan Üniversitesi'nde tamamladı. 2022 yılında Karabük Üniversitesinde Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başlamıştır.

